

Uniwersytet
Wrocławski

INSTYTUT PSYCHOLOGII
WYDZIAŁ NAUK HISTORYCZNYCH
I PEDAGOGICZNYCH

**PRZEGLĄD
BIBLIOTERAPEUTYCZNY**

TOM VI | NUMER 2 | ROK 2016

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY
FACULTY OF HISTORICAL
AND PEDAGOGICAL SCIENCES

**BIBLIOTHERAPY
REVIEW**

VOLUME VI | NUMBER 2 | 2016

Wrocław 2016

ADRES
„Przegląd Biblioterapeutyczny”
Instytut Psychologii
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Uniwersytet Wrocławski
50-527 Wrocław, ul. Dawida 1
e-mail: w.czernianin@psychologia.uni.wroc.pl
lub: k.chatzipentidis@psychologia.uni.wroc.pl
tel.(0 71) 367-20-01 wew. 134
fax (71) 367-41-10

ADDRESS
Bibliotherapy Review
Department of Psychology
University of Wrocław
ul. Dawida 1
50-527 Wrocław
Poland

Patronat medialny

Online access: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/81798>

„Przegląd Biblioterapeutyczny jest indeksowany w specjalistycznych bazach danych:
[Google Scholar](#), [Europeana](#), [ViFaOst](#), [Federacja Bibliotek Cyfrowych](#)”

Instytut Psychologii
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Uniwersytet Wrocławski

*Department of Psychology
Faculty of Historical and Pedagogical Sciences
University of Wrocław*

Przegląd Biblioterapeutyczny

Tom VI, Numer 2, Rok 2016

Bibliotherapy Review

Volume VI, Number 2, 2016

Wrocław 2016

RADA NAUKOWA / EDITORIAL BOARD

PRZEWODNICZĄCA / SENIOR ASSOCIATE EDITOR:

Wita Szulc, em. profesor Uniwersytetu Wrocławskiego,
Prezes Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich „Kajros”

CZŁONKOWIE / ASSOCIATE EDITORS:

Genowefa Surniak, Prezes Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego,
Alicja Kuczyńska, em. profesor Uniwersytetu Wrocławskiego,
Halina Czernianin, Uniwersytet Wrocławski,
Kristine Martinsone, Riga Stradins University (Latvia),
Srikanthaluxmy Arulanantham, University of Jaffna (Sri Lanka),
Ałła Wasyluk, University of Educational Management of National Academy of Pedagogical Sciences
of Ukraine (Ukraine)
Theodoros Kyrkoudis, Democritus University of Thrace (Greece),
Miroslav Prstacić, University of Zagreb (Croatia)

REDAKCJA / EDITORS

Wiktor Czernianin – redaktor naczelny / *editor-in-chief*
Kiriakos Chatzipentidis – sekretarz redakcji / *assistant to the editor*

„Przegląd Biblioterapeutyczny” (półrocznik) znajduje się na
liście czasopism punktowanych MNiSW (część B, poz. 1380, pkt. 5).

Deklaracja o wersji pierwotnej:

Wersją pierwotną czasopisma „Przegląd Biblioterapeutyczny” / *Bibliotherapy Review*
jest wersja elektroniczna.

Wydane staraniem Instytutu Psychologii Wydziału Nauk Historycznych
i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

*Published by Department of Psychology Faculty of Historical
and Pedagogical Sciences University of Wrocław.*

Redaktor merytoryczny tomu: Wiktor Czernianin
Redaktor tematyczny: Anita Stefańska
Redakcja polonistyczna: Halina Czernianin
Korekta: Kiriakos Chatzipentidis

© Copyright by Department of Psychology,
University of Wrocław, Poland

Cover design: Marcin Fajfruk
Typesetting: Urszula Michaldo, Bartłomiej Siedlarz

ISSN 2391-971X

Publishing House eBooki.com.pl
ul. Obornicka 37/2
51-113 Wrocław
tel.: +48 602 606 508
e-mail: biuro@ebooki.com.pl
WWW: <http://www.ebooki.com.pl>

Spis treści

Od Redakcji.....	7
------------------	---

ARTYKULY

Wiktor Czernianin, Halina Czernianin

Relacja między autorem a dziełem w świetle psychoanalizy – na podstawie książki Edwarda Fialy, <i>Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego</i>	11
--	----

Kamila Madeja-Bień

Analiza konsekwencji psychologicznych i rozwojowych codziennego czytania dzieciom na podstawie m.in. raportów z badań Fundacji „ABCXXI – Cała Polska czyta dzieciom”	25
--	----

Sara Siomkajło

Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” jako przykład wykorzystania książek obrazkowych (picture book) autorstwa Iwony Chmielewskiej w warsztatowej pracy z dziećmi	39
--	----

Joanna Tomaszewska

Czy to wszystko rodzina? Promocja tolerancji i edukacyjny aspekt biblioterapii a percepcja społeczna alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego.....	53
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analiza bazy ProQuest Dissertations and Theses pod kątem rozpraw doktorskich i prac naukowych przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy”	67
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analiza bazy PsycARTICLES pod kątem tytułów przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy”	81
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analiza bazy Elsevier – Science Direct pod kątem materiałów wyszukiwanych poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy”	91
---	----

DZIAŁ MIĘDZYNARODOWY

Nicholas F. Mazza, Christopher J. Hayton

Poetry therapy: An investigation of a multidimensional clinical model.....	105
--	-----

Alena A. Golzitskaya

Some mechanisms of psychotherapeutic effects in bibliotherapy.....	123
--	-----

RECENZJE

Beata Golacik

Poezjoterapia.....	129
--------------------	-----

Recenzenci	131
------------------	-----

Wskazówki dla autorów	132
-----------------------------	-----

Contents

From Editors.....	7
-------------------	---

ARTICLES

Wiktor Czernianin, Halina Czernianin

The relationship between the Author and the Work in the light of psychoanalysis – based on the book by Edward Fiała, Models of Freudian methods of literary studies	11
--	----

Kamila Madeja-Bień

The analysis of psychological and developmental consequences of daily reading to children based on inter alia research reports from foundation “ABCXXI – All of Poland Reads to Kids”	25
---	----

Sara Siomkajło

Picture book and “Mobilny Ogródek Literacki” project.....	39
---	----

Joanna Tomaszewska

<i>Alles Familie?</i> The promotion of tolerance and educational aspect of bibliotherapy. The public perception of alternative forms of family life.....	53
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analysis of the ProQuest Dissertations and Theses database – doctoral dissertations and research papers assigned to the keyword “bibliotherapy”.....	67
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analysis of the PsycARTICLES database – titles assigned to the keyword „bibliotherapy”	81
---	----

Kiriakos Chatzipentidis

Analysis of the Elsevier – Science Direct database – materials searched by keyword “bibliotherapy”	91
---	----

INTERNATIONAL DEPARTMENT

Nicholas F. Mazza, Christopher J. Hayton

Poetry therapy: An investigation of a multidimensional clinical model.....	105
--	-----

Alena A. Golzitskaya

Some mechanisms of psychotherapeutic effects in bibliotherapy.....	123
--	-----

REVIEWS

Beata Golacik

Poetrytherapy	129
---------------------	-----

Consulting editors	131
--------------------------	-----

Guidelines for Authors	132
------------------------------	-----

Od Redakcji

From Editors

Zgodnie z projektem wydawania Serii Monografie „Przeglądu Biblioterapeutycznego” pod redakcją naukową prof. Wity Szulc i dr. Wiktora Czernianina, wraz z tym numerem, ale w 2017 r., ukaże się Monografia nr 2, zatytułowana „Podstawy współczesnej biblioterapii. Podręcznik akademicki”, autorstwa Wiktora Czernianina, Haliny Czernianin, Kiriakosa Chatzipentidisa. W podręczniku łatwo można rozpoznać główne rozdziały książek, które już wydaliśmy w poprzednich latach, jednakże można znaleźć w nim również materiały nowe. Chcieliśmy w nim dać ogólny, dostępny dla początkujących przegląd aktualnego stanu biblioterapii jako autonomicznej nauki oraz jak dochodzi ona, bez wątplenia, do zagadnień teoretycznoliterackich związanych z funkcją terapeutyczną literatury pięknej. Można oczywiście wystąpić z zarzutem, że roszczenia biblioterapii do uwolnienia się od naukowych dyscyplin ją kształtujących zawierają już w sobie pewne stanowisko akademickie, które wymaga uzasadnienia. Biblioterapia akademicka jest niewątpliwie nauką bardzo ciekawą i pożyteczną, albowiem może i chce wypełniać zadania terapeutyczne, jakie stawiają sobie dyscypliny ją współtworzące; są to jednak odrębne nauki, mimo że mają niektóre zakresy wspólne. Zasady autonomiczności biblioterapii nie są dogmatami, ale naukowymi teoriami, które można wesprzeć wynikami terapeutycznymi. Takie pragmatyczne podejście jest jedynym, które nie wykracza poza jej granice.

Wydanie podręcznika jest realizacją postulatu I Krajowej Konferencji „Biblioterapia w ośrodkach akademickich” i ma zapoczątkować serię monografii, m.in. metodologicznych, które na wspomnianej Konferencji zaplanowano, i które są w trakcie opracowywania. Oby te wysiłki przyczyniły się do podniesienia biblioterapii w Polsce na wyższy poziom, dorównujący poziomowi w innych krajach.

Na zawartość tego numeru „Przeglądu” składa się kilka artykułów, m.in. naszego autorstwa o bogatej złożoności relacji między autorem jako człowiekiem a jego twórczością - na podstawie znakomitej książki Edwarda Fiała, „Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego”. Następnie tekst Kamili Madeja-Bień, Analiza konsekwencji psychologicznych i rozwojowych codziennego czytania dzieciom na podstawie min. raportów z badań Fundacji „ABCXXI – Cała Polska czyta dzieciom. Artykuł zawiera analizę konsekwencji psychologicznych i rozwojowych codziennego czytania dzieciom. Nakreśla również, wspierając się wynikami analiz statystycznych, współcze-

sne trudności związane z czytaniem książek przez osoby dorosłe, zarówno sobie, jak i dzieciom. Interesujące jest również opracowanie Sary Siomkajło, Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” jako przykład wykorzystania książek obrazkowych (picture book) autorstwa Iwony Chmielewskiej w warsztatowej pracy z dziećmi. Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” w założeniu ma propagować gatunek w pracy warsztatowej z dziećmi oraz zaakcentować znaczenie kształtowania świadomości estetycznej dziecka. Ważne są artykuły Kiriakosa Chatzipentidisa poświęcone analizie baz danych zawierających informacje o rozprawach doktorskich i pracach naukowych, których tematem jest biblioterapia lub m.in. biblioterapia, powstałych w uniwersytetach na całym świecie.

Natomiast w „Dziale Międzynarodowym” zamieszczamy przedruk z czasopisma „The Arts in Psychotherapy” artykułu, pt.: „Poetry therapy: An investigation of a multi-dimensional clinical model”, za zgodą jego autorów ze Stanów Zjednoczonych, tj. prof. Nicholasa F. Mazzy z Florida State University i prof. Christophera J. Haytona z Saint Leo University. Pierwszy z nich jest m.in. także autorem książki, pt.: „Poetry Therapy: Theory and Practice”, New York-London, wydanie pierwsze 2004, wydanie drugie 2016, oraz redaktorem naczelnym czasopisma „Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research, and Education”, również przewodniczącym amerykańskiego stowarzyszenia National Association for Poetry Therapy (NAPT).

Autorką drugiego artykułu, pt.: „Some mechanisms of psychotherapeutic effects in bibliotherapy”, jest Alena A. Golzitskaya z Instytutu Psychologii Rosyjskiej Akademii Edukacji w Moskwie.

Artykuły

Articles

Wiktor Czernianin

Instytut Psychologii

Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych

Uniwersytet Wrocławski

Halina Czernianin

Instytut Nauk Geologicznych

Wydział Nauki o Ziemi i Kształtowania Środowiska

Uniwersytet Wrocławski

Relacja między autorem a dziełem w świetle psychoanalizy – na podstawie książki Edwarda Fiały, *Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego*

The relationship between the Author and the Work in the light of psychoanalysis – based on the book by Edward Fiała, Models of Freudian methods of literary studies

Abstrakt

I. Wprowadzenie; II. Koncepcja procesu twórczego wobec mechanizmów świadomych i nieświadomych psychiki; III. Kategoria biografii psychicznej i cech osobowości autora w metodzie Freuda.

Słowa kluczowe

Proces twórczy, dzieło literackie, biografia psychiczna, osobowość autora, psychoanaliza.

Abstract

I. Introduction; II. The concept of the creative process and mechanisms of conscious and unconscious psyche; III. Category of psychological biographies and personality traits in Freud's method.

Keywords

The creative process, literary work, psychological biography, the author's personality, psychoanalysis.

I. Wprowadzenie

Bogatą złożoność relacji między autorem jako człowiekiem a jego twórczością można objąć pojęciem *osobowości autorskiej*. Z różnych czterech aspektów semantycznych terminu trzeba najpierw wyróżnić dwa pierwsze, tj. cechy psychiczne i biografię psychiczną autora.¹

---

¹ Artykuł opracowany na podstawie książki E. Fiały, *Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego*, Wyd. Tow. Nauk. KUL, Lublin 1991.

Z jednej więc strony mamy osobowość sprawcy dzieła w sensie psychologicznym (struktura osobowości), a z drugiej – określoną konstelację jego indywidualnych przeżyć (doświadczeń). Z perspektywy rzeczywistego przebiegu literackiej komunikacji, rola pisarza, a więc konkretnej osoby będącej realnym sprawcą dzieła, realizuje się w toku procesu twórczego.² Zatem kategorię osobowości pisarza najlepiej zobaczyć w jej naturalnym kontekście, który wyznacza następujący układ: *osobowość autorska – proces twórczy – dzieło – odbiorca*.³ Tak więc podstawowa relacja istniejąca między osobowością autorską a dziełem zostaje sprowadzona do instancji procesu twórczego.

Przez *proces twórczy* należy rozumieć przebieg czynności myślowych i wykonawczych autora, kształtujących dzieło literackie, w ogóle dzieło sztuki, który spełnia warunek oryginalności. Badanie mechanizmów procesu twórczego stanowi jeden z głównych wątków nauki o sztuce, także literackiej.⁴ W badaniach takich główny akcent może padać bądź na wzgląd psychologiczny, bądź na jego wzgląd operacyjny. W pierwszym wypadku chodzi o wykrycie przeżyć wewnętrznych, utajonych kompleksów, zainteresowań, dążeń, intencji czy poglądów pisarza, stanowiących podłoże jego pracy nad utworem i określających przebieg tej pracy; proces twórczy jest tu rozumiany jako szczególnie doniosły odcinek „biografii wewnętrznej” twórcy i tenże wzgląd leży w kręgu naszych zainteresowań. W drugim, operacyjnym wzglądzie procesu twórczego, celem jest odtworzenie ciągu działań, w wyniku których utwór formował się z określonego materiału językowego, tematycznego i ideologicznego zgodnie z pewnymi regułami wyboru i konstrukcji, które precyzowały – a zarazem ograniczały – intencję autorską.⁵

W związku z tym należałoby wyróżnić nowy element osobowości autorskiej, który by określał odpowiednią zdolność lub dyspozycję do podjęcia procesu twórczego. Chodzi o aspekt nazywany ogólnym terminem „artysta”, a w tym wypadku: pisarz, czyli osoba uprawiająca zawodowo twórczość pisarską, utrzymującą się z pisania. Czasem używa się też pojęcia „osobowość twórcza”, dokonując jakby swoistej reifikacji (przemienienia abstrakcji w konkret), czy personifikacji tej podstawowej relacji między autorem (osobowością autorską) i dziełem.⁶ Bez względu jednak na przyjęty termin, np. pisarz, trzeba wyraźnie zdać sobie sprawę z tego aspektu osobowości autorskiej jako nadawcy utworu ujawniającego się jako podmiot czynności twórczych czy dysponent reguł literackich zaktualizowanych w tekście,⁷ wskazującego nam na trzeci wymiar semantyczny omawianej kategorii autora. Zresztą decyzję wyboru terminu ułatwia sam Freud, który zatytułował jeden ze swoich najważniejszych esejów: *Pisarz i fantazjowa-*

² Hasło: *podmiot czynności twórczych*, w: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1976, s. 309.

³ E. Fiała, op. cit., s. 36.

⁴ Hasło: *proces twórczy*, w: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, op. cit., s. 341.

⁵ Tamże, s. 342.

⁶ E. Fiała, op. cit., s. 36.

⁷ Hasło: *podmiot czynności twórczych*, op. cit.

nie.⁸ Obok wymienionych trzech znaczeń „osobowości autorskiej” istnieje jeszcze aspekt czwarty, który odgrywał niemałą rolę bardziej w badaniach teoretycznoliterackich niż psychoanalitycznych, chodzi o pojęcie *intencji* autora.

Wypada zatem zacząć szczegółowe przedstawienie problematyki od koncepcji pisarza według Zygmunta Freuda, która odsłania kulisy dynamicznej relacji między autorem i dziełem. Jest to relacja procesu twórczego, stanowiąca kluczowe medium i filtr dla całej osobowości autorskiej wobec dzieła. Przedmiot rozważań można zatem sproblematyzować w następujący sposób, co ustala jednocześnie porządek artykułu: 1) koncepcja procesu twórczego wobec mechanizmów świadomych i nieświadomych psychiki; 2) kategoria biografii psychicznej i cech osobowości autora w metodzie Freuda; 3) stygmat intencji autorskiej w dziele literackim.

II. Koncepcja procesu twórczego wobec mechanizmów świadomych i nieświadomych psychiki

Proces twórczy jest zjawiskiem odwrotnym od interpretacji. Prototypem interpretacji pozostaje na gruncie psychoanalizy *tłumaczenie marzenia sennego*, czyli „Traumdeutung”, natomiast za układ odniesienia dla procesu twórczego służy model *pracy marzenia sennego*, a więc „Traumarbeit”. Rozróżnienie to pochodzi z dzieła Freuda, pt.: *Die Traumdeutung (Objaśnianie marzeń sennych)* i stanowi aż do dzisiaj jedną z podstawowych matryc pojęciowych psychoanalityków.

Praca marzenia sennego (Traumarbeit) – pozostaje w organicznym związku z pierwotnym procesem działania psychiki i przejawia się poprzez takie mechanizmy nieświadomego opracowania, jak np. zgęszczenie, przesunięcie, symbolizacja, przeciwieństwo; stoi na drodze wiodącej od nieświadomości, a więc ukrytych myśli snu (treść ukryta) tkwiących w kontekście archaicznych i prelogicznych sposobów myślenia, do wizualnej dramatyzacji marzenia sennego (treść jawna). W efekcie swego działania praca marzenia sennego powoduje **zniekształcenie** początkowych myśli snu i w ten sposób przedostają się one na poziom przedświadomości, granicznej sfery psychiki między świadomością a nieświadomością, obejmującą myśli nie będące obecnie w polu świadomości, lecz które mogą być łatwo aktywizowane i do niej powrócić. Proces zniekształcania tych myśli jest zatem przejawem działania **cenzury** – pierwszej – marzenia sennego (z nieświadomości do przedświadomości), którą posługuje się praca marzenia sennego. Wiemy jednak, że nie jest to jedyna instancja zmieniająca pierwotną zawartość snu. Po przedostaniu się zniekształconego już przez pierwszą cenzurę marzenia sennego do przedświadomości może ono być poddane drugiej cenzurze (z przedświadomości do świadomości), wykorzystującej wtórny proces działania psychiki, co pozostaje w ści-

---

⁸ Z. Freud, *Pisarz i fantazjowanie*, w: *Teoria badań literackich za granicą*, red. S. Skwarczyńska, przekł. M. Leśniewska, t. II, cz. I, Kraków 1974, s. 508-517.

słym związku z rolą słowa i dochodzi do głosu np. w sytuacji werbalnego przytoczenia czy przedstawienia snu. Tak przebiega, w największym skrócie, wędrówka treści wypartych bądź popędowych z nieświadomości do strefy świadomej.

Proces twórczy w świetle psychoanalizy. Łatwo się zgodzimy, że proces twórczy, który prowadzi do powstania dzieła literackiego, nie może być identyfikowany z pracą marzenia sennego, a dzieło z marzeniem sennym. Byłby to oczywisty nonsens. Dlatego proces twórczy wiąże psychoanaliza raczej z wtórnym procesem działania psychiki, który wprawdzie wyrasta z procesu pierwotnego (natchnienie), ale rozgrywa się zasadniczo wokół świadomych zabiegów werbalizacyjnych, a więc ostatecznie pozostaje w kręgu inspiracji przedświadomości. Jest to zatem proces przebiegający jakby w obrębie drugiej cenzury. Takie podejście wynika jednoznacznie z badań Freuda i jego następców. Nie zawsze jednak prawidłowo je rozumiano.

Na przykład *surrealiści* inaczej wyobrażali sobie cały proces twórczy, dając tym samym początek błędnej interpretacji pokutującej jeszcze tu i ówdzie do dnia dzisiejszego. Wysunęli oni – jak wiemy – ideę „pisania automatycznego”, które miało rzekomo przechwytywać czy raczej odzwierciedlać twórczą aktywność nieświadomości. Towarzyszyło temu przekonanie, że autor pisze wówczas jakby pod dyktando własnej nieświadomości – stenografuje jej sygnały. Zgodnie z teorią psychoanalityków należy stwierdzić, że tak sformułowany program artystyczny opiera się na nieporozumieniu, czemu m.in. dał wyraz już sam Freud, mianowicie nie przyjmując proponowanego mu zaszczytnego tytułu patrona czy nawet ideowego ojca surrealistów. Twórca psychoanalizy dobrze bowiem zdawał sobie sprawę z tego, że entuzjazm, jaki wyrażano wtedy wokół odkrycia nieświadomości i jej poetyckiego stenografowania, był przejawem powierzchownej percepcji jego myśli. Dzisiaj wiadomo, że to, co stenografowali surrealiści, nie było żadną postacią nieświadomości, ale po prostu bogactwem idei przedświadomych, które są czymś zupełnie innym, ponieważ implikują znaczną kontrolę świadomą.⁹

Przedświadome treści i idee są tworzywem w procesie twórczym. Albowiem konstatujemy, że nieświadomość, a zwłaszcza jej treści wyparte – nie są i nie mogą być otwarte bezpośrednio dla inspiracji artysty. To, z czego bezpośrednio czerpie pisarz w procesie twórczym, można by więc określić jako tworzywo przedświadomych treści i idei, które – jeśli były nieświadome – zostały już, w drodze do świadomości, zniekształcone wskutek działania pierwszej cenzury. Mamy wówczas do czynienia z jakościami jakby odmienionymi lub spreparowanymi pod wpływem całkowicie nieświadomego pierwotnego procesu psychiki. W ten sposób stwierdza się wyraźny dystans między nieświadomym a przedświadomym. Warto dodać, że w skład przedświadomości wchodzi również treści, które nigdy nie były nieświadome – zostały bowiem spostrzeżone świadomie i następnie stłumione lub zapomniane. Znajdują się one – można by powiedzieć – na drodze do nieświadomości, jakkolwiek niekoniecznie muszą tam ostatecznie trafić.

⁹ Tamże, s. 38.

Czymże więc są treści przedświadomości, wokół których skupia się proces twórczy? Mówiąc, że tworzywem czy materiałem procesu twórczego są treści i idee przedświadomości, wyrażamy się zbyt ogólnie. Możemy bowiem śmiało odsunąć na bok różnorodne idee i elementy intelektualne obecne w tej strefie psychiki jako zjawiska, które nie są najistotniejsze dla dynamiki procesu twórczego. Pozostaje więc coś innego, w czym należy widzieć osnowę i istotne źródło całego procesu. Jest to mianowicie fenomen fantazji i fantazjowania, który przedstawił Freud najszerzej w przywołanym szkicu *Pisarz i fantazjowanie*.¹⁰

Fenomen fantazji i fantazjowania w ujęciu Freuda. Wywodzi on zjawisko fantazjowania z dziecięcej zabawy – dziecko zachowuje się tak samo jak pisarz, kiedy tworzy własny świat fantazji. Oboje obdarzają ten nowy mikrokosmos wielkim uczuciem, jednocześnie odgraniczając go wyraźnie od rzeczywistości. Podobnie człowiek dorastający – zamiast się bawić – fantazjuje. „Buduje on sobie – mówi Freud – zamki na lodzie, tworzy to, co nazywamy snami na jawie”.¹¹ Tak zostaje ustalony zasadniczy antagonizm między fantazją (marzeniem lub snem na jawie) a rzeczywistością.

Warto przy tym zauważyć, że w kategoriach psychoanalizy jest to antagonizm, który polega na konflikcie między zasadą przyjemności a zasadą rzeczywistości. Rzecz wydaje się niebagatelna, gdyż w innym miejscu Freud mówi, że „sztuka przynosi w szczególności sposób pogodzenie obu zasad”.¹² Tak więc dzieło literackie byłoby swego rodzaju kompromisem między zasadą przyjemności, którą wyrażą system *id* i po części nieświadomość *ego*, a zasadą rzeczywistości reprezentowaną głównie przez strefę świadomego i przedświadomego *ego*.

Struktura fantazjowania. Z kolei Freud dokonuje charakterystyki struktury fantazjowania, wskazując przy tym na fakt, że „człowiek szczęśliwy nie fantazjuje nigdy [...] fantazjuje tylko ktoś niezaspokojony”. Nawiasem mówiąc, za to stwierdzenie Freud był krytykowany, jego krytycy wskazywali przy tym na fakt, że fantazjowanie jest nieodłącznym elementem myślenia twórczego w ogóle, gdyż implikuje ono proces przepracowywania i doskonalenia nie tylko nowych idei, ale także indywidualnego zachowania, co ma duże znaczenie adaptacyjne. Zdaniem Freuda niezaspokojone pragnienia mają być siłami popędu działającymi na fantazje, a każda fantazja spełnieniem pragnienia, korektą nie dającej zadowolenia rzeczywistości. Tym sposobem dzieło zostaje ujęte jako fantazja lub marzenie na jawie, które z jednej strony jest spełnieniem pragnienia, a z drugiej – kompromisem między obydwojema zasadami motywacyjnymi (przyjemności i rzeczywistości) aparatu psychicznego.

Proces twórczy wyrasta z fantazjowania. Jak to następuje? Rozważając proces twórczy Freud stwierdza, że należy się spodziewać takiego przebiegu: „[...] silne, aktu-

---

¹⁰ Z. Freud, *Pisarz i fantazjowanie*, w: *Teoria badań literackich za granicą*, red. S. Skwarczyńska, przekł. M. Leśniewska, t. II, cz. I, Kraków 1974, s. 508-517, op. cit.

¹¹ Tamże, s. 510.

¹² E. Fiały, op. cit., s. 38-39.

alne przeżycie budzi w pisarzu przypomnienie przeżycia wcześniejszego, najczęściej należącego do okresu dzieciństwa, a z tego z kolei wypływa pragnienie spełniające się w utworze literackim. Ten skok do dzieciństwa – podkreśla badacz – wywodzi się ostatecznie z założenia, że dzieło literackie, podobnie jak marzenie na jawie, jest przedłużeniem niegdysiejszej zabawy dziecięcej”.¹³ Dodajmy przy tym, że zwrot do dzieciństwa odbywa się śladem przyjemności, której w nim się kiedyś doświadczyło. O jakie zatem może chodzić treści z dzieciństwa? Nie mogą to być treści wyparte, których nie sposób bezpośrednio przywołać do świadomości ze sfery nieświadomej. Są to więc treści *stłumione i zapomniane*, obecne w systemie przedświadomości. Proces twórczy implikuje zatem fantazjowanie, które rozgrywa się na podłożu przedświadomych idei, wspomnień i emocji. Gdyby jednak na tym poprzestać, można by wówczas w każdym człowieku widzieć artystę, ponieważ każdy z nas ustawicznie fantazjuje i buduje sny na jawie.

Co odróżnia zwykle marzenia na jawie od dzieła literackiego, które psychologicznie również wyrasta z fantazjowania? Normalnie fantazjowanie – powiedziałby Freud – wykazuje wysoki stopień narcyzmu. Proces twórczy natomiast oddala się mniej lub więcej od tej sytuacji samouwiełbienia w kierunku świata bardziej realistycznego. W związku z tym badacz rozwija interesujące spostrzeżenia nad melodramatem jako czymś pośrednim między narcystycznym snem na jawie a prawdziwym dziełem literackim. W istocie jest to gatunek dramatyczny obejmujący utwory o sensacyjnej, obfitującej w intrygi i niespodzianki fabule nasyconej momentami patetyczno-sentymentalnymi i wstrząsającymi, z reguły kończące się pomyślnie dla pozytywnych bohaterów.¹⁴ Melodramat to zatem zjawisko niedaleko odbiegające od modelu pospolitego snu na jawie. W głównej postaci melodramatu rozpoznajemy bowiem bez trudu „Jego Wysokość Ego” autora, który bierze udział w barwnych i niebezpiecznych przygodach, ratuje tonących i dokonuje innych bohaterskich czynów, ciesząc się zawsze dziwnym poczuciem bezpieczeństwa. Wszystko dzieje się dla większej chwały i satysfakcji, co ostatecznie przynosi ulgę i pociechę w obliczu ponurej szarzyzny dnia codziennego. Im lepszy utwór, tym mniej w nim cech typowych dla narcystycznego marzenia na jawie – zdaje się mówić Freud. Niemniej nie widzi on tu żadnych skoków jakościowych, lecz pewne kontinuum, które rozciąga się od zwykłych fantazji ku dziełom czy arcydziełom literatury: „Nie neguję bynajmniej – pisze – że mnóstwo utworów literackich bardzo się oddala od pierwowzoru naiwnego marzenia na jawie, nie mogę się jednak oprzeć przypuszczeniu, że nawet najbardziej krańcowe odchylenia dałyby się połączyć z tym modelem za pomocą nieprzerwanego szeregu wypadków przejściowych.”¹⁵

Jeśli teraz zapytamy o sposób, w jaki pisarz przekształca swoje marzenia na jawie w dzieło literackie, wówczas wejdziemy na płaszczyznę, gdzie pojawia się złożona problematyka formy artystycznej. W tym względzie Freud wydaje się nadzwyczaj poświądliwy.

¹³ Z. Freud, *Pisarz i fantazjowanie*, op. cit., s. 515-516.

¹⁴ Hasło: *melodramat*, op. cit., s. 231.

¹⁵ Z. Freud, *Pisarz i fantazjowanie*, op. cit., s. 515.

Stwierdza tylko, że zabiegi formalne, jakimi twórca sublimuje czy uspołecznia swoje fantazje, są po prostu jego własną tajemnicą, w której tkwi właściwa *ars poetica*. I dalej: „możemy tylko próbować odgadnąć dwojakie środki tej techniki: pisarz łągodzi charakter egoistycznego snu na jawie za pomocą przekształceń i zasłon, i jedna nas sobie czysto formalną, to jest estetyczną przyjemnością, jaką czerpiemy z przedstawionych przez niego fantazji.”¹⁶ Stwierdzenie, że „pisarz łągodzi charakter egoistycznego snu na jawie za pomocą przekształceń i zasłon”, wymaga dalszej eksplikacji.

Nasuwa się więc proste pytanie: na czym polegają owe przekształcenia i zasłony? Kwestionując zatem, iż jest to dziedzina „tajemnicy pisarza”, rozglądamy się wśród innych pism Freuda w poszukiwaniu bardziej szczegółowych obserwacji dotyczących dzieła literackiego. Tak znajdujemy przynajmniej trzy różne fragmenty interpretacji konkretnych utworów, które mogą dostarczyć bliższych danych o tajnikach kunsztu pisarza. Otóż wątek ten przewija się już w *Die Traumdeutung (Objaśnianie marzeń sennych)* i dotyczy takich arcydzieł literatury, jak *Król Edyp* Sofoklesa, *Hamlet* Szekspira i *Bracia Karamazow* Dostojewskiego. Są to jednak spostrzeżenia raczej okazjonalne, które zostają szerzej rozwinięte dopiero w ostatniej rozprawie Freuda na temat literatury, pt.: *Dostojewski und die Vätertötung (Dostojewski i ojcobójstwo)*.¹⁷ Jeden z kilku wątków tego eseju zaczyna on od stwierdzenia, że nie można chyba przypisać przypadkowi faktu, że te trzy arcydzieła klasyki światowej skupiają się na temacie ojcobójstwa. I we wszystkich trzech motyw zbrodniczego czynu wynika z rywalizacji seksualnej o kobietę.

Jeśli więc temat, czyli fantazja, z jakiej utworzy się rozwinęły, pozostaje za każdym razem identyczna, co sprawia, że są one jednak różne? Tak można sformułować przyświecające uwagom Freuda pytanie, w którym rozpoznajemy przecież problem, jaki postawiliśmy przed chwilą w odniesieniu do operacji pisarza wobec jego tworzywa, a więc narcystycznego marzenia na jawie. Chodzi zatem w obu przypadkach o bliższe określenie wspomnianych już „przekształceń i zasłon”, dzięki którym twórca łągodzi „charakter swojego egoistycznego snu na jawie”. Analizując w tym aspekcie kolejne trzy arcydzieła, Freud zauważa, iż najprostsze przedstawienie konfliktu (tzn. najmniej zawoalowane) znajdujemy w tragedii Sofoklesa *Król Edyp*, gdzie tytułowy bohater sam popełnia zbrodnię. Ale i w tym wypadku – podkreśla badacz – nie można było pokazać rzeczy bez pewnego złagodzenia i osłonięcia. Szczere wyznanie pragnienia ojcobójstwa budzi bowiem odrazę, która odstręcza raczej, niż zjednuje akceptację widza. Dlatego starożytna opowieść zawiera konieczne stonowanie całego wydarzenia poprzez sprowadzenie nieświadomej motywacji bohatera do rzekomego przymusu ze strony I o s u. Stąd popełnia on czyn nieumyślnie i jakby z dala od wpływu kobiety, ale jest to tylko pozorne. Rola kobiety zostaje przecież uwzględniona w tym, że bohater może zdobyć królową (matkę) dopiero wtedy, gdy powtórzy swój czyn zabijając potwora symbolizującego ojca. Znamienne

---

¹⁶ Tamże, s. 517.

¹⁷ *Dostojewski i ojcobójstwo*, w: Z. Freud, *Sztuki plastyczne i literatura*, w: *Dzieła*, Tom X, przeł. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2009., s. 229 i n.

jest to, że kiedy wina Edypa zostaje zdemaskowana i uświadomiona, nie czyni on wówczas żadnej próby usprawiedliwienia poprzez odwoływanie się np. do przymusu złego losu. Przeciwnie, jego zbrodnia zostaje wyznana i ukarana tak, jak gdyby była w pełni świadoma! Jest to niesprawiedliwe w naszych oczach, ale najzupełniej poprawne – stwierdza Freud – w oczach psychoanalizy.

W *Hamlecie* przedstawienie całej intrygi jest jeszcze bardziej pośrednie. Bohater nie popełnia zbrodni – dokonuje jej ktoś, dla kogo nie jest to wcale ojcobójstwem. Dlatego zakazany motyw seksualnej rywalizacji o kobietę nie musi być skrywany. Widzimy tu kompleks Edypa w głównym bohaterze jakoby w odbitym świetle, kiedy obserwujemy skutki zbrodni kogoś innego, które objawiają się w *Hamlecie*. Powinien on pomścić tę zbrodnię, ale wpada w swego rodzaju „paraliż czynu”. Wiemy jednak, że to jego własne poczucie winy wywołuje paraliż czynu. Ale, zgodnie z logiką procesów neurotycznych, poczucie winy zostaje przesunięte na spostrzeżenie własnej niezdolności wykonania zadania. Są również oznaki, że bohater odczuwa swoją winę jako coś ponadindywidualnego. Pogardza wówczas innymi nie mniej niż sobą samym.

Bracia Karamazow idą dalej w kierunku zawołowania prawdziwego sensu wydarzeń. Zbrodnię popełnia ktoś inny, kto jednak pozostaje wobec zamordowanego ojca w tej samej relacji, co Dymitr. Jest bowiem obojętne, kto naprawdę popełnił zbrodnię – psychologia interesuje się tylko tym, kto pragnął jej efektywnie i kto ucieszył się, gdy to nastąpiło. A z tego punktu widzenia wszyscy bracia, z wyjątkiem postaci Aloszy, są jednakowo winni – popędliwy lubieżnik i sceptyczny cynik, jak również epileptyczny przestępca. Autor zwraca jeszcze uwagę na inną znaczącą scenę utworu. Chodzi o rozmowę starca Zosimy z Dymitrem, kiedy starzec nagle odkrywa gotowość Dymitra do popełnienia ojcobójstwa i pada wówczas do jego stóp. Nie można tego potraktować jako podziwu, ale raczej jako przejaw pokory starca, który w ten sposób odrzuca jakby pokusę potępienia czy pogardy wobec potencjalnego mordercy.

Przyjrzyjmy się teraz uważniej przywołanemu wywodowi Freuda. Przede wszystkim uderza nas sprowadzenie barwnej i wielowątkowej fabuły poszczególnych utworów do *motywu ojcobójstwa*. Nie jest to bynajmniej dziwne w aspekcie zawartości tych dzieł, które faktycznie rozwijają temat ojcobójstwa w bardzo indywidualny zresztą sposób. Chodzi raczej o coś innego, co może istotnie budzić pewne pytania, a więc o identyfikację fantazji ojcobójstwa – o stwierdzenie jej genezy. Możemy tutaj poczuć się trochę zaskoczeni, gdyż fantazja zdaje się sięgać poza strefę przedświadomości, ku samej nieświadomości.

Jak wyjaśnić powstałą trudność? W początkowych uwagach naszkicowaliśmy drogę, jaką przebywa treść wyparta z nieświadomości ku ekspresji świadomej. Na tej drodze znajdują się dwie przeszkody do pokonania: pierwsza i druga cenzura. Treść wyparta musi przejść przez obie instancje aparatu psychicznego, aby pojawić się wreszcie świadomości. To przejście pozostawia jednak na treści nieświadomej określone piętno, czyli konieczną zmianę – przekształcenie. I dopiero po dokonaniu czy przejęciu korekty

może już nieco odmieniona treść wyparta przejść najpierw z nieświadomości do przedświadomości (pierwsza cenzura), a następnie z przedświadomości do świadomości (druga cenzura). Dlatego stwierdziliśmy, że bezpośrednio tworzywo pisarza stanowią treści przedświadome – działa on zatem w obrębie drugiej cenzury, co wiąże się głównie z procesami „ubierania” czy przekształcania fantazji w słowa. Inaczej mówiąc, twórca dokonuje świadomych i przedświadomych zabiegów formalnych na materiale, który został już zniesiony poprzez działanie pierwszej cenzury. Jest to cenzura posługująca się przede wszystkim nieświadomym procesem pierwotnym działania psychiki, czyli mechanizmami przesunięcia, symbolizacji, zgęszczenia, przeciwieństwa itd.

Jeśli więc wiemy, że autor pracuje na tworzywie, które jest w stosunku do treści nieświadomych czymś zniekształconym i ocenzurowanym, to znając mechanizmy dokonujące tych zmian i korekt, *możemy ostatecznie zrekonstruować na drodze myślenia redukcyjnego początkowy kształt treści nieświadomych, a w tym wypadku treści wypartych.*

Tak właśnie zrobił Freud z *Królem Edytem*, *Hamletem* i *Braćmi Karamazow*, z tym że w wypadku dzieła Sofoklesa badacz zatrzymał się w swej interpretacji na poziomie świata postaci przedstawionych, natomiast w dwóch pozostałych przypadkach usiłował pójść dalej – ku osobowościom samych pisarzy. Na potwierdzenie wysuniętej hipotezy można wskazać ślady działania nieświadomych mechanizmów procesu pierwotnego psychiki we wszystkich trzech dziełach. Tak więc nieświadome pragnienie ojcobójstwa przedostało się na poziom przedświadomości w *Królu Edypie* dzięki mechanizmowi symbolizacji, kiedy to bohater, aby zdobyć królową (matkę), musi zabić potwora, który symbolizuje ojca. W *Hamlecie* mamy do czynienia z przesunięciem wówczas, gdy poczucie winy towarzyszące zabójstwu króla przenosi bohatera na obsesyjne kontemplowanie własnej niemocy czynu. Podobnie rzecz ma się niejednokrotnie z dziełem Dostojewskiego, gdzie np. cały wywód na temat psychologii opiera się na mechanizmie odwrócenia, tj. w mowie obrończej podczas przewodu sądowego, w której ma miejsce słynny dowcip o psychologii, która zostaje porównana do kija o dwóch końcach. Jest to znowu zawołanie, ponieważ wystarczy tylko sprawę odwrócić, aby ujrzeć najgłębsze znaczenie poglądu Dostojewskiego. Rzecz w tym, iż to nie psychologia zasługuje na żarty, ale postępowanie sądowe.

Warto przy okazji uzupełnić całość obrazu o rzeczność istotną. Otóż warunkiem procesu twórczego – a więc tego osobliwego działania na poziomie strefy przedświadomej – jest rozluźnienie kontroli intelektualnej i wejście w stan relaksu, gdzie „przedświadome” staje się właściwym tygłem artystycznym idei, ujęć i pomysłów. Jest to więc swego rodzaju sytuacja twórczej inspiracji, powstającej dopiero wtedy, gdy nastąpi „funkcjonalna regresja” z poziomu sztywnej czasami racjonalności strefy świadomej na poziom swobodnie fantazjującej przedświadomości. Postawimy przy tym kropkę nad i, kiedy stwierdzimy, że to nie system przedświadomości jest ostatecznie odpowiedzialny za proces twórczy, lecz patroluje mu struktura psychiczna, która odwołuje nas już do

drugiej topiki Freuda. Chodzi bowiem o centralną organizację psychiki w postaci instancji ego, której przejawem są także obie cenzury. Trzeba dodać, że tak pojęty proces twórczy, którego owocem jest dzieło jako „uszlachetniona” czy „uspołeczniona fantazja” (rodem z irracjonalnej nieświadomości), stanowi podstawowe założenie psychoanalitycznej koncepcji literatury.

Reasumując, w ten sposób wydobyliśmy tylko jeden aspekt zagadnienia (relację: autora – dzieło), który pozostaje w ścisłym związku z samą strukturą procesu twórczego. Można stwierdzić, że ukazana dynamika procesu twórczego stała się jakby soczewką, która umożliwia dostrzeżenie nowych aspektów i wielorakich powiązań typowych dla psychoanalitycznej interpretacji dzieła, i że kategoria „osobowości autorskiej” uzyskała tym sposobem ogólny układ odniesienia, który wydaje się konieczny w dalszych uwagach rozwijających dotychczasowe wątki w bardziej wielostronnej eksplikacji. Dotąd mówiliśmy o zjawisku fantazji i fantazjowania jako podstawowym tworzywie procesu twórczego, które wykazuje własną dynamikę angażującą całą psychikę – od nieświadomości poprzez przedświadomość do świadomości. Wskazaliśmy też na różne mechanizmy aparatu psychicznego (pierwotny i wtórny proces psychiki), które wykorzystuje proces twórczy. Dokonaliśmy opisu tego procesu jako kluczowej relacji łączącej autora i dzieło. Najważniejsze twierdzenia Freuda sprowadzają się do następujących tez:

1. Proces twórczy polega na opracowaniu fantazji, która wywodzi się z nieświadomego pragnienia.
2. Pisarz opracowuje swoją fantazję wykorzystując mechanizmy procesu wtórnego, a także – pierwotnego psychiki.
3. Czyniąc to łagodzi on charakter egoistycznej fantazji za pomocą przekształceń i zasłon.
4. W efekcie otrzymujemy przedmiot o pościach estetycznych, którego analiza odsłania takie elementy sztuki poetyckiej, jak p. symbolizację, odwrócenie i przesunięcie (z procesu pierwotnego) oraz chwytły werbalizacyjne (z procesu wtórnego).
5. Fakt, że ekspresja fantazji nie jest sprawą czysto prywatną, ale skierowuje się ku innym, sprawia, że zdobywa ona status aktu społecznego.

III. Kategoria biografii psychicznej i cech osobowości autora w metodzie Freuda

Problem ten postawił Freud w suplemencie do drugiego wydania studium o *Gradvie* Jensena.¹⁸ Wolny już jakby od gorączki poszukiwania ilustracji i dowodów na poparcie swoich zasadniczych idei autor stwierdza, że teraz pragnąłby także wiedzieć: „Z jakiego materiału wrażeń i wspomnień pisarza powstało jego dzieło i na jakiej drodze,

---

¹⁸ Zob. Z. Freud, *Dzieła*, Tom X, *Sztuki plastyczne i literatura*, rozdz. *Obłąd i sny w „Gradvie” Wilhelma Jansena (1907 [1906])*, przeł. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2009, s. 5 i n.

poprzez jakie procesy, został ten materiał przemieniony w utwór literacki”¹⁹. Odpowiedź na drugą część problemu poznaliśmy fragmentarycznie z analizy rozprawy Freuda o Dostojewskim (1928). Tu pozostaje zatem skupić się na pierwszej części zagadnienia. Zauważmy przy tym, że implikuje ono tylko jeden z dwóch podstawowych aspektów osobowości autorskiej, tzn. biografię psychiczną, którą zdefiniowaliśmy jako konfigurację indywidualnych przeżyć autora. Aspekt drugi, czyli jego cechy psychiczne (osobowość psychologiczna) zostaje tymczasem poza naszym wykładem.

W przywołanym suplemencie znajdujemy nie tylko sformułowanie tego problemu, ale także próbę jego rozwiązania. Czyniąc to Freud zastosował interesujący zabieg metodyczny – chodzi o pierwszą część zagadnienia („Z jakiego materiału wrażeń i wspomnień pisarza powstało jego dzieło”). Zabieg polegał na tym, że chcąc dotrzeć do określonych elementów biografii psychicznej Jansena, badacz usiłuje po prostu przeprowadzić wywiad z sędziwym wówczas pisarzem. Kiedy to się jednak nie udaje, Freud skierowuje swoją uwagę na inne utwory duńskiego prozaika, aby w końcu stwierdzić w nich pewne podobieństwa, jak również znaczące różnice z głównym wątkiem *Gradivy*. Interesujące jest przy tym to, że prosząc Jansena o wywiad Freud dysponował już określonymi hipotezami na temat przeżyć pisarza, które sięgały jego dzieciństwa. Celem wywiadu miała być weryfikacja tych tez, które skonstruował badacz na podstawie analizy utworów literackich. Innymi słowy, po dokonaniu *psychoanalizy dzieła*, Freud zamierzał poddać *psychoanalizie autora*. Tym także trzeba by tłumaczyć stanowczą odmowę Jansena, który wiedział, że nie chodziło tu o zwykły wywiad, ale o psychoanalityczne badanie. W korespondencji, jak wywiązała się między nimi, Jansen uznał *de facto* trafność paru hipotez Freuda co do swoich osobistych przeżyć sięgających dzieciństwa, ale na tym cała sprawa utknęła. Takim połowicznym sukcesem zakończyła się przygoda badacza z żyjącym autorem.

Odtąd zabieg ten nadal jest stosowany, ale już na przykładzie nieżyjących pisarzy, a szczególnie wyraźnie widać całą strategię badacza pod tym względem w jego eseju o Dostojewskim (1928), czemu warto się przyjrzeć w kontekście jednego z głównych wątków wywodu. W centrum obserwacji autora Dostojewski staje jako neurotyk, który swoim pisarstwem, jak również całym życiem, dokonuje ustawicznego samoodkupienia, czyli – w języku psychoanalizy – autoterapii. Freud sprowadza konflikt pisarza do silnego poczucia winy, która przejawia się w przemożnej presji jej moralnego aspektu w postaci superego. Źródłem nadmiernych roszczeń superego pisarza okazuje się – jak dowodzi Freud – konflikt Dostojewskiego z ojcem. Jest to jednak konflikt o szczególnej genezie. I tutaj badacz wskazuje na interesującą paralelę między morderstwem ojca w *Braciach Karamazow*, a takim samym losem ojca pisarza, co nastąpiło wtedy, gdy Dostojewski miał 18 lat. Z punktu widzenia psychoanalizy – podkreśla Freud – jesteśmy skłonni widzieć w tym wydarzeniu wybitnie ciężkie przeżycie i uznać je za ewentualne

---

¹⁹ Tamże.

źródło jego nerwicy.²⁰ Tak powstaje w pisarzu nieświadome poczucie winy, które objawia się w różnych aspektach *samoukarania*. Rzecz bowiem w tym, że dziecko w procesie kształtowania się własnej instancji superego, co ma miejsce przy końcu edypalnego okresu (3-7 okres życia), zajmuje wobec rodziców postawę ambiwalencji uczuciowej. Z chwilą ustalenia superego, uczucia agresji i nienawiści, np. syna wobec ojca, ulegają stłumieniu i są wypierane do nieświadomości. Jednocześnie prezentowane przez ojca poczucie prawa zostaje przejęte przez superego syna na drodze identyfikacji. Za przekroczenia wobec tego poczucia prawa jest już jednostka karana nie przez ojca, ale przez własne sumienie. Wyparte wrogie uczucia wobec ojca, chociaż przeszły do nieświadomości, nie znikają z psychiki, ale się w niej jeszcze długo utrzymują. Mogą one ostatecznie zniknąć, o ile nie zostaną pobudzone poprzez mocne bodźce zewnętrzne. W przeciwnym razie nienawiść i agresja wobec ojca może wystąpić ze zdwojoną siłą i doprowadzić ostatecznie do sytuacji ogromnej potrzeby samoukarania. Jest to proces, któremu patronuje presja osobistego superego, gdyż już przyjęło ono na siebie funkcję moralnej odpowiedzialności i kary jednostki.

Otóż tym bodźcem zewnętrznym o wybitnym wpływie na osobowość autora *Braci Karamazow* okazał się – stwierdza Freud – fakt morderstwa jego ojca przez chłopów. Wówczas musiała odżyć dawno stłumiona wrogość, która prowadzi do sytuacji jakby spełnienia pierwszej *fantazji* pozbycia się ojca. Na to reaguje natychmiast superego, które domaga się zadośćuczynienia. Objawy tego zadośćuczynienia w postaci samoukarania widzi badacz nie tylko w różnych utworach Dostojewskiego, w których narrator wykazuje często postawę dziwnej czułości i wyrozumiałości wobec swoich rywali w miłości do upragnionej kobiety (ukryty homoseksualizm), ale także, a może zwłaszcza, w danych *biograficznych* o pisarzu. Jeśli zatem chodzi o prywatną osobowość autora *Zbrodni i kary*, to Freud wskazuje w niej na dwa zjawiska, które jednoznacznie odczytuje jako symptomy samoukarania. Pierwsze, to odnowione – po długiej przerwie – ataki epilepsji. Drugie natomiast wiąże badacz z nałogiem hazardu. Ataki epilepsji pisarza zostają więc ujęte jako neurotyczne objawy zapadania w stan przypominający śmierć, co jest interpretowane jako próby identyfikacji z zamordowanym ojcem. W tym świetle odmiennego znaczenia według Freuda zyskuje również niezawinione zesłanie Dostojewskiego na Syberię, gdzie prawdopodobnie ustały ataki choroby. Teraz bowiem był karany przez innego ojca – cara.

Spójrzmy na ten wywód w aspekcie pytania: czy istotnie chodzi tu tylko o biografię psychiczną Dostojewskiego?

Punktem wyjścia jest stwierdzenie konfliktu między genialnym prozaikiem i jego ojcem. Konflikt pozostaje w związku z poczuciem winy wskutek jakby „spełnienia” fantazji syna, którą należy rozumieć w ramach kompleksu Edypa. Ojciec ginie, gdy przyszły pisarz

²⁰ Zob. Z. Freud, *Dzieła*, Tom X, *Sztuki plastyczne i literatura*, rozdz. *Dostojewski i ojcostwo* (1928 [1927], przeł. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2009, s. 229 i n.

ma osiemnaście lat. Fakt śmierci jest więc elementem biografii, który powoduje silny wstrząs afektywny u młodego Fiodora. Dalsze dane (ataki epilepsji, nałóg hazardu itp.) badacz ujmuje jako konsekwencję pierwotnej traumy. W tej perspektywie są też interpretowane utwory Dostojewskiego, a mówiąc dokładniej – świat postaci przedstawionych.

Zauważmy w zakończeniu, że Freud raz po raz przechodzi z płaszczyzny danych biograficznych na płaszczyznę cech psychicznych autora – czyni to zresztą bezwiednie dzięki użyciu własnych konstruktów teoretycznych, jak superego, poczucie winy itd. Podstawowe twierdzenie wywodu jest już takim przejściem, kiedy mówi się o *nerwicy* Dostojewskiego, a jej zasadniczą *cechą* (tendencją) ma być potrzeba samoukarania. Pozostaje to w związku z przedmiotem szkicu, który koncentruje się na Dostojewskim jako neurotyku. Chodzi zatem wyraźnie o psychologiczną strukturę jego osobowości. I ta właściwość metody Freuda – traktowanie biografii psychicznej autora jako przedmiotu obserwacji dla wniosków o jego cechach psychicznych – nie jest przypadkowa. Jest to zresztą znamię normalnej procedury psychologii, a zwłaszcza psychoanalizy, która w konkretnym przeżyciu widzi swego rodzaju kontrapunkt (drugi aspekt) indywidualnej osobowości.

Bibliografia

- Fiała E., *Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego*, Wyd. Tow. Nauk. KUL, Lublin 1991.
- Freud Z., *Pisarz i fantazjowanie*, w: *Teoria badań literackich za granicą*, red. S. Skwarczyńska, przekł. M. Leśniewska, t. II, cz. I, Kraków 1974.
- Freud Z., *Sztuki plastyczne i literatura*, w: *Dzieła*, Tom X, przekł. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2009., rozdz.: *Dostojewski i ojcostwo*, s. 229 i n.
- Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1976.

Analiza konsekwencji psychologicznych i rozwojowych codziennego czytania dzieciom na podstawie m.in. raportów z badań Fundacji „ABCXXI – Cała Polska czyta dzieciom”

The analysis of psychological and developmental consequences of daily reading to children based on inter alia research reports from foundation “ABCXXI – All of Poland Reads to Kids”

Abstrakt

Artykuł zawiera analizę konsekwencji psychologicznych i rozwojowych codziennego czytania dzieciom. Nakreśla również, wspierając się wynikami analiz statystycznych, współczesne trudności związane z czytaniem książek przez osoby dorosłe, zarówno sobie, jak i dzieciom. Jak wskazują opisane wyniki badawcze codzienne czytanie dzieciom książek już od najmłodszeo wieku wspomaga rozwój prawidłowej mowy, umiejętności słuchania, rozumienia, zapamiętywania szczegółów wysłuchanych treści, wyrażania własnych sądów i argumentowania opinii, koncentracji uwagi i wyciszania się. Wpływa także na wzrost aktywności dzieci i motywacji do działania, argumentowania oraz myślenia przyczynowo – skutkowego.

Słowa kluczowe

czytanie, głośne czytanie dzieciom, rezultaty czytania dzieciom

Abstract

The article includes the analysis of psychological and developmental consequences of daily reading to children. On the basis of the results of statistical analysis it outlines contemporary difficulties with reading books by adults – both to themselves and to children. The results of the research indicate that daily reading books to children from the early age helps to develop proper speech as well as listening and reading comprehension skills. It also contributes to remembering details of content they have heard, expressing their own judgments and providing arguments for their opinions. Moreover, it affects the ability to calm down and the growth of children’s attention, motivation to action along with cause-and-effect thinking.

Keywords

reading, reading aloud to children, the results of reading to children

1. Wstęp

1.1. Czytanie

Badania nad procesem czytania, które obecne są w literaturze przedmiotu (por. Brzezińska, Burtowy 1985; Krasowicz-Kupis 2001; Melandowicz 1978; Reber 2000; Tinker 1980; Tyszkowa 1977), opisują wyjątkowo bogaty i dynamiczny obszar ludzkiej kultury pisanej. Wszystkie one ukazują, iż stawianie się czytelnikiem jest procesem, który zaczyna się wraz z rozwojem umiejętności językowych człowieka, a jego ostatecznym celem jest właśnie czytanie. W przeciwieństwie do rozwoju mowy, która jest procesem bardzo naturalnym i z założenia dość przewidywalnym, badacze podkreślają, iż czytania trzeba się zwyczajnie nauczyć (Jaszczyszyn 2010).

Ze słowem „czytanie” w życiu stykamy się bardzo często i używamy je w bardzo wielu kontekstach. Wówczas, gdy czytamy tekst pisany, czy też drukowany, ale także wówczas, gdy tropimy ślady zwierząt, czy też wtedy, gdy sprawna wróżka czyta z mimi-ki twarzy i wyrazu oczu życie danej osoby. Dyrygent czyta nuty, kierowca czyta znaki drogowe, a my wszyscy od czasu do czasu „czytamy między wierszami” domyślając się zakamuflowanej treści w danej opowieści (Taboń 2005).

Z przykładów tych wynika, że słowo to służy nam do zobrazowania bardzo wielu sytuacji, z jakimi na co dzień stykamy się w życiu. Dzięki umiejętności czytania człowiek jest w stanie poznać nową rzeczywistość, uzyskać nowe informacje. Pozwala ono zaspokoić nasze codzienne potrzeby dostarczania informacji i rozrywki, umożliwia zdobywanie wiedzy, ale i kształtuje pogląd, czy też leży u podstaw przyjmowania konkretnych postaw, wyrażania opinii i rozwijania osobowości (tamże).

Zdaniem Króla (1982), mamy, co najmniej, 3 znaczenia słowa „czytanie”: to potoczne, wąskie oraz szerokie. W rozumieniu potocznym słowo „czytanie” wykorzystywane jest nie tylko w przypadku tekstów literackich, ale także w przypadku, np. wspomnianego wyżej czytania znaków drogowych.

W rozumieniu wąskim czytanie traktowane jest jako jedna z form komunikacji językowej, która polega na budowaniu i odbiorze informacji i odbywa się to zgodnie z regułami danego języka. Istotą i celem takiego rozumienia procesu czytania jest zrozumienie przekazywanych informacji (Król 1982).

W rozumieniu szerokim umiejętność czytania to narzędzie przydatne w różnorodnych sytuacjach, głównie w kontekście społecznym. A zatem „czytanie” rozumiane jest jako czynność umożliwiająca odczytywanie różnorodnych pod względem formy i wartości tekstów, posługiwania się nimi oraz wyszukiwania potrzebnych informacji. W zależności od potrzeb, motywy skłaniające nas do czytania mogą być bardzo odmienne, rozpoczynając od chęci dostarczenia sobie lub innym rozrywki, po wzbogacenie wiedzy, czy też obowiązek lub konieczność (Jaszczyszyn 2010).

Mimo tego, iż poszukując jednej teoretycznej definicji czytania można natknąć się na ich ogromną ilość (por. Brzezińska, Burtowy 1985; Krasowicz-Kupis 2001; Melandowicz 1978; Reber 2000; Tinker 1980; Tyszkowa 1977), to wszyscy autorzy badań nad tą umiejętnością zgodnie przyznają, że to wielce złożony proces i trudno go w całości objąć jedną, wybraną teorią. Również znakomita większość osób w populacji zdaje sobie dobrze sprawę z tego, że czytanie to jedna z najważniejszych umiejętności, które człowiek powinien opanować w czasie swojego życia (Taboń, 2005).

1.2. Współczesność a czytanie

Współczesne społeczeństwo nazywane jest mianem społeczeństwa informacji i społeczeństwa wiedzy. Jesteśmy coraz bardziej i w coraz wyższym stopniu wykształceni. Jako społeczeństwo demokratyczne korzystamy na co dzień i bez ograniczeń z ogromnie bogatej oferty mediów i różnych innych kanałów dostarczających nam tak ważnej i szybkiej dla nas informacji. Telewizja, komputery i internet całkowicie odmieniły naszą rzeczywistość, a rewolucja ta umożliwiła nam praktycznie nieograniczone i bardzo szybki dostęp do informacji, a co za tym idzie szeroko rozumianej wiedzy.

Jak wynikało jednak z badań przeprowadzonych w 1998 roku Przez Centrum Badań Opinii Społecznej¹, mimo bycia społeczeństwem wiedzy i życiem w czasach ogromnych możliwości szybkiego jej zdobywania, gwałtownie spadała już wówczas liczba osób czytających cokolwiek. 52% naszego społeczeństwa nie przeczytało w tym czasie w ciągu roku ani jednej książki. Dalej badania przeprowadzone na zlecenie Biblioteki Narodowej w 2008 roku² wykazały, że 62% dorosłych Polaków w tym roku nie przeczytało również ani jednej książki. W 2012 roku³ osób, które można uznać za „rzeczywistych” czytelników, było 11%. Warto przypomnieć, że w ciągu dekady 1994-2004 odsetek takich osób wynosił 22-24% i to właśnie spadek do takiego poziomu, jaki dokonał się pomiędzy 2004 a 2008 rokiem, należy uznać za najważniejszą zmianę w postawach Polaków wobec czytania książek. W 2015 roku z kolei, jak wskazuje Biblioteka Narodowa⁴, liczba ta ponownie wzrosła i aż 63% Polaków nie przeczytało w poprzednim roku ani jednej książki. Ten ostatni rezultat, to jednocześnie najgorszy wynik w historii badań prowadzonych od 1992 roku. W 2015 roku lekturę, co najmniej, jednej

---

¹ Zob. komunikaty CBOS: „Książka w życiu codziennym Polaków”, wrzesień 1998 (oprac. M. Falkowska), „Cała Polska czyta dzieciom?”, wrzesień 2001 oraz „O różnych aspektach czytania książek”, wrzesień 2007 (oprac. M. Feliksiak).

² Raport z listopada 2008 r. Biblioteki Narodowej, przy współpracy TNS OBOP; Sondaż zrealizowano na losowej reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej, techniką bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego i przebadano 1005 osób.

³ Biblioteka Narodowa we współpracy z TNS Polska dokonała badań społecznego zasięgu książki. Sondaż zrealizowano na losowej reprezentatywnej próbie 3000 obywateli Polski w wieku 15 lat i więcej.

⁴ Raport prezentujący wyniki ankietowego badania czytelnictwa przeprowadzonego dla Biblioteki Narodowej przez TNS Polska w listopadzie 2015 roku. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie 3049 respondentów w wieku, co najmniej, 15 lat, metoda CAPI.

książki zadeklarowało jedynie 37% ankietowanych, a dla porównania, w ubiegłym roku⁵ liczba ta wyniosła blisko 42%. Wszystkie te dane ewidentnie wskazują min. na to, iż tempo życia, które wyznaczają współczesne media, konieczność zdobywania coraz to większej ilości informacji i bardzo szybkiego ich wykorzystywania oraz rozładowania związanych z tym procesem skumulowanych emocji, doprowadziły do tego, iż czas, nieodzowny przy czytaniu stał się towarem bardzo deficytowym. Paradoks jednakże, polega na tym, że to, co dla nas, czyli świata ludzi dorosłych jest, czy też zdaje się być dobrodziejstwem technicznym i zmianą kulturową, która ma na celu uprzyjemnić i ułatwić życie – dla dzieci może być największym zagrożeniem (Koźmińska, Olszewska 2010).

Postęp techniczny i społeczny, dokonujący się z przeogromną prędkością, jest znacznie za szybki w porównaniu do wymagań rozwoju biologicznego dzieci (Palmer 2006). Współczesne dzieci, podobnie jak te 100 i 200 lat temu potrzebują niemalże identycznych warunków rozwoju. Wówczas dorastały one u boku dorosłych członków rodzin, wcześniej plemion i to właśnie od nich uczyły się mowy, czytania, pisania i innych umiejętności (por. Miller 2010).

Proces i nauka czytania zatem wymaga dokładnie tego, co najbardziej dziś niestety deficytowe, czyli poświęcenia czasu. Ten czas poświęcony na naukę czytania przez dziecko, niezbędny jest do tego, by móc uzyskać cel ostateczny w tym procesie, czyli wychowanie przyszłego czytelnika.

„Czytanie” jako czynność jest niezwykle złożone, dlatego uczeń rozpoczynające naukę w szkole musi być należycie przygotowany do jego przyswojenia, co z kolei ponownie wymaga czasu. Świadomość tego jak wielką rolę odgrywa „czytanie” powinna jednakże, niezależnie od wymagań tempa życia i podążania za współczesnym trendami, nas wszystkich i nauczycieli, i rodziców skłaniać do tego, by bacznie zwracać uwagę na kształcenie kompetencji warunkujących umiejętności, niezbędne do nabywania zdolności samodzielnego czytania, co zapobiega późniejszym trudnościom w ich opanowaniu (Taboń 2005). Czytanie bowiem stanowi złożony proces psycholingwistyczny oparty na dekodowaniu tekstu oraz interpretowaniu jego treści. Wymaga to od czytającego sprawności językowych oraz poznawczych, głównie w zakresie percepcji wzrokowej, słuchowej, procesów pamięciowych oraz dokonywania operacji umysłowych na poziomie myślenia pojęciowego (Krasowicz-Kupis 2001).

To przygotowanie musi przejawiać się właśnie w pozytywnym stosunku do wymagań dydaktycznych oraz dojrzałości umysłowej, w postaci umiejętności spostrzegania, pamięci, mowy myślenia i koncentracji uwagi, prawidłowego rozwoju mowy, rozwoju słuchowego i wzrokowego. Młody człowiek by móc zacząć czytać musi posiadać odpowiedni zasób słów i umiejętności słownego wyrażania swoich myśli, dobrą pamięć, doj-

⁵ Raport opracowano na podstawie sondażu czytelnictwa przeprowadzonego przez TNS Polska dla Biblioteki Narodowej. Badanie zrealizowano na ogólnopolskiej losowej próbie reprezentatywnej Polaków w wieku 15 lat i więcej, liczącej 3000 respondentów, metodą wywiadu bezpośredniego wspomaganego komputerowo (CAPI).

rzałość społeczną, czy też emocjonalną, ale i umiejętności dokonywania operacji myślowych, zarówno o charakterze analitycznym, jak i syntetycznym (Brzezińska 1980; Cackowska 1984; Malendowicz 1978; Maruszewski 2001; Zborowski 1970).

Aby we właściwy sposób przygotować ucznia do nauki czytania konieczne jest zdaniem Brzezińskiej (1980) umożliwienie mu wykonywania różnego rodzaju zadań, w toku których kształtowane będą umiejętności stanowiące podstawę do właściwej nauki czytania. Także zdaniem Brunera (1978) gotowość doczytania nie jest stanem, na który wystarczy po prostu czekać, a należy ją wykształcać. Nie tylko więc, jak twierdzą badacze (tamże) należy zorganizować środowisko uczące i stymulujące do pojawienia się odpowiednich umiejętności i właściwości u dziecka, ale koniecznym jest zachęcanie go do podejmowania odpowiednich działań (Taboń 2005).

Takim działaniem i jednocześnie jednym z najpotężniejszych czynników rozwoju różnorodnych umiejętności młodego człowieka może stać się głośne czytanie dzieciom od urodzenia.

1.3. Czytanie dzieciom i jego efekty

Małe dziecko uczy się wszystkiego, co dotyczy otaczającej go rzeczywistości przede wszystkim poprzez kontakt z drugim człowiekiem, rodzicem, rodzeństwem, nauczycielem. Także rówieśnicy oraz bohaterowie książek wpływają na jego proces spostrzegania, formowania pojęć, budowania hierarchii wartości, modelowania postaw społecznych, czy też zachowań emocjonalnych. Ilość i jakość tych interakcji wpływa na proces uczenia się i naznacza tym samym przyszłe życie dziecka (Koźmińska, Olszewska 2010).

Czytanie to jeden z najskuteczniejszych i najtańszych sposobów budowania zasobów wewnętrznych dziecka. Głośne czytanie dziecku rozwija język, pamięć, wyobraźnię, uczy myślenia i koncentracji. Przynosi ogromną wiedzę oraz rozbudza liczne zainteresowania. Buduje także silną więź pomiędzy rodzicem i dzieckiem, wspiera jego rozwój psychiczny, wzmacnia samoocenę. To także bardzo dobry sposób na budowanie mocnego systemu wartości i kształtowanie wrażliwości emocjonalnej i moralnej dziecka (Koźmińska, Olszewska 2014).

Codziennie czytanie dziecku dla przyjemności może zaspokoić wiele potrzeb emocjonalnych, wesprzeć rozwój psychiczny, intelektualny, społeczny, może być strategią wychowawczą, przynosić dzieciom ogromną radość i pozostawiać wspaniałe wspomnienia. To także bardzo ważna czynność warunkująca szkolenie inteligencji emocjonalnej (Goleman 2007). Poprzez przeżywanie razem z bohaterami opowiadań wielu przygód, dziecko może nauczyć się wrażliwości, empatii współczucia, serdeczności, ale i zazdrości, wstydu, czy też rozczarowania. Ze wszystkich przeczytanych dziecku książek płynie ogromne źródło wiedzy, które stają się następnie fundamentem wiedzy o życiu, stosunków z innymi osobami, zbioru reguł i norm społecznych. Codzienne czytanie dziecku powoduje, że słowa, które ono słyszy, które na początku się do niego wypowia-

da, następnie zaczyna stopniowo rozumieć i wkrótce potem stosować. Zasób słów dziecka może zwiększać się tym samym codziennie (Koźmińska, Olszewska, 2010).

Czytając dziecku nie tylko wzbogacamy jego zasób słów, ale również dajemy możliwość doskonalenia znajomości zasad i struktury języka, i stwarzamy okazję do formułowania, ale także wyrażanie własnych myśli. Dzięki temu wspieramy w osiągnięciu swobody w jego procesie myślenia i mówienia (Cieszyńska 2006; Muszyński 2004). Takie śledzenie rozwoju akcji, dialogów, pokazywanie rysunków, zadawanie pytań oraz komentowanie działań daje ogromną wiedzę wykraczającą poza sferę kultury. Ta wiedza dotyczy nie tylko przecież kwestii językowych i literackich, ale także psychologicznych, społecznych, etycznych, czy też historycznych, biologicznych itd. (Koźmińska, Olszewska 2010).

Codziennie czytanie to również szkoła wyobraźni. Słuchanie i komentowanie przygód ulubionych bohaterów, bardzo pomaga w stymulacji i rozwoju twórczego myślenia i kreatywności dziecka. Poprzez wpływ na jego wyobraźnię wzmacnia doskonale także pamięć (Maruszewski 2001), tym samym przygotowuje do samodzielnego czytania i pisanania.

Na podstawie dostępnych badań wiemy, że wczesne czytanie w rozwoju małego dziecka jest czymś wyjątkowym. Nie chodzi tu tylko o rozwój intelektualny, ale także emocjonalny, czy też społeczny. Dziecko, które wcześniej opanuje naukę czytania ma nie tylko większy zasób słów, potrafi lepiej koncentrować się na różnorodnych zadaniach, ale także szybko uczy się reguł. Kształtuje się wówczas u niego zdolność dokonywania kategoryzacji, która dziś uznawana jest za jeden ze wskaźników poziomej inteligencji (Cieszyńska 2006).

Umiejętność szybkiego czytania np. już wieku przedszkolnym pozwala także na budowanie wizerunku własnej osoby. Pozytywna samoocena, która z tej umiejętności wynika może przyczyniać się następnie do osiągnięcia lepszych wyników szkolnych. Uczniowie z trudnościami w czytaniu mogą nie realizować pełnego zakresu swoich możliwości, zarówno intelektualnych, jak i społecznych, również dlatego, że ich samoocena może być zbyt niska

Wczesne czytanie jest także przygotowaniem do prowadzenia rozmów, budowania zaufania, czyli tego, co daje znakomite podstawy do wychowania dziecka i przekazania mu przez rodziców i nauczycieli stosunku do ludzi i rzeczywistości. Wczesna nauka czytania daje zatem ogromne możliwości formowania intelektu (tamże).

W obliczu tych wszystkich doniesień pozostaje tylko pytanie, kiedy możemy rozpocząć czytać dzieciom? Odpowiedź na to pytanie jest dość prosta – jak najwcześniej. Badania Blakemore i Weston (2006) udowadniają, że pierwsze dwa lata, począwszy od pierwszego dnia życia mają zasadnicze znaczenie w rozwoju umiejętności językowych dziecka. Każdy bodziec językowy wówczas, mówienie do niego i czytanie mu powoduje powstawanie dużych ilości nowych połączeń neuronalnych, co w konsekwencji umożliwia szybkie przekazywanie, przyswajanie i przetwarzanie informacji. Od tego zatem ile słów pozna mały człowiek w ciągu dwóch pierwszych lat swojego życia, może zale-

żeć jego inteligencja, poczucie bezpieczeństwa, samoocena, przyszłe osiągnięcia szkolne, czy też umiejętności społeczne. Badania pokazują także, że sukces akademicki dzieci zależy od liczby słów, które słyszą one w dwóch pierwszych latach życia, w tym słów do nich mówionych i czytanych (tamże).

2. Doniesienia z badań

2.1. Raporty Fundacji „ABCXXI Cała Polska czyta dzieciom”

Program „Czytające Szkoły” i „Czytające Przedszkola” były programami edukacyjnymi prowadzonymi w ramach kampanii społecznej „Cała Polska czyta dzieciom”, która jest prowadzona przez Fundację „ABCXXI Cała Polska czyta dzieciom”⁶. W czerwcu 2006 roku Fundacja opublikowała raport z badań rezultatów programów „Czytające Szkoły” i „Czytające przedszkola”⁷, którego rezultaty zostaną poniżej w skrócie opisane.

Istotą obu programów i ich głównym celem było testowanie efektów codziennego czytania dzieciom. Instytucje, które wzięły udział w tych programach miały za zadanie codziennie czytać dzieciom książki przez co najmniej 15-20 min. i miało się to odbywać o możliwe jak najbardziej stałej porze. Nauczyciele wybierali te książki razem z dziećmi, a następnie czytane były one im dla samej przyjemności słuchania, bez dodatkowych motywacji jak np. dopytywanie o zapamiętane treści utworu, czy też wystawianie ocen.

Celem głównym badania skuteczności Programu Głośnego Czytania (PGC) było zatem wykazanie jakie osiągnięcia uczniów są wynikiem jego realizacji, określenie czynników wpływających na jego efekty oraz sformułowanie wniosków i rekomendacji na przyszłość.

Do badań wykorzystano 22 klasy (por. Tabela 1) i grupy przedszkolne. Przebadano 8 oddziałów „zerowych” w przedszkolach, 4 klasy trzecie, 4 klasy szóste, 6 drugich klas gimnazjalnych. W badaniach wzięły udział także klasy, które nie uczestniczyły w PGC, czyli tzw. grupy kontrolne.

	Typ placówki				w sumie
	przedszkole	szkoła podstawowa		gimnazjum	
	oddział zerowy	klasa III	klasa VI	klasa II	
Liczba oddziałów/klas	8	4	4	6	22

Tabela 1. Liczebność grup biorących udział w badaniu.

Źródło: Opracowanie na podstawie raportu z badania rezultatów programu „Czytające Szkoły” i „Czytające Przedszkola”.

Zbieraniu danych służyło bardzo wiele metod jakościowych, a wśród nich takie jak: obserwacja zajęć, dyskusja z dziećmi w trakcie realizowanych warsztatów, analizy prac pisemnych uczniów, analiza rysunków dzieci, wywiady indywidualne z nauczycielami, z osobami czytającymi dzieciom na głos oraz wywiady z bibliotekarzami.

⁶ Porównaj: www.calapolskaczytadzieciom.pl.

⁷ Raport z badania rezultatów Programu „Czytające Szkoły” i „Czytające Przedszkola”, Warszawa, 2006 r.

Okazało się, że codzienne czytanie dzieciom w przedszkolach, jak i szkołach sprzyja osiągnięciu pozytywnych rezultatów w poniższych zakresach.

- Podniesienie poziomu wypowiedzi ustnych i pisemnych – dzieci i młodzież biorące udział w projektach wykazywały się większą swobodą w formułowaniu myśli, używały pełnych zdań i spójniej argumentowały, popełniały mniej błędów językowych, miały bogatsze słownictwo. Taki kontakt z lekturą uczył ich także prawidłowej mowy i akcentowania.
- Wzrost zrozumienia tekstów i poleceń – po zadaniu pytań związanych z tekstem, nauczyciele dzieci czytających wskazywali, że potrafiły one wymienić znacznie więcej szczegółów z treści opowiadań, aniżeli dzieci z grup kontrolnych. Codzienne głośne czytanie wspomagało także rozumienie zadań matematycznych i instrukcji. Dzieci te lepiej formułowały także odpowiedzi, miały także lepiej rozwiniętą wyobraźnię. Z większą łatwością przychodziło im również rozwijanie swoich myśli i przekonań.
- Poprawa koncentracji i wydłużenie się przedziału uwagi – dzieci korzystające z programu rzadziej wykazywały znużenie i brak zainteresowania podczas słuchania dłuższych tekstów, a ich koncentracja uwagi utrzymywała się na stałym i wysokim poziomie. Podczas toczących się dyskusji przytaczały one także większą ilość przykładów, co wskazywało także na ich lepszą pamięć.
- Zwiększenie skłonności do refleksji oraz krytycznego myślenia – „dzieci czytające” wykazywały znacznie większe zaangażowanie w dyskusję, częściej wykraczały poza tekst opowiadania, poszukiwały także szerszych odniesień. Nabywały one również tym samym umiejętność argumentowania i formułowania wypowiedzi.
- Zwiększenie umiejętności myślenia przyczynowo-skutkowego – dzieci potrafiły pokazywać przyczynę następujących po sobie zdarzeń, opowiedzieć jakie będą konsekwencje pewnych wyborów, czy też zachowań. W „klasach czytających” dzieci potrafiły analizować swoje zachowania, ale i przewidywać jego skutki.
- Zwiększenie ambicji i motywacji dzieci do działania – dzieci te zdecydowanie chętniej uczestniczyły w lekcjach badawczych i były w ich trakcie bardziej zaangażowane. Wkładały w swoją pracę większy wysiłek, a ich zadania pisemne były także znacznie dłuższe. Młodsze dzieci za to wykazywały większą motywację do nauki czytania.
- Nabywanie umiejętności rozwiązywania własnych problemów poprzez analizę problemów bohaterów literackich – systematyczne czytanie dawało dzieciom wiele możliwości odwoływania się do przeżyć i doświadczeń postaci literackich wraz z prezentowanymi przez nie postawami oraz zachowaniami.
- Poprawa wzajemnych relacji między uczniami – dzieci poprzez wysłuchiwanie opowiadań doskonaliły umiejętności komunikacji, uczyły się jak można sku-

tecznie porozumiewać się z innymi, a także wszystkich innych rzeczy, które takie porozumienie utrudniają i lub ułatwiają. Dzieci te zdobywały także wiedzę z tzw. dobrych manier i umiejętności społecznych, związanych z pozyskiwaniem i utrzymywaniem dobrych relacji z innymi.

- Powstawianie bliskich relacji i więzi emocjonalnych między czytającymi nauczycielami i słuchającymi uczniami – wspólne spędzanie czasu na głośnym czytaniu obniżało lęki związane z nauczycielem, a tym samym zwiększało dobre relacje i zainteresowanie prowadzonym przedmiotem i w konsekwencji poprawiało oceny. Radość czytania zamieniała się we wdzięczność i wielką sympatię dla osób, które jej dostarczały.
- Większa otwartość na nowe sytuacje i nowe osoby – dzieci te okazywały się być znacznie bardziej śmiało kontaktach z innymi osobami, także tymi nowo poznanymi.
- Do wszystkich tych wyników dołożył się także zauważalny wzrost czytelnictwa wśród osób, które uczestniczyły w programach, wyrobienie nawyków i gustu czytelniczego oraz podniesie rangi książki wraz ze wzrostem zaangażowania rodziców, w czytanie młodszym dzieciom w domu (Koźmińska, Olszewska 2010).

2.2. Ilu z nas czyta dzieciom?

W sierpniu 2007 roku, podobnie jak w 2001 roku CBOS⁸ sprawdził, ile osób w Polsce czyta swoim dzieciom, wnukom lub młodszemu rodzeństwu.

Z badań tych wynika, iż prawie dwie trzecie ankietowanych (64%) pamięta, że w okresie, kiedy byli dziećmi, czytano im książki, w tym 32% twierdzi, że zdarzało się to często. Więcej niż co trzeci respondent (36%) nie doświadczył jednak tej formy kontaktu z rodzicami i literaturą. Ci, którzy w dzieciństwie mieli regularny kontakt z książką, znacznie częściej niż pozostali deklarują, że też codziennie czytają dzieciom, natomiast badani nieprzyzwyczajeni do lektury, częściej niż pozostali twierdzą, że brak im na to czasu, rzadziej też sami są czytelnikami.

Nie ulega zatem wątpliwości, że osoby, którym dużo czytano w dzieciństwie, same chętniej potem czytają zarówno sobie, jak i swoim dzieciom. Wniosek jaki narzuca się z powyższej analizy wskazuje, że wówczas, gdy na co dzień, już jako osoby dorosłe ludzie pokazują dzieciom, że chętnie czytają, a tym samym modelują ten sposób spędzania czasu wolnego – ich dzieci w przyszłości także przejawiają i korzystają z tego rodzaju zainteresowania książką. Poprzez takie działania, mamy zatem wpływ nie tylko na własne dzieci, ale i dalsze pokolenia.

---

⁸ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (207), 3–6 sierpnia 2007 roku, reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski (N=859).

„Czytaj dziecku dwadzieścia minut dziennie. Codziennie”⁹ – tak brzmiało hasło kampanii popularyzującej głośne czytanie. Realizuje je zgodnie z badaniami CBOS 37% respondentów, w gospodarstwach domowych, których są małe dzieci niepotrafiące jeszcze czytać. Prawie tyle samo osób (38%) deklaruje, że czyta dzieciom kilka razy w tygodniu, a kolejne 14%, że sporadycznie, w dni wolne od pracy. Do braku czasu na czytanie dzieciom przyznaje się 11% dorosłych z tej grupy.

Nieco rzadziej czyta się dzieciom, które już zaczęły naukę samodzielnego czytania. Co piąta osoba mająca w gospodarstwie domowym dzieci dopiero uczące się czytać (21%) deklaruje, że mimo to nie rezygnuje z codziennej lektury, połowa zaś (49%) znajduje na to czas kilka razy w tygodniu. Co dziesiąty respondent z tej grupy twierdzi, że w jego domu czyta się dzieciom na głos tylko w niedziele lub inne dni wolne od pracy, co piąty zaś przyznaje, że nikt nie ma na to czasu (9%), bądź deklaruje, że dziecko już czyta sobie samo (11%). Co czwarty respondent w badaniach CBOS mający dzieci umiające już dobrze czytać (25%) deklaruje, że nadal co najmniej kilka razy w tygodniu czyta im na głos. Badani w gospodarstwach domowych, których są młodzi ludzie w wieku od 16 do 19 lat, w większości (56%) deklarują, że gdy dzieci były młodsze, często ktoś z dorosłych czytał im książki. Nieco ponad jedna trzecia (35%) twierdzi, że zdarzało się to raczej rzadko, a mniej więcej co dziesiąty (9%) – że w ich domach nie czytano dzieciom.

3. Podsumowanie

Od kilku lat trwa w Polsce zapoczątkowana przez Fundację „ABCXXI Cała Polska czyta dzieciom” kampania, propagująca m.in. głośne czytanie dzieciom. Na stronie internetowej Fundacji można znaleźć między innymi informacje dotyczące znaczenia czytania dla procesu rozwoju już bardzo małego dziecka. Wspomniane jest tam, że czytanie w przypadku niemowlęcia stymuluje umysł i buduje skojarzenie czytania z przyjemnością. Czytanie na głos kilkulatekowi pozwala z kolei zrozumieć mu siebie i świat. Wspólne czytanie z nastolatkiem za to pozwala zachować lub odbudować z nim więź i pomaga w pokonaniu wielu problemów wieku dorastania. Także dzieci niepełnosprawne dzięki głośnemu czytaniu znacznie lepiej mogą się rozwijać.

Badania rezultatów programów prowadzonych przez Fundację: „Czytające Szkoły” i „Czytające przedszkola” wykazały, że im wcześniej zaczynamy czytać dzieciom, tym większe są efekty i różnice w stosunku do nieczytających grup kontrolnych. Najlepsze zatem rezultaty daje jak najwcześniejsze rozpoczęcie głośnego czytania.

Codziennie czytanie wspomaga u najmłodszych dzieci rozwój mowy płynnej, prawidłowej, umiejętności słuchania, rozumienia, zapamiętywania szczegółów wysłucha-

---

⁹ Kampania Fundacji ABCXXI „Cała Polska czyta dzieciom” wspierana przez instytucje i osoby publiczne, które promowały to hasło.

nych treści, wyrażania własnych sądów i argumentowania opinii, koncentracji uwagi i wyciszania się. Wpływa także na wzrost aktywności dzieci i motywacji do działania.

Realizacja programu w pierwszych klasach szkoły podstawowej ukazała, iż u dzieci polepszyła się koncentracja, wyobraźnia. Codzienne głośne czytanie uczyło również płynnego i prawidłowego wysławiania, słuchania, rozumienia, zapamiętywania, wyrażania własnych sądów, argumentowania oraz myślenia przyczynowo – skutkowego.

Najmniejsze różnice między grupami czytającymi a grupami kontrolnymi zauważono w przypadku klas gimnazjalnych, co ewidentnie może świadczyć o tym, że wprowadzenie głośnego czytania w tym momencie edukacji daje już mniejsze efekty, aniżeli rozpoczęcie realizacji programu na wcześniejszych etapach edukacji.

Żyjąc w XXI wieku, wszyscy doskonale zdajemy sobie sprawę z konieczności funkcjonowania w społeczeństwie, w którym ludzie nieustannie komunikują się między sobą i wykorzystując do tego wszystkie najnowsze zdobycze nauki i techniki. Należy jednakże pamiętać, że ten dynamiczny proces rozwoju mass mediów, nigdy nie będzie w stanie zastąpić możliwości porozumiewania się za pomocą pisma i wykorzystania języka. Opanowanie przez dziecko trudnej i wymagającej umiejętności czytania pozwala mu na samodzielność w zgłębianiu wiedzy i z pewnością stanowi bardzo duży krok dziecka do jego niezależności, a jedną z najskuteczniejszych czynności, które w skuteczny i efektywny sposób przybliżają dziecko do tego osiągnięcia jest jak najwcześniejsze, głośne mu czytanie, codzienne i dla czystej przyjemności.

Na podstawie opisanych rezultatów badawczych, mimo wysoce niepokojąco niskiego odsetka ludzi czytających w Polsce, nie pozostaje nic innego jak stwierdzenie ogromnych możliwości czynności codziennego czytania. Korzyści z niego płynące nie dają jedynie rezultatów w postaci szybszego i efektywniejszego rozwoju umiejętności i kompetencji poznawczych, czy społecznych dziecka, które powyżej opisano, ale umożliwiają także poprawę jego stanu ducha, poczucia własnej wartości, samooceny, czy bezpieczeństwa. Taka codzienna lektura może stać się również okazją do przeprowadzenia z dziećmi lekcji najważniejszych wartości moralnych, takich jak szacunek, uczciwość, odpowiedzialność, czy też odwaga lub samodyscyplina, sprawiedliwość, przyjaźń, miłość lub mądrość i piękno (Koźmińska, Olszewska 2014).

Badania pokazują, iż gdy rodzice są entuzjastami czytania istnieje duża szansa, że zaszczepią swoją pasję w dziecku. Wzorzec czytania w rodzinie jest bowiem zwykle przekazywany z pokolenia na pokolenie. Niestety wzorzec nieczytania również. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że jeśli dziecko nie wyniesie z dzieciństwa żadnych miłych doświadczeń czytelniczych, czynność ta będzie mu się kojarzyć z przykrym obowiązkiem, frustracją i nudą. Dziecko, które nie pokochało książek we własnym domu ma z pewnością mniejsze szanse wyrosnąć na czytelnika.

W podsumowaniu uzyskanych i opisanych rezultatów czytania dzieciom należy podkreślić, że jeśli zależy nam by dzieci były szczęśliwe, dobre, mądre i radosne – po-

winniśmy już od wczesnego dzieciństwa zaszczyć im miłość do książek, poprzez codzienne głośne czytanie od najmłodszego już wieku.

Czytajmy zatem dzieciom co najmniej dwadzieścia minut dziennie, codziennie!

4. Bibliografia

- Blakemore C., J., Weston B., 2006, *Baby read-aloud basics*, Amacom, USA.
- Bruner J.S., 1978, *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Brzezińska A., 1980, *O gotowości dziecka do nauki czytania i pisania*, Wychowanie w przedszkolu nr 9.
- Brzezińska A., Burtowy M., 1985, *Psychopedagogiczne problemy edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Cackowska M., 1984, *Nauka czytania i pisania w klasach przedszkolnych*, Życie Szkoły nr 2.
- Cieszyńska J., 2006, *Kocham uczyć czytać. Poradnik dla rodziców i nauczycieli*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
- Goleman D., 2007, *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań.
- Jaszczyszen E., 2010, *Modele edukacji czytelniczej w przedszkolu a gotowość do czytania i umiejętność czytania dzieci sześciolletnich*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersytecie, Białystok.
- Koźmińska I., Olszewska E., 2010, *Wychowanie przez czytanie*, Świat Książki, Warszawa.
- Koźmińska I., Olszewska E., 2014, *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat Książki, Warszawa.
- Król F., 1982, *Sztuka czytania*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Krasowicz-Kupis G., 2001, *Język, czytanie, i dysleksja*, Agencja Wydawniczo-Handlowa Antoni Dudek, Lublin.
- Malendowicz J., 1978, *O trudnej sztuce czytania i pisania*, Warszawa.
- Maruszewski T., 2001, *Psychologia poznania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Miller G., 2010, *Teoria szpanu-seks, ewolucja i zachowania klienta*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Muszyński Z., 2004, *Język a umysł rozszerzony*, Logopedia nr 33.
- Palmer S., 2006, *Toksyczne dzieciństwo*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Reber A., S., 2000, *Słownik psychologii*, I. Kurcz I., K. Skarzyńska (red.), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Tinker M., A., 1980, *Podstawy efektywnego czytania*, PWN, Warszawa.
- Taboń S., 2005, *Istota czytania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

Tyszkowa M., 1977, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.

Zborowski J., 1970, *Fizjologiczne i psychodydaktyczne problemy początkowej nauki czytania*, [w:] Wołoszynowa L.(red.), *Materiały do nauczania psychologii* t. 6, Warszawa.

Sara Siomkajło

Instytut Psychologii

Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych

Uniwersytet Wrocławski

Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” jako przykład wykorzystania książek obrazkowych (picture book) autorstwa Iwony Chmielewskiej w warsztatowej pracy z dziećmi

Picture book and “Mobilny Ogródek Literacki” project

Główne zagadnienia

1. Wprowadzenie: Picture book i projekt „Mobilny Ogródek Literacki”, 2. „Mobilny Ogródek Literacki” – główne założenia projektu, 3. Książka obrazkowa (Picture book), 4. Książki i edukacja estetyczna dzieci, 5. Dziecko i picture books, 6. Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” – główne działania, 7. Refleksja na zakończenie: Książki I. Chmielewskiej jako medium spotkania dziecka ze sztuką.

Słowa kluczowe

książka obrazkowa, picture book, picturebook, ilustracja, literatura dla dzieci, ESK Wrocław 2016, edukacja estetyczna, wychowanie ku sztuce, Iwona Chmielewska

Main issues

1. Introduction: Picture book and “Mobilny Ogródek Literacki” project, 2. “Mobilny Ogródek Literacki” – main objectives of the project, 3. Picture book, 4. Books and aesthetic education for children, 5. The child and picture books, 6. “Mobilny Ogródek Literacki” – main project actions, 7. Final reflection: I. Chmielewska’s books as an opportunity for a child and art to meet.

Keywords

picture book, picturebook, illustration, children’s literature, ESK Wrocław 2016, aesthetic education, art education, Iwona Chmielewska

„Ten, kto widzi, nie wie nawet, jak cenny skarb dostaje w prezencie.”
(Chmielewska I., 2014)

1. Wprowadzenie: *picture book* i projekt „Mobilny Ogródek Literacki”

Temat książki obrazkowej, przez innych w Polsce określanej jako *picture book* lub – pisanej łącznie – *picturebook* (pojęcia w pracy używane są zamiennie, bowiem rozstrzygnięcie która z nazw jest poprawna nie jest jej przedmiotem) coraz częściej pojawia się w dyskursie o literaturze dla dzieci czy edukacji nieformalnej, która czerpie z jej bogactwa treści i formy. Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” w założeniu miał propagować gatunek w pracy warsztatowej z dziećmi oraz zaakcentować znaczenie kształtowania świadomości estetycznej dziecka. Najmłodszy w kontakcie z estetycznie wydaną książką, z naciśnięciem na jej wartość artystyczną, formują swój gust, rozwijają wyobraźnię i wrażliwość, pobudzają kreatywność, a co najważniejsze rozpoczynają swój kontakt ze sztuką.

2. „Mobilny Ogródek Literacki” – główne założenia projektu

„Mobilny Ogródek Literacki” (MOL), (mobilnyogrodekliteracki.wordpress.com), to projekt realizowany w ramach programu „Literacki Budżet Obywatelski”, (<http://www.wroclaw2016.pl/lbo>), a finansowany z budżetu „Europejskiej Stolicy Kultury Wrocław 2016”. Projekt kierowany był przede wszystkim do dzieci, jednak w założeniu realizowany jako integracyjny: warsztaty inspirowane książkami autorskimi i obrazkowymi Iwony Chmielewskiej miały łączyć pokolenia, integrować społeczność lokalną: najmłodszych odbiorców książek z ich rodzicami i opiekunami, a nawet najstarszymi – dziadkami. Głównym celem wydarzeń było promowanie książek obrazkowych zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych, zmiana stereotypowego spojrzenia, wedle którego ich odbiorcą jest tylko dziecko. Dzieła I. Chmielewskiej opierają się na uważnej obserwacji i pogłębionej refleksji – rozumianej na wielu poziomach, a więc inaczej przez młodszych i starszych. Zatem projekt nie zakładał żadnych ograniczeń wiekowych.

Równie ważnym aspektem przedsięwzięcia było wskazanie, jak można wykorzystać książki obrazkowe jako narzędzia w pracy z dziećmi – tak, by pobudzić ich wyobraźnię, rozwijać kreatywność oraz uwrażliwiać na otaczającą je rzeczywistość. W końcu dziecko od najmłodszych lat uczestniczy w przestrzeni kulturalnej i jest odbiorcą sztuki. Prowadzone w ramach projektu warsztaty mogą być zaczątkiem rozwijania u niego poczucia estetyki oraz uczynić go coraz bardziej świadomym odbiorcą dóbr kultury.

W ramach pracy warsztatowej odbyły się wydarzenia w czterech różnych częściach Wrocławia. Wszystkie działały się na zewnątrz, zgodnie z nazwą inicjatywy i założeniem

stworzenia przestrzeni, która miałaby szansę zaistnieć w dowolnym miejscu miasta. Było to możliwe dzięki kolejnemu punktowi projektu – mobilnemu pakietowi warsztatowemu. Materiały w zestawie pozwalały na przeprowadzenie zajęć na podstawie jednej z książek I. Chmielewskiej. Wszystkie wydarzenia inspirowane były zarówno treścią, jak i formą książek autorskich i obrazkowych artystki z Torunia.

3. Książka obrazkowa (*Picture book*)

Picture book w Polsce nie jest jeszcze zjawiskiem popularnym i powszechnym w każdej dziecięcej bibliotece, jednak aktualnie mamy do czynienia z dość szybkim rozwojem wydawnictw, które specjalizują się w druku książek dla dzieci z naciskiem na ich wartość artystyczną i estetyczną oprawę (m.in. Wydawnictwo Dwie Siostry, Wytwórnia, Format, Hokus-Pokus, Warstwy, Zakamarki, EneDueRabe). Książka nie jest już postrzegana tylko w kategoriach utworu literackiego, zwrócono uwagę na przedmiotowy jej charakter: jej elementy wizualne w ujęciu artystycznym oraz samą fizyczność i architekturę. Stała się również po prostu „rzeczą” (Wiercińska J., 1986, s. 15). Zadaniem dorosłych zatem jest także osvajanie dzieci z książką jako przedmiotem, inaczej dziecko w późniejszych latach swojego życia może nie odczuwać już potrzeby obcowania z literaturą czy sztuką jako taką (Majewska-Pyrkosz E., 2005, s. 22–28). Współcześnie rośnie zainteresowanie zjawiskiem, czego przykładem są liczne wydarzenia, spotkania, stowarzyszenia, które propagując wartościową kulturę dla dzieci, promują również książki obrazkowe, stanowiące medium przekazu kulturowego (Cackowska M., 2009, s. 6) i pierwszy kontakt dziecka ze sztuką.

Problem terminologiczny, jaki stanowi dla badaczy książka obrazkowa (niem. Bilderbuch, ang. picture book), wynika z braku pogodzenia, kto powinien zająć się całościowym opracowaniem zjawiska: literaturoznawcy, artyści plastycy, graficy, kulturoznawcy lub pedagodzy i psychologowie (Kruszyńska E., 2012, s. 187). Pierwszej polskiej definicji dostarczyła Janina Wiercińska. W swym opracowaniu użyła określenia „książka obrazkowa” jako nazwy roboczej. Wielu jednak krytykuje polskie tłumaczenie angielskiego terminu *picture book* (Cackowska M., 2009; Diduszko H., 2009; Kruszyńska E., 2012). Określenie to miało jednak odróżniać omawiany gatunek od reszty książek z obrazkami, ilustrowanych oraz tych zdobionych:

„[...] podstawowym elementem wypowiedzi jest obraz, gdzie strona wizualna, jeśli nie stanowi celu głównego, wiąże się z tekstem na zasadach równouprawnienia. [...]. Istnienie tekstu jest uwarunkowane obrazem i na odwrót. [...]. Warstwa słowna skromna, nieraz nikła jest właściwie tylko pretekstem

(Wiercińska J., 1986, s. 76)

oraz:

„Konieczność projektowania książki jako całości, mającej na celu jedność percepcji słowno-wizualnej; całości, w której okładka, ilustracja, ozdobniki, czcionka, wyklejka, grzbiec, a nawet format oraz kształt są wynikiem przemyśleń i ustaleń i przypominają umiejętnie skomponowane akordy muzyczne wzmacniające lub tonujące wrażenie odbiorcy.”

(Wiercińska J., 1986, s. 98)

Badaczka zwróciła uwagę na aspekt koherencji i podejście całościowe w produkcji druków zwartych. H. Diduszko używa tu określenia „książka integralna” (Diduszko H., 2009, s. 3). W ujęciu semiotycznym odbioru tekstu obraz i słowo to odmiennie działające elementy książki, w tym przypadku są jednak percypowane razem, stanowiąc zwartą całość dla odbiorcy. Z tego też powodu określenie użyte przez H. Diduszko staje się bardziej trafne niż powszechna już „książka obrazkowa”. Deminutywy zdają się infantylizować zjawisko. M. Cackowska twierdzi, że w ten sposób odejmujemy znaczenie twórczości dla dzieci. Dzieje się tak ze względu na obecność pośrednika między dzieckiem a wytworem kultury. Książka stanowi narzędzie komunikacji między małym odbiorcą a osobą dorosłą, która z kolei staje się dla dziecka „przewodnikiem po świecie symboli i pojęć” (Ludwiczak J. S., 2014, s. 135). *Picture book* może być punktem wyjścia do rozmowy z małoletnim czytelnikiem, a zatem medium międzypokoleniowego dialogu. Na dorosłym spoczywa ogromna odpowiedzialność. Sprawując kontrolę nad tym, z jakimi książkami dziecko ma do czynienia, kształtuje także jego gust. Często w ten sposób infantyлізуje świat przeżyć dziecka. Oprócz owego schematu dziecięcości na selekcję książek wpływają również społecznie dzielone sądy estetyczne i wyobrażenia na temat tego, jakie są dzieci i co im się podoba (Cackowska M. 2009, s. 6).

4. Książki i edukacja estetyczna dzieci

Świadomość estetyczna odbiorcy jest bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na to, z jakimi książkami dziecko obcuje od najmłodszych lat i jaki będzie jego kontakt ze sztuką oraz miejsce w kulturze. W rozumieniu I. Słońskiej chodzi tu o „zdolność do odróżniania rzeczy artystycznie wartościowych i przedkładania ich nad rzeczy pozbawione tej wartości” (Słońska I., 1977, s. 103). W badaniach poczucia estetyki u dzieci wyróżniono pajdoestetykę jako odrębną dziedzinę, zmierzającą do opisanie czynników wychowania estetycznego (Gołaszewska M., 1997, s. 26–34). Z treści innego artykułu tej samej badaczki – *Kalotropizm dziecka* – wynika, że istnieją w dziecku jakieś skłonności, które kierują je ku pięknu, a dzieje się tak jeszcze przed tym wszystkim, co może być mu wpojone w ramach oddziaływań środowiska. Jest to rodzaj pierwotnej wrażliwości estetycznej, którą autorka nazywa właśnie „kalotropizmem” (z greckiego – zwracanie się ku pięknu). M. Gołaszewska wyjaśnia, że nie ma on jeszcze wyraźnego ukie-

runkowania, dlatego wymaga rozwijania i dbania o uformowanie dojrzałej już postaci wrażliwości estetycznej (za: Słońska I., 1977, s. 106-7). Wyniki badań Grzegorzewskiej również wskazują na to, że poczucie estetyczne nie jest gotowe od narodzin – kształtuje się powoli i wymaga pielęgnowania (za: Słońska I., 1977, s. 103). Natomiast według badań I. Słońskiej smak estetyczny wzrasta z wiekiem. Nie istnieje coś takiego jak wrodzony dobry smak (Słońska I., 1977, s. 119). Badania wydają się potwierdzać hipotezę, jakoby poczucie estetyki nie ujawniało się od początku, a zadbanie o nie było konieczne ze strony dorosłego (propagowanej kultury w ogóle). Trudność sprawia jednak fakt, że przytaczane wyniki pochodzą sprzed kilkudziesięciu lat, a nowszych badań nikt się nie podjął lub bardzo trudno jest do nich dotrzeć, co z kolei może wskazywać na potrzebę ich replikacji.

Wychowanie estetyczne opierające się na kontakcie z dziełami wydawanymi z dbałością o ich wartość artystyczną jest ważnym zadaniem w otoczeniu dzieł o wątpliwych walorach. Takie książki stanowią opozycję na dzisiejszym komercyjnym rynku, nie rzadko opierającym się na kiczu – czyli wpisującym się w „estetykę małych opakowań produktów z supermarketów” – według określenia Krystyny Lipki-Sztarbałło, użytego w opinii na temat *Pierwszej książki mojego dziecka* ufundowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (debata „Wanienka z Kolumnadką”: <https://www.youtube.com/watch?v=N42tl5Sws>). Monika Obuchow znana z blogu Zorroblog (znak-zorro-zo.blogspot.com) porównała fakt finansowania tej książki dla dzieci do możliwości sponsorowania przez Ministerstwo piosenki disco polo w ramach promocji kultury dla dorosłych w Polsce (debata „Wanienka z kolumnadką”). Tym samym obie zwróciły uwagę na problem braku tematu kultury dziecięcej w przestrzeni publicznej.

5. Dziecko i książka obrazkowa

Można sądzić, że wczesne upodobania dziecka są wynikiem wpływu otoczenia, ukierunkowania dziecka. Mały odbiorca dorasta w warunkach dynamicznego napływu informacji, jest bombardowany bodźcami z każdej strony. Kultura obrazkowa dostarcza mu obrazów w ruchu. I. Słońska zwraca uwagę na znaczenie ilustracji ze względu na statyczność, na którą dzieci mogą liczyć podczas oglądania książek (Słońska I., 1977, s. 10). W takich warunkach ilustracje odgrywają ważną rolę. Powinny reprezentować wyższe wartości estetyczne. Musi być jeszcze ktoś, kto takie książki dziecku przedstawi. Artyści, zajmujący się grafiką, za swój cel często stawiają sobie kształcenie estetyczne dziecka, a nawet zbliżanie go do sztuki współczesnej. Książki obrazkowe wprowadzają dziecko w jej świat, są pierwszym kontaktem dziecka ze sztuką. Zapoznają je z językiem plastycznym, uwrażliwiają na zestawienia kolorów, kreskę. W połączeniu z tekstem mają wpływ na rozwój procesów i dyspozycji psychicznych: wyobraźni, emocji, a także rozbudzają w dziecku kreatywność. Do tego dostarczają przyjemności, jako że aktywność twórcza dziecka (nawet w odbiorze) opiera się na ruchu i zabawie (Gołaszewska

M., 1997, s. 30). Grzegorz Leszczyński idzie dalej – według badacza książka obrazkowa „[...] wprowadza dziecko w żywioł sztuki współczesnej, daje mu klucz do rozumienia Dudy-Gracza, Hasióra czy Nowosielskiego.” (Kęczkowska B., 2011). Stwierdza także, że wśród wszechobecnego kiczu coraz więcej jest książek z obrazami artystów, a te mogłyby zawisnąć w galerii sztuki (Kęczkowska B., 2011).

Z uwagi na wartość artystyczną opracowań graficznych książek oraz infantylicyzujące deminutywy, wypadałoby używać słowa „obrazy” zamiast „obrazki” – wbrew utartemu już terminowi „książka obrazkowa”. O zaprzestanie zdrabniania postuluje sama I. Chmielewska, mówiąc o swoich dziełach, które mogą stanowić jedno z pierwszych i najbardziej dostępnych spotkań dziecka ze sztuką (Obuchow M., 2011: <http://znak-zorro-zo.blogspot.com/2011/03/iwona-chmielewska-wywiad.html>). Pojęcie „książka obrazowa” jednak nie mieści w sobie wszystkich znaczeń angielskiego picture book, dlatego wielu badaczy posługuje się tym właśnie zagranicznym wyrażeniem (Kruszyńska E., 2012; Cackowska M., 2009; Diduszko H., 2009; Obuchow M., 2011). Narrację wizualną czy jak woli toruńska autorka – „poezję wizualną” (Chlebinskaitė S., 2014: <http://zw.lt/kultura/iwona-chmielewska-dzieci-maja-na-co-dzien-brutalny-swiat/>) określa mianem „obrazów” – nie ilustracji – ponieważ te ostatnie miały objaśniać, tłumaczyć, uzupełniać, miały być odwzorowaniem tekstu lub po prostu go ozdobić. Obraz w zależności z tekstem funkcjonuje już na innych zasadach. Istnieje z nim na równych prawach, a percypowany jest niemal symultanicznie z tekstem. Sensem może się z nim rozmijać, nie ma tłumaczyć, a może prowadzić własną narrację obrazem. Równocześnie tekst nie może opisywać całej ilustracji, by zostawić swobodę interpretacji odbiorcy. Według I. Chmielewskiej taka książka ma być gościnną – nieprzepełnioną, by każdy mógł nałożyć na nią własne sensory, znaleźć w niej coś dla siebie (Spotkanie z Iwoną Chmielewską organizowane w ramach projektu „Książki do patrzenia”: <http://ksiazkidopatrzenia.pl/>). Jej zadaniem jest również nawiązanie kontaktu między twórcą a odbiorcą. Tekst i obraz jawią się niczym dwie ręce, a odbiorca dopełnia to myślami, dookreśla puste miejsca. Obrazy w książkach I. Chmielewskiej zwykle minimalistyczne, jednak sama autorka ich styl określa mianem esencjonalizmu (Spotkanie z Iwoną Chmielewską organizowane w ramach projektu „Książki do patrzenia”: <http://ksiazkidopatrzenia.pl/>).

Wśród *picture book*, kładąc nacisk na ich integralność, możemy wyróżnić książki autorskie – „produkt jednej myśli, jednej fali natchnienia, jednego nurtu wyobraźni” (Wiernicka J., 1986, s. 98). Do nich należy większość twórczości Torunianki. Według I. Chmielewskiej to „książki, w których krótki tekst mija się z obrazem i w której te dwa przekazy dopełniają się wzajemnie” (Obuchow M., 2011: <http://znak-zorro-zo.blogspot.com/2011/03/iwona-chmielewska-wywiad.html>), to „nierozdzielnie powiązany słowobraz” (Sowińska A., 2016: <http://wyborcza.pl/1,75410,19963739,iwona-chmielewska-mistrzyni-slowobrazu.html>). Artystka jest ilustratorką i autorką książek dla dzieci i dorosłych. Ukończyła grafikę na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w To-

runiu. Prowadzi zajęcia z przedmiotu Książka autorska na Wydziale Sztuk Pięknych. Jej twórczość najbardziej znana jest w Korei Południowej, gdzie książki jej autorstwa weszły do kanonu lektur dla dzieci. Zdobyła wiele nagród, a wśród nich Oskara dla ilustratorów, czyli Bologna Ragazzi Award (2011, 2013) (<http://www.bookfair.bolognafiere.it>). Jej artystyczne wykształcenie i talent uwidaczniają się w każdej z książek. Wykorzystuje różne techniki tworzenia obrazów. Np. Książka *Gdzie jest moja córka* została wyszyta tylko ze skrawków materiału. Dzieła I. Chmielewskiej wprowadzają w ważne społecznie tematy, np.: sprawiedliwości społecznej, dzielenia się (*Cztery zwykłe miski*), doświadczenia wynikającego ze spotkań z innymi ludźmi (*O tych, którzy się rozwijali*). Metaforyczne ujęcie tematu pozwala na adresowanie jej książek zarówno do dorosłych, jak i do dzieci:

„Zwykle tak konstruuje książki, by miały one różne »stopnie wtajemniczenia«, najprostszy, który interesuje małe dzieci, ale też wyższy: zawierający metafory, symbole, które można odczytać dopiero, gdy ma się już pewną wiedzę, a przede wszystkim doświadczenia. Wtedy taka książka łączy pokolenia, można przy niej rozmawiać, drążyć tematy, zaspokajać swoje potrzeby duchowe. Babcia zobaczy w niej coś innego niż wnuczek, który też znajdzie coś dla siebie. Mogą się od siebie nawzajem uczyć, poznawać się i szanować swoje punkty widzenia.”

(Chlebinskaitė S., 2014: <http://zw.lt/kultura/iwona-chmielewska-dzieci-maja-na-co-dzien-brutalny-swiat/>).

Projekt Mobilny Ogródek Literacki zakładał próbę znalezienia punktów stykowych w rozumieniu dzieł autorki, a więc miejsc, gdzie mogą spotkać się młodszy ze starszymi, a dzięki temu wspólnie uczestniczyć w organizowanych warsztatach.

6. Projekt „Mobilny Ogródek Literacki” – główne działania

W organizowanych warsztatach wykorzystano sześć dzieł autorstwa I. Chmielewskiej: *Kłopot* (Chmielewska I., 2016), *Cztery zwykłe miski* (Chmielewska I., 2013), *O tych, którzy się rozwijali* (Chmielewska I., 2013, II), *Maum. Dom duszy* (Kim H., Chmielewska I., 2016), *Oczy* (Chmielewska I., 2014) i *W kieszonce* (Chmielewska I., 2015). Cztery wydarzenia odbyły się w różnych dzielnicach Wrocławia – tak, by każdy wrocławianin miał szansę wziąć w nich udział, a promowanie zjawiska *picture book* miało jak najszerszy zasięg. Wspólne oglądanie i czytanie książek poprzedzało warsztaty plastyczne inspirowane poszczególnymi utworami artystki. W sztuce jest to dziedzina, która najsilniej oddziałuje na dziecko, ponieważ odbiór dzieł plastycznych (również własnych) następuje poprzez zmysł wzroku, który warunkuje dopiero dalsze procesy psychiczne dziecka (Słońska 1977, s. 9). Każde wydarzenie trwało około dwóch godzin. Uczestnicy otrzymywali małe sadzonki z nazwą projektu: element uwrażliwiania dzieci na otoczenie oraz symbolicznie – zaakcentowanie potrzeby rozwoju czytelnictwa: dbając o roślinki, rozsadzając je, uczestnicy przekazywali ideę projektu dalej.

Pierwsze spotkanie z książką zorganizowane było dla dzieci z hospicjum i ich rodzin w ramach współpracy z „Fundacją Wrocławskie Hospicjum” dla dzieci (<http://www.hospicjum.wroc.pl/>). Inspiracją dla warsztatów była książka *Kłopot*. Opiera się ona na stałym motywie (jak wiele dzieł I. Chmielewskiej opartych na koncepcie) – śladu zrobionego przez dziewczynkę żelazkiem na pamiątkowym obrusie swojej mamy. Cała narracja książki wpisana jest w ten sam kształt wypalonego znaku. Niebieską kredką autorka dorysowała do każdego z nich coś, co pozwalało wyobrazić sobie przekształcenie śladu w zupełnie inny byt. Taka próba została zrealizowana również na warsztatach. Dzieci wraz z rodzicami i opiekunami mogły stworzyć własną narrację wizualną opartą na powtarzalnym motywie wypalonego kształtu, przekształcając na swój sposób tytułowe „kłopoty”. Ślady żelazka zostały przygotowane wcześniej – namalowane na rozciągniętym długim brystolu oraz przyklejane na pomalowanych kartonowych pudłach. Praca na tych samych wzorach pobudza kreatywność oraz rozwija dziecięcą wyobraźnię. Animacja została zrealizowana z inspiracji działaniami Katarzyny Bury i jej projektu „Tekturowo” (tekturowo.blogspot.pl) oraz pracy wielkoformatowej Herve’a Tulleta (www.herve-tullet.com).

Kolejne warsztaty odbyły się w oparciu o książkę *Maum. Dom duszy*. Artystka stworzyła osobną narrację obrazem do tekstu Koreanki Heekyoung Kim. Metaforyczne dzieło przedstawia *Maum* według koreańskiego rozumienia pojęcia. Słowo w swym znaczeniu jest szersze niż dusza w rozumieniu kultury zachodniej. Oznacza „wszystko to, co składa się na duchowość człowieka: charakter, emocje, umysł, pamięć” (Kim H., Chmielewska I., 2016). Jest zbliżone do greckiego pojęcia *psyche*, jako termin odnoszący się do wszystkich procesów i dyspozycji psychicznych człowieka. I. Chmielewska zastosowała niebanalny zabieg animowania kartek w trakcie ich przekładania. Podczas warsztatów dzieci miały za zadanie stworzyć własne *Maum*. Otrzymały małe kartonowe pudełka oraz materiały, kolorystycznie dopasowane do pastelowych barw książki, którymi mogły ozdabiać swoje domy duszy. Do środka wkładały rysunki przedstawiające myśli i marzenia. Opowiadanie i pokazywanie dzieciom opisywanej książki może wpłynąć na ich wyobraźnię i rozwijaną samoświadomość. Zorganizowane kolorystycznie materiały za to odgrywają bardzo ważną rolę – w ten sposób kształtowane jest poczucie estetyczne dzieci, takie działania mogą być elementem edukacji estetycznej małych czytelników. Wykonanie własnych domów duszy również zrealizowano z inspiracji projektem „Tekturowo”.

Trzecie wydarzenie w ramach projektu odbyło się w ogrodzie wrocławskiego Dziennego Domu Pomocy Społecznej „Pogodna Jesień”. Warsztaty integracyjne miały łączyć pokolenia. Wzięły w nich udział dzieci wraz z rodzicami i opiekunami oraz starsi podopieczni ośrodka. Działania opierały się zarówno na formie, jak i treści książki *Oczy*. Dzieło dotyczy ważnego tematu ślepoty. Metaforyczne ujęcie zagadnienia uwrażliwia dzieci na doświadczanie za pomocą innych zmysłów niż wzrok. Współpraca ze starszymi uczestnikami warsztatów zaś pokazuje ich słabsze możliwości wzrokowe jako coś

namacalnego – treści płynące z książki, będące tworem w pewnym sensie abstrakcyjnym, dzięki współpracy ze starszymi uczestnikami warsztatów nagle stały się bardziej konkretne, a więc lepiej przyswajalne. Po wspólnym obejrzeniu książki dzieci miały za zadanie wykonać reliefy – wypukłe obrazy, będące pomocą dla niewidomych w muzeach i galeriach sztuki. Wykorzystując materiały o różnych fakturach, dzieci miały szansę doświadczyć sztuki innymi zmysłami – przede wszystkim za pomocą dotyku.

Uwzględniając elementy warsztatów sensorycznych, przed rozpoczęciem pracy można zabrać dzieci na spacer. Z zawiązanymi oczami, powoli prowadzone przez opiekunów mają szansę spokojnie badać otoczenie bez użycia zmysłu wzroku. Dzieci mogą coś przynieść, jeśli znajdą na swojej drodze rzecz o ciekawej fakturze, która mogłaby przydać się podczas pracy już stricte plastycznej (np. szyszki, patyczki, liście). Takie działania koncentrują ich uwagę na otaczającej je rzeczywistości, uwrażliwiają na otoczenie. Podczas warsztatów można również wykonać ćwiczenia uważności dla dzieci, które wpiszą się w konwencję (Snel E., 2015).

Ostatnie wydarzenie organizowane w ramach projektu odbyło się we wrocławskim parku Grabiszyńskim: na polanie przy pawilonach kultury ESK (www.wroclaw2016.pl). Tym razem animacja i warsztaty inspirowane były książkami: *Cztery zwykłe miski*, *Kłopot*, *W kieszonce* oraz *O tych, którzy się rozwijali*. Do każdej powstały poszczególne stoiska, na których dzieci wraz z rodzicami mogły wejść w interakcję z daną książką.

Animacja na stanowisku książki *Cztery zwykłe miski*, traktującej o problemie nierówności społecznych, opierała się na podobnym schemacie, co warsztaty organizowane wokół utworu *Kłopot*. Do powtarzalnego motywu „misek”, wyciętych z szarego papieru i naklejonych na przygotowanym wcześniej rozciągniętym brystolu, dzieci dorysowywały swoje pomysły, przekształcając tym samym pierwotne formy półkoli. Do zabawy mogli włączyć się rodzice. Otrzymali tabliczki ze słowami wyciętymi ze starych gazet i niechcianych książek (zgodnie z ideą *Czterech zwykłych...* – Chmielewska wykonała obrazy ze starych, pozostawionych w bibliotece książek i czasopism). Zatem do ilustracji stworzonej przez swoje dziecko, rodzice mogli dołączyć krótką frazę, w niebanalny sposób łącząc przy tym słowa.

Dalej można było przejść do kolejnego stanowiska, inspirowanego książką *Kłopot*. Podobnie jak podczas pierwszego wydarzenia, dzieci mogły przekształcać namalowane ślady żelazka. Tym razem jednak rysowały zarówno na rozwiniętym długim brystolu, jak i na rozwieszonej między drzewami płachcie, która niejako zamykała przestrzeń zabawy. Podobny zabieg został zastosowany na stoisku, gdzie odbywały się warsztaty wokół książki *W kieszonce*. Na kolejnej tkaninie rozwieszanej między drzewami rodzice naszywali kieszonki dla swoich dzieci, które z kolei wkładały tam wycięte przez siebie z kartonu kształty. Zatem patrząc tylko na ich górną część, reszta uczestników musiała odgadnąć, co takiego mieści się za przyszytymi skrawkami materiału – w tytułowych „kieszonkach”.

Oprócz tego do dyspozycji dzieci był tekturowy domek do pomalowania oraz długi, rozciągnięty na ziemi brystol, na którym uczestnicy mieszały kolory farb wedle uznania. Ostatnia animacja odbyła się we współpracy z projektem „Książki do patrzenia” (www.ksiazkidopatrzeania.pl)

Twórcom projektu MOL zależało na estetycznie zorganizowanej przestrzeni – zgodnie z przekazem twórczości toruńskiej artystki. Z kilku stron między drzewami porozwieszane były płachty, z innej – sznurki, na których wisiały poszczególne dzieła I. Chmielewskiej oraz tabliczki z przypadkowymi słowami (pochodzące ze stoiska *Czterech zwykłych misek*). Wiatr zmieniał ich pozycje oraz możliwość zestawienia z innymi wyrazami. Dzięki takiej organizacji przestrzeni oraz odpowiednio dobranym materiałom warsztatowym, wydarzenia wpisywały się w konwencję „poezji wizualnej” I. Chmielewskiej (<http://zw.lt/kultura/iwona-chmielewska-dzieci-maja-na-co-dzien-brutalny-swiat>). Dbalność o szczegóły może być elementem edukacji estetycznej dziecka, wychowania ku sztuce, a więc wpływa pozytywnie na formowanie jego poczucia estetyki.

Po zakończeniu zaplanowanych wydarzeń zestaw, jaki udało się stworzyć w trakcie poszczególnych warsztatów, został oddany do użytku innym chętnym. Podstawą pakietu były książki I. Chmielewskiej. Wypożyczenia umożliwiły promowanie projektu oraz samego zjawiska *picture book*, a także, konkretniej, samej twórczości polskiej artystki, która jeszcze niedawno była bardziej popularną autorką w Korei Południowej niż w rodzinnym kraju (Sowińska A., 2016: <http://wyborcza.pl/1,75410,19963739,iwona-chmielewska-mi-strzyni-slowobrazu.html>).

7. Refleksja na zakończenie: Książki I. Chmielewskiej jako medium spotkania dziecka ze sztuką

Większość książek I. Chmielewskiej zarówno tych prezentowanych w artykule, jak i reszty jej twórczości, którą w księgarniach i bibliotekach umiejscawia się na regałach przeznaczonych dla dzieci, to dzieła kierowane do wszystkich. Odbiorca do poszczególnych poziomów znaczeń *picture books* dojrzewa, dlatego można do nich zaglądać przez całe życie. Jeśli dziecko, jako pełnoprawny uczestnik kultury, od najmłodszych lat będzie miało kontakt z estetycznie wydanymi książkami o wysokich walorach intelektualnych i artystycznych, prawdopodobnie do takich utworów będzie wracało. Ważne, że będzie to robiło świadomie i ze zrozumieniem – jako obyte już w sztuce współczesnej. Czynnikiem sprzyjającym takiej perspektywie jest podarowanie dziecku możliwości uczestnictwa w jej odbiorze oraz próba towarzyszenia najmłodszemu w ich pierwszych kontaktach ze sztuką – w tym wypadku w formie *picture book*. Mały czytelnik wymaga świadomego i odpowiedzialnego przewodnika, który najpierw dokona wyboru odpowiedniej książki, potem zaś usiądzie nad nią wspólnie z dzieckiem. Sama artystka twierdzi, że jej utwory zadają pytania (Spotkanie z Iwoną Chmielewską organizowane w ramach projektu „Książki do pa-

trzenia”): <http://ksiazkidopatrzenia.pl>). Próba poszukiwania odpowiedzi na nie staje się domeną dorosłego, towarzyszącego dziecku w jego kontakcie z *picture book*. Z tego powodu projekt Mobilny Ogródek Literacki, jako inicjatywa propagująca wyżej wymienione zjawisko, zakładał wspólne oglądanie książek przez dzieci wraz z dorosłymi oraz zabawę inspirowaną twórczością Chmielewskiej, angażującą obydwie pokolenia. Celem inicjatywy było pokazanie książki obrazkowej jako dzieła, które może zaistnieć dopiero w wyobraźni zarówno dziecka, jak i starszego czytelnika, a najlepiej – obu naraz, którzy wówczas stają się jego współtwórcami (Chlebinskaitė S., 2014: <http://zw.lt/kultura/iwona-chmielewska-dzieci-maja-na-co-dzien-brutalny-swiat>).

Opis przeprowadzonych warsztatów w ramach przedsięwzięcia miał za zadanie wskazać, jakie możliwości w pracy z dziećmi niosą za sobą treści i forma *picture books* oraz szczegółowo – dzieło I. Chmielewskiej. Artystka metaforycznie ujmuje ważne tematy, pozostawiając swobodę interpretacji odbiorcy, a jej wrażliwość i wycucie estetyczne wprowadzają dziecko w świat sztuki. Twórcy projektu, zwracali uwagę na wszystkie aspekty wykorzystywanych dzieł, z tego względu podczas zajęć równie ważnym elementem, co przekazywane w książkach treści, była estetycznie zorganizowana przestrzeń. Wydarzenia projektu MOL to tylko przykład wykorzystania potencjału książek Torunianki. Inicjatywa była przede wszystkim zaproszeniem do własnych prób i czerpania inspiracji podczas zajęć z dziećmi. Częściowo udało się to osiągnąć poprzez wypożyczenia stworzonego pakietu warsztatowego – książki I. Chmielewskiej wyruszyły w świat. Wypożyczający wykorzystują zawartość *picture books* toruńskiej artystki, by pobudzać dziecięcą wyobraźnię, uwarżliwiać na otoczenie, rozwijać kreatywność oraz umożliwić dziecku świadomy odbiór sztuki.

Literatura

- Cackowska M., (2009), *Czym jest książka obrazkowa? O pojmowaniu książki obrazkowej w Polsce*, cz. 1, „Ryms”, nr 5, s. 5.
- Cackowska M., (2009), *Czym jest książka obrazkowa? O pojmowaniu książki obrazkowej w Polsce*, cz. 2, „Ryms”, nr 6, s. 14–16.
- Cackowska M., (2009/2010), *Czym jest książka obrazkowa? O pojmowaniu książki obrazkowej w Polsce*, cz. 3, „Ryms”, nr 8, s. 12–13.
- Chlebinskaitė S., (2014), *Dzieci mają na co dzień brutalny świat. Wywiad z Iwoną Chmielewską* [online] <http://zw.lt/kultura/iwona-chmielewska-dzieci-maja-na-co-dzien-brutalny-swiat/> [dostęp: 10.08.2016].
- Chmielewska I., (2013), *Cztery zwykłe miski*, Wyd. Format, Wrocław.
- Chmielewska I., (2016), *Kłopot*, Wyd. Wytwórnia, Warszawa.
- Chmielewska I., (2013, II), *O tych, którzy się rozwijali*, Media Rodzina, Poznań.
- Chmielewska I., (2014), *Oczy*, Wydawnictwo Warstwy, Wrocław.

- Chmielewska I., (2015), *W kieszonce*, Media Rodzina, Poznań.
- Chmielewska I., Kim H., (2016), *Maum. Dom duszy*, tłum. J. Lee, Wydawnictwo Warstwy, Wrocław.
- Diduszko H., (2009), *Pełniej odczuwać, głębiej rozumieć (o relacji dziecko – sztuka)*, „Ryms”, nr 5, s. 2–4.
- Gołaszewska M., (1997), *Pajdoestetyka. Kategorie estetyki w zastosowaniu do świata dziecka* [w:] *Edukacja estetyczna w perspektywie przemian szkoły współczesnej*, pod red. A. Białkowskiego, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 26–34.
- Kęczkowska B., (2011), *Czytać na przekór światu. Wywiad z Prof. Grzegorzem Leszczyńskim* [online] http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34861,9992494,Czytac_na_przekor_swiatu.html [dostęp: 10.08.2016].
- Kruszyńska E., (2012), *Książka obrazkowa i jej rola w rozwoju dzieci – wprowadzenie w problematykę*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy”, nr 3, s. 183–191.
- Ludwiczak J. S., (2014), *O książce obrazkowej w kontekście pedagogicznym*, „Kultura i Wychowanie”, nr 7, s. 134–140.
- Majewska-Pyrkosz E., (2005), *Książka – przewodnik po duszy dziecka. Rozwijanie wrażliwości i aktywności twórczej dzieci w młodszym wieku szkolnym* [w:] *Miejsce literatury i teatru w przestrzeniach terapeutycznych. Werbalne i niewerbalne aspekty wsparcia rozwoju*, pod red. J. Malickiego, K. Krasoń, Wyd. Biblioteki Śląskiej, Katowice, s.22–28.
- Obuchow M., (2011), *Iwona Chmielewska – wywiad*, [online] <http://znak-zorro-zo.blogspot.com/2011/03/iwona-chmielewska-wywiad.html> [dostęp: 13.08.2016]
- Słońska I., (1997), *Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci*, Wyd. PWN, Warszawa.
- Snel E., (2015), *Uważność i spokój żabki*, tłum. M. Falkiewicz, CoJaNaTo, Warszawa.
- Sowińska A., (2016), *Mistrzynie słowobrazu. Wywiad z Iwoną Chmielewską* [online] <http://wyborcza.pl/1,75410,19963739,iwona-chmielewska-mistrzynie-slowobrazu.html> [dostęp: 11.08.2016]
- Wiercińska J., (1986), *Sztuka i książka*, Wyd. PWN, Warszawa.

Film

Wanienka z kolumnadką, Fundacja dobrego odbioru [online] <https://www.youtube.com/watch?v=-N42ltl5Sws> [dostęp: 17.08.2016].

Spis stron internetowych:

www.mobilnyogrodekliteracki.wordpress.com

www.wroclaw2016.pl

www.znak-zorro-zo.blogspot.com

www.ksiazkidopatrzenia.pl

Czy to wszystko rodzina? Promocja tolerancji i edukacyjny aspekt biblioterapii a percepcja społeczna alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego

Alles Familie? The promotion of tolerance and educational aspect of bibliotherapy.

The public perception of alternative forms of family life.

Abstrakt

Ponowoczesna różnorodność i pluralizm we wszystkich sferach życia sprawiły, że świadomość społeczna w zakresie fundamentalnych niegdyś wartości ewoluuje prowadząc do redefinicji podstawowych pojęć. Szczególnie interesujący jest aspekt zmian w zakresie formowania małżeństwa i rodziny, silnie kontrastujący z poprzednim, tradycyjnym porządkiem oraz określonymi w przeszłości definicjami ról i funkcji, jakie pełniła ta podstawowa komórka społeczna. Permanentne zmiany budzą lęk przed nadchodzącą przyszłością, w której nie sposób się zakotwiczyć oraz wpływają na rozwój nowych typów postaw społecznych pozwalających zaadaptować się w teraźniejszości. Kultura jest jednak siłą dynamiczną i stale reprodukowaną przez społeczeństwo, dzięki czemu pozwala na przystosowanie się do zmieniających okoliczności. Szczególnie ważne jest zrozumienie odmienności i zachowań nonkonformistycznych oraz edukacja międzykulturowa dzieci, które stanowiąc będą o przyszłości heterogenicznego świata. Prezentując książkę dziecięcą „To wszystko rodzina” autorstwa Alexandry Maxeiner i Anke Kuhl, chciałabym zwrócić uwagę na rolę, jaką pełni ten typ przekazu w wychowaniu młodych obywateli. Budowanie społeczeństwa tolerancyjnego, akceptującego odmienności stanowi podstawę dzisiejszego bycia w świecie.

Słowa kluczowe

nonkonformizm, ponowoczesność, postawy, rodzina, tolerancja, wychowanie

Abstract

Diversity and pluralism in all spheres of postmodern life makes that social awareness of the fundamental values evolving and leading to a redefinition of basic concepts. Changes in the formation of marriage and the family are a particularly interesting aspect because it is strongly contrasting with the previous, traditional order and definitions, roles and functions of the family and set in the past. Permanent changes lead to a feeling of fear of the future where the anchoring is not possible and affect the development of new types of social attitudes that allow adapt to the present. Culture is, however, a dynamic and constantly reproduced force and therefore allows for adaptation to changing circumstances. It is particularly important understanding of diversity, nonconformist behaviors and intercultural education of children, which will constitute about the future of heterogeneous world. Presenting the children's book „Alles Familie!” by Alexandra Maxeiner and Anke Kuhl. I would like to draw attention to the role it plays this type of transmission in the education of young citizens. Building a tolerant and accepts diversity society is the basis of today's existence in the world.

Keywords:

attitude, education, family, nonconformity, postmodernism, tolerance

Świat nam współczesny pełny jest różnorodności we wszystkich sferach życia. Pluralizm ten najlepiej widoczny jest w kontekstach, w których do czasu rewolucji teleinformatycznej, postępującej globalizacji panował ścisły porządek, a powszechne normy nie były kwestionowane. Niewątpliwie rodzina, jako fundament społeczeństwa od początku jego dziejów jest tą przestrzenią, w której nonkonformistyczne postawy zdarzały się rzadko, a zachowania nienormatywne spotykały się z silnym stygmatyzowaniem. W świecie ponowoczesnym, nastawionym przede wszystkim na indywidualizm, konsumpcjonizm i gotowość do zmian w obliczu możliwości wyboru spada wartość rodziny, która w jej tradycyjnej formie poddawana jest krytyce od lat 20 XX wieku. Strategie feministyczne, ekspansja rynku pracy, rozwój nauk medycznych, a także stanowiska pedagogów oraz psychologów dziecięcych doprowadziły do marginalizacji znaczenia rodziny, która wcześniej sama decydowała o swoim kształcie. W wyniku wielkiego wstrząsu (Fukuyama 2000) związanego z przejściem od epoki przemysłowej do informacyjnej nastąpiły gwałtowne zmiany w dziedzinie norm i wartości. Pojawiło się zatem w praktyce życia społecznego wiele nowych, alternatywnych form rodziny, doprowadzając do zakwestionowania rodziny nuklearnej złożonej z małżeństwa kobiety i mężczyzny oraz ich dzieci. Terminologia dot. rodziny także musiała ulec zmianie; definicję rodziny w oficjalnych dokumentach prawnych zastąpiło uniwersalne, inkluzywne pojęcie podkreślające wagę wspólnej relacji, tj. „życie rodzinne” (Biernat 2009, s. 33). Także podejście antropologii społeczno-kulturowej, przenoszącej perspektywę poznawczą na osobę badanego, każe zwrócić uwagę na to, jak ludzie definiują zarówno siebie samych jak i rzeczywistość, konteksty, w których się osadzają. W związku z takim podejściem, wypracowane dotąd tradycyjne, wzorcowe definicje rodziny, które istnieją w świadomości społeczeństwa jako naturalne należy odrzucić i uznać, że rodziną jest to, co konkretni aktorzy społeczni sami uznają za rodzinę i co przedstawiają w kontekście życia rodzinnego. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, takie jak związki kohabitacyjne, homoseksualne, osoby samotnie wychowujące dzieci czy rodziny zrekonstruowane, a także osoby bezdzietne z wyboru nie są współcześnie rzadkością i nie sposób ich pomijać. Skupienie na nich uwagi pozwala zrozumieć przemiany współczesnego świata i funkcjonujących w nim systemów wartości. „Na to, co dzieje się w Polsce działają z jednej strony przemiany strukturalne (waga nowego imperatywu – ekonomicznego), a z drugiej globalny trend kulturowy i łatwo dostępne wzory zachodnich społeczeństw. (...) Generalnie można stwierdzić, iż zmiany instytucjonalne, polityczne, ekonomiczne, technologiczne, kulturowo-społeczne i demograficzne są ze sobą ściśle splecione i „produkują” nowy typ człowieka i nowe typy rodzin” (Slany 2008, s. 48). Dominujące praktyki tradycyjne oraz trwale zakorzenione w świadomości Polaków wartości sprawiają

jednak, że trudno mówić o tolerancji, akceptacji odmienności. Uwarunkowania kulturowe i konwencjonalnie przyjęte stereotypy wywołują na co dzień wiele napięć i nieporozumień, niezwykle widoczne jest to w sferze praktykowanych społecznie modeli rodzinnych. Na przykładzie książki dziecięcej „To wszystko rodzina” autorstwa Alexandry Maxeiner i Anke Kuhl, chciałabym zwrócić uwagę na rolę, jaką pełni ten typ przekazu w wychowaniu i edukacji młodych obywateli współczesnego świata oraz na to, jak ważne jest poszerzanie horyzontów dzieci w tak różnorodnej i wielowymiarowej rzeczywistości społecznej w jakiej przyszło nam żyć.

O dziecku nowej partnerki brata poprzedniej żony taty i o innych krewnych

Alexandra Maxeiner, autorka tekstu książki, to niemiecka pisarka, która, co warto podkreślić, prócz ukończonych studiów z zakresu teatrologii i filmoznawstwa może pochwalić się także dyplomem z antropologii. Pisze książki dla dzieci i dorosłych, a także scenariusze filmów i sztuk teatralnych. „To wszystko rodzina” to pozycja, która ukazała się w Niemczech w roku 2010, rok później została nagrodzona niemiecką Młodzieżową Nagrodą Literacką, w Polsce wydana została w roku 2012 przez Czarną Owieczkę. Niewątpliwie podstawowym zamierzeniem autorki i jednocześnie zadaniem lektury jest zaprezentowanie różnych form życia małżeńsko-rodzinnego. W sposób zdecydowanie relatywny i przyjazny dziecku książka przedstawia najróżniejsze typy rodzin, wskazując ma zmiany w postrzeganiu tego jak definiowana jest rodzina na przestrzeni dziejów. Autorki zdają się między wierszami wskazywać na podobieństwa, przejawy i funkcje, które niezależnie od typu rodziny wpisane są w kontekst jej życia codziennego, pojawiają się informacje o dziedziczeniu wyglądu, uzdolnień czy nabywaniu podobnych nawyków w procesie socjalizacyjnym. Książka pokazuje wiele konfiguracji rodzinnych, wskazując także na procesualność rodziny i możliwości zmian w jej strukturach. Podczas lektury dziecko dostrzega, że nie sposób znaleźć dwóch dokładnie takich samych rodzin. Zwracając uwagę na różnice autorki podkreślają, że w odmiennościach nie ma nic złego. Celem jest uświadomienie dzieciom, że mimo różnic w wyglądzie, kolorze skóry, sprawności fizycznej wszyscy jesteśmy częścią jednego, wspólnego świata. Prezentowane treści oswiają dzieci z odmiennościami, których mogą być częścią. Oprócz tradycyjnej rodziny złożonej z heteroseksualnych rodziców i ich dziecka mamy przecież do czynienia na co dzień z wieloma innymi formami życia rodzinnego.

Książka porusza trudne dla dziecka tematy, prezentując rodziny patchworkowe, miejsce nowego rodzica w życiu rodzinnym, ale także śmierć jednego z nich, podjęty zostaje także temat domu dziecka. Dzięki kolorowej oprawie i przyjemnej grafice zacięte są smutne tematy mogące wywołać negatywne wrażenia. Prezentowana książka wskazuje, że to, co naprawdę ważne to relacja między dwojgiem ludzi, ich uczucia i czyny. W sposób wyjątkowy uczy tolerancji i oswiają z różnicami występującymi na co

dzień w otaczającym środowisku. Świat przedstawiony w bajce jest uproszczony, ale dzięki temu zrozumiały. Pozwala dzieciom pytanym w przedszkolu czy szkole podstawowej odnaleźć się i postawić w łatwiejszej sytuacji. Nie zawsze bowiem dzieci są w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi, a ich rówieśnicy nie zawsze rozumieją, że w świecie istnieją różne typy rodzin i żadna z nich nie powinna być piętnowana. Jak piszą Państwo Czernianin (2014, s. 12) odnosząc się do prekursora polskiej refleksji nad biblioterapią Piotra Chmielowskiego, „Utwory literackie dlatego właśnie mogą wpływać wychowawczo na czytelników, że narzucają im określony sposób postrzegania i przeżywania świata, rozszerzając jednocześnie ich horyzonty poznawcze”. Ważne na kartach książki są także odwołania do czytelnika i próba zachęcenia dziecka do odnalezienia cech własnej rodziny. Na końcu pozostawione jest miejsce na narysowanie struktury powiązań i relacji wśród swoich krewnych; stworzenie takiego obrazu po zaznajomieniu się z lekturą stanowi niewątpliwie element terapeutyczny. Eksterioryzacja pozwala dziecku ukonstytuować własne (i swojej rodziny) miejsce, tożsamość i ułatwia odnalezienie siebie pośród przedstawionych możliwości (Czernianin 2008, s. 38) Lektura, kładąc silne akcenty na znaczenie dobrych relacji między członkami wspólnoty, podkreśla istotę współczesnego myślenia o rodzinie. W aktualnych badaniach dot. operacjonalizacji pojęcia rodziny okazuje się, że dla respondentów rodzina (jako relacja) „stanowi stałą wartość, ale jej forma – nie. Wypowiedzi respondentów na temat tego, czym jest rodzina, kto ją stanowi, co jest jej podstawą – wskazują na inkluzywny charakter definicji tej grupy społecznej” (Herudzińska 2012, s. 38). „Niektórzy badacze wręcz stwierdzają, że obecnie ze względu na wiele postaci rodziny nie ma możliwości sformułowania jednej uniwersalnej definicji rodziny (tyle definicji, ile rodzin). W związku z tym raczej powinno się mówić o rodzinach niż rodzinie lub post-rodzinnych rodzinach (...). Młode pokolenie w różnych krajach rozszerza definicję rodziny i obejmuje nią partnerów dowolnej płci, bez ślubu i bez dzieci. Rozszerzanie definicji rodziny nie jest tylko zabiegiem formalnym – jest odzwierciedleniem dokonujących się przemian społecznych związanych z rodziną” (Biernat 2014, s. 187).

Dziecko staje wobec współczesnego pojęcia rodziny i kształtuje swoje postawy wobec innych już w czasie pierwszych kontaktów z rówieśnikami. Promocja tolerancji i edukacyjny aspekt biblioterapii są niezwykle ważne, wychowanie kulturowe jest „koniecznością społeczną otwierającą przed ludzkością wspólne obszary porozumiewania się i stykania wartości ogólnoludzkich oraz nabywania umiejętności rozumienia kultur odmiennych w ich bogactwie. Francuski socjolog, twórca teorii przemocy symbolicznej – Pierre Bourdieu, zwracał uwagę na pojęcie kapitału kulturowego, określającego idee, wiedzę i umiejętności nabywane przez ludzi w czasie uczestnictwa w życiu społecznym, a jednocześnie w nabywaniu kulturowych kompetencji jednostek i grup. Edukacja kulturowa winna być realizowana w sposób przemyślany, ciągły i elastyczny tak by nowe pokolenia mogły podążać za przemianami społeczno-cywilizacyjnymi” (Rogulska 2012, s. 53) Biblioterapia pełni funkcję terapeutyczną.

tyczną wpływając na człowieka na różnych poziomach, m.in. „w sferze społecznej biblioterapia pomaga dostrzec socjalne i kulturowe uwarunkowania działalności człowieka i związki łączące go z innymi ludźmi” (Szulc 1993, s. 52), pomaga także zdobyć wiedzę niezbędną do zrozumienia zjawisk, w które czytelnik może być uwikłany poprzez swoje relacje społeczne. Wśród specjalnych grup osób, wobec których stosowana jest biblioterapia wymienia się m.in. dzieci społecznie niedostosowane, mające problemy wynikające z faktu adopcji bądź wychowywania się w rodzinie zrekonstruowanej. Niestabilna sytuacja w środowisku domowym oraz brak rozmów z dziećmi i unikanie wyjaśnienia aktualnej sytuacji, przyczyniają się do występowania wielu negatywnych zachowań oraz problemów socjalizacyjnych, które przy braku odpowiedniej pomocy pedagogicznej i psychologicznej mogą zostać zinterpretowane jako pierwsze przejawy nieprzystosowania społecznego (Lewicka-Zelent, Korona 2015, s. 10). Jak pisze pedagoga Iwona Błaszczak (2015, s. 110): „Kontakt dziecka z książką pomaga w poznawaniu odmiennych sposobów myślenia i działania, oferuje bogaty wachlarz wzorcowych zachowań, a co najważniejsze, daje wsparcie w sytuacjach emocjonalnie trudnych. Biblioterapia koryguje zachowania i jednocześnie podając wzorce wspiera integrację ze społeczeństwem, daje szansę dzieciom, które z różnych przyczyn wycofują się z kontaktu z grupą rówieśniczą. Są one często samotne, nieśmiałe, pełne lęku i poczucia niższości wobec innych. Czytanie stanowi skuteczną formę ludzkiej aktywności, która przynosi ulgę i pozwala zaakceptować siebie”. Niepodważalna jest zatem nie tylko edukacyjna i wychowawcza, ale także terapeutyczna funkcja literatury. Znaczenie i waga książek mówiących o różnorodności w różnych aspektach życia oraz edukacji międzykulturowej w jej rozmaitych formach wydaje się nie budzić wątpliwości. Wyzwanie kształtowania w sposób relatywistyczny przyszłych pokoleń stoi jednak przed dorosłymi, w pierwszej kolejności przed opiekunami, rodzicami dzieci, później przed pedagogami i wychowawcami. W tym miejscu warto zatem zwrócić uwagę na perspektywę, jaką przejawiają dorośli w kontekście zmian społeczno-kulturowych związanych z formowaniem rodziny, aby później omówić na przykładach postawę wobec tych przeobrażeń.

Kryzys społeczeństwa ponowoczesnego

Świat ponowoczesny, określany w głównym nurcie nauk społecznych poprzez pojęcia kryzysu, chaosu, nieprzejrzystości i nieuporządkowania (Bauman 1995, 2004, 2006; Beck 2002; Giddens 2001, 2006, 2008) jawi się jako stale zmienny proces wprowadzający w społeczeństwie niepokój. Płynność oraz różnorodność, które mają odróżniać świat ponowoczesny od poprzedniego i stanowić jego wartość, w rzeczywistości nas przerastają. Analizując zachowania społeczne w czasach zwiększonego ryzyka Giddens wyróżnił 4 typy postaw przyjmowanych przez ludzi w zmiennym, zglobalizowanym świecie (2008, s. 95-97). Mówi on o pragmatycznej akceptacji, związanej z poczu-

ciem, że nie jesteśmy wpłynąć na wydarzenia, w które jesteśmy zanurzeni jako społeczeństwo, należy więc skupić się na prywatnych, codziennych problemach wypierając zagrożenia ze świadomości. Kolejnym sposobem postępowania jest podtrzymywany optymizm, oparty na wierze, że nauka i myślenie racjonalne zapewni bezpieczeństwo i uchroni przed możliwymi katastrofami (społecznymi, kulturowymi, technologicznymi, ekologicznymi etc.). Wymienia także cyniczny pesymizm, który zakłada nieuchronność niebezpieczeństwa i dzięki satyrycznej wymowie powściąga stany lękowe. W końcu mówi on o postawie radykalnego zaangażowania, która przejawia się w aktywnym wyrażaniu niezgody wobec zagrożeń związanych m.in. z promowaniem współcześnie nowych stylów życia, norm i wartości zagrażających tradycji, tak, aby ograniczyć ich wpływ na społeczeństwo. Ostatnia z postaw szczególnie często dotyczy tych elementów świata społecznego, które najbardziej różnią się od tradycyjnego porządku, zatem także rodziny. „Sposoby życia, które sprowadziła nowoczesność, dość bezprecedensowo usunęły w cień wszystkie tradycyjne typy porządku społecznego. Przekształcenia związane z nowoczesnością są o wiele głębsze – zarówno pod względem zasięgu jak i nasilenia – od większości przemian, jakie zachodziły w poprzednich epokach” (Giddens 2008, s. 3) Zmiana życia codziennego w jego najbardziej intymnych kwestiach zmusza do ciągłej refleksji i redefinicji zjawisk, brak zgody na zachodzące przeobrażenia skutkuje powrotem do postaw fundamentalistycznych, skrajnie konserwatywnych i radykalnych. Taki światopogląd nie pozostawia miejsca odmiennościom, „wszystkich innych trzeba nawracać w imię przywrócanego z trudem porządku, wykluczać, a w skrajnej postaci – zlikwidować. Zawsze w imię moralnej większości czującej się osaczoną przez subwersyjne style życia” (Burszta 2013, s. 145). Dyskryminacja i mowa nienawiści szczególnie widoczna jest w Internecie, w związku z czym chciałabym omówić percepcję społeczną alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie wskazując na komentarze i recenzje omawianej książki pojawiające się w tym współczesnym medium.

Sieć dyskryminacji i niezrozumienia

Rozwój technologii teleinformacyjnych, w tym Internetu oraz jego egalitarność sprawiły, że istotna część życia społecznego przeniosła się do tej globalnej sieci. Stała się ona ważnym miejscem praktykowania kultury, sprzyja komunikacji międzyludzkiej, wymianie zdań i doświadczeń, stanowi także podstawowe źródło czerpania wiedzy. Dla wielu grup społecznych Internet stał się naturalnym środowiskiem funkcjonowania społecznego, pozwalającym na zaspokojenie większości potrzeb i motywacji (Krejtz, Zajac 2007, s. 191). Powszechność korzystania z tego medium sprawiła, że stało się ono także współczesnym narzędziem badawczym zarówno wprowadzając nowe możliwości metodologiczne (przeprowadzanie ankiet internetowych dla pojedynczych użytkowników, przeprowadzanie wywiadów – także grupowych bez ograniczeń przestrzennych, wyko-

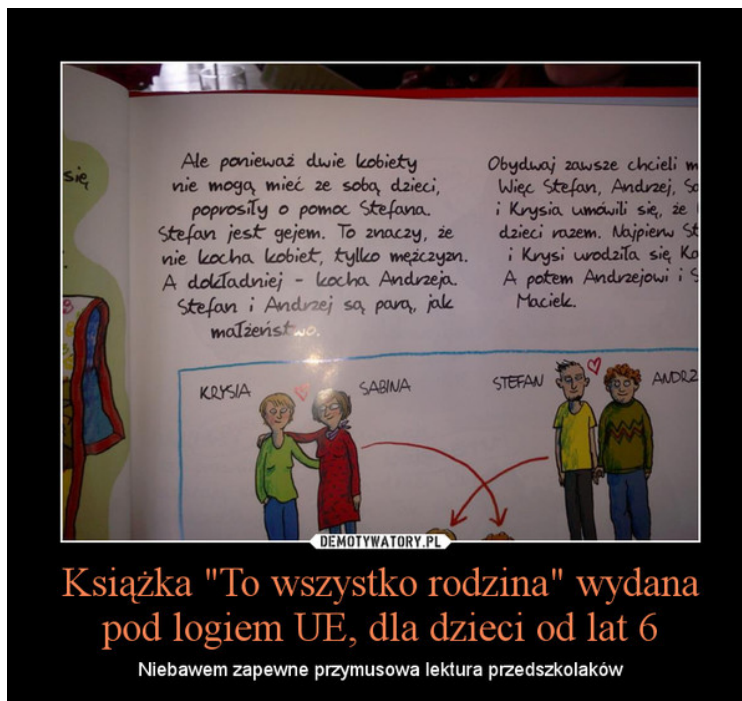
rzystywanie w kwestionariuszach multimediiów, interaktywność etc.), jak i prezentującą nową, niemal nieograniczoną przestrzeń badań. Wirtualne pola badawcze pozwalają analizować zachowania i przekonania członków internetowych społeczności, którzy są jednocześnie praktykami zanurzonymi w rzeczywisty nurt kultury (Jemieliński 2013, s. 99). Istotne w badaniach nad sposobami postępowania, kreacji jednostek w rzeczywistości on-line i off-line są wyniki wskazujące, że ze względu na powszechność i codzienność Internetu, te dwa wymiary są ze sobą współcześnie bardzo silnie związane i nie sposób wykazać w sposób jednoznaczny różnic w usposobieniu użytkowników (Krejtz, Zając, 2007: 192). W wielu dziedzinach nauk społecznych pojawiają się zatem nowe formy badań, stosowane w kontekście Internetu, także dla antropologii korzystającej z metod etnograficznych znamienne jest powstanie netnografii. Zatem „zastosowanie narzędzi netnograficznych staje się w coraz większym stopniu niezbędnym uzupełnieniem badań tradycyjnych (...) i coraz trudniej jest badać w ogóle zachowania ludzkie z całkowitym pominięciem tych z nich, które następują za pośrednictwem internetu” (Jemieliński 2013, s. 99). Analiza treści prezentowanych w sieci jest istotna także dlatego, że „w serii badań empirycznych wykazano, że ludzie mają tendencję do ujawniania w kontakcie z nieznanymi swoich skrywanych cech osobowości – „Ja prawdziwego” zgodnie z koncepcją Carla Rogersa – i czynią to chętniej w rozmowie z nimi za pośrednictwem sieci niż w bezpośrednich kontaktach” (Krejtz, Zając 2007, s. 193 za: Bargh i in., 2002). Odwołuję się tu w szczególności do stosowania praktyk dyskryminacyjnych, które znacznie łatwiej, bezpieczniej realizować w przestrzeni wirtualnej. Badacze (Krejtz 2012, Nijakowski 2008) podnoszą kwestię mowy nienawiści, która związana jest silnie z kulturą wypowiedzi internetowej. Wyznacznikami mowy nienawiści są przede wszystkim: nadmierne uogólnianie negatywnej cechy grup obcych; przypisywanie grupom obcym szczególnie negatywnych cech; uwłaczający język, dehumanizacja obcych; lekceważenie i protekcjonalne traktowanie obcych, a także przedmiot krytyki, który często ma charakter przypisany obcemu, jak kolor skóry, płeć, orientacja seksualna, narodowość (Włodarczyk 2014, s. 123).

Nakreślenie krótko tych podstaw teoretycznych wydaje się istotne ponieważ, przechodząc do meritum, poza niewielką ilością pozytywnych recenzji i opinii na stronie wydawnictwa oraz portalach związanych z czytelnictwem czy sprzedażą książek, pojawia się w nawiązaniu do publikacji „To wszystko rodzina” szereg negatywnych komentarzy. Nie sposób w tym artykule omówić wszystkich przestrzeni internetowych, na których komentowana jest opisywana pozycja, odwołam się zatem do jednego z popularnych portali, który zgromadził największą ilość wypowiedzi. Serwis internetowy www.demotywatory.pl, istnieje od roku 2009, a jego poczytność nie słabnie¹ jednak koncepcja i założenia autorów szybko zostały przeformułowane. Jak informuje regulamin dostępny na

---

¹ Statystyki wyświetlane na dole portalu informują o aktualnej liczbie osób przeglądających stronę, wartość ta rzadko spada poniżej 15 tysięcy, wahania wydają się być zależne głównie od pory dnia.

stronie: „Kiedyś miały tylko demotywować, jednak po 3 milionach demotyatorów możemy to powiedzieć głośno. Demotywatory to po prostu plakaty z czarnym tłem. A plakaty, jak to plakaty mogą dotyczyć wszystkiego. Możesz stworzyć każdy plakat o dużej sile emocjonalnej. Taki, który dzięki podpisowi zdumiewa, krzyczy z ekranu, daje kopa na sam jego widok i wgniata przy tym w fotel”. W zasadach pojawiają się informacje dotyczące zabronionych treści, zakazane są obrazki pornograficzne, drastyczne (przedstawiające zwłoki) oraz prezentowanie fekaliów. Pojawia się także uwaga o możliwości tymczasowego zablokowania użytkownika udostępniającego treści nazistowskie, rasistowskie oraz nawołujące do przemocy. Nieakceptowane przez administratorów jest także używanie przekleństw i wulgaryzmów. Takie pojedyncze obostrzenia sprawiają, że ukazujące się na portalu treści dotyczą różnych problemów wywołując szerokie dyskusje. W styczniu 2013 r. jeden z użytkowników stworzył demotywator prezentujący zdjęcie jednej ze stron bajki A. Maxeiner, dodając do ilustracji komentarz: „Książka „To wszystko rodzina” wydana pod logiem UE, dla dzieci od 6 lat. Niebawem zapewne przymusowa lektura przedszkolaków” (zdj. 1). Wybór rodziny homoseksualnej, nazwanej w tekście „rodziną tęczową” nie był przypadkowy, osoby nieheteronormatywne spotykają się w Polsce z silną dyskryminacją i napiętnowaniem. Konieczne jest zatem podkreślenie, że znaczna część wypowiadających się, nie miała dostępu do całości książki, oceniała zatem jedynie jej fragment.

Książka "To wszystko rodzina" wydana pod logiem UE, dla dzieci od lat 6

Niebawem zapewne przymusowa lektura przedszkolaków

Zdj. 1. (<http://demotywatory.pl/4029700/Ksiazka-To-wszystko-rodzina-wydana-pod-logiem-UE-dla-dzieci-od-lat-6>)

Demotywowator wywołał wiele emocji, a użytkownicy w ciągu pierwszych minut rozpoczęli komentowanie oraz przyznawanie ocen. Podstawowa ocena udostępnionej treści opiera się na zakwalifikowaniu jej jako „mocnej”, bądź „słabej” w kontekście realizacji dążeń związanych z oddziaływaniem emocjonalnym. Obrazek zyskał 2139 ocen, z czego 1846 wskazało na jego celność. Napisane zostały także 144 komentarze, z których część wywoływała dłuższe dyskusje polityczne, społeczne, ekonomiczne etc. Interpretując ich wydźwięk, 79 z nich można uznać za negatywnie odnoszące się do publikacji, 52 mają charakter neutralny – stanowią głos w rozpoczętej dyskusji, która niejednokrotnie związana była z szerszymi kontekstami, natomiast jedynie 13 z nich w sposób pozytywny wyrażało się o książce. Komentarze oraz otwierane za ich pomocą dyskusje to jedna z istotnych form praktyk społecznych online. Stanowią one oparte na tekście interakcje zorganizowane wokół konkretnych problemów i w środowisku postaw. Ich analiza i interpretacja jest zatem niezmiernie ważna dla badaczy społecznych, w nieskrępowanych wypowiedziach użytkowników tkwi pewien obraz ich refleksji na temat współczesnego świata. Ewolucja świadomości społecznej, demokratyzacja różnych sfer życia oraz zmiana w zakresie fundamentalnych niegdyś wartości budzi lęk przed nadchodzącą przyszłością, w której nie sposób się zakotwiczyć. Wyobrażenia i autorytety wpajane od wieków są redefiniowane budząc poza wspomnianymi już akceptacją i optymizmem także silny sprzeciw. Agresja, dyskryminacja i nienawiść, to sposoby obrony tradycyjnego systemu wartości, ułatwiające życie w wielokulturowym świecie (Burszta 2013 s. 17). Większość negatywnych komentarzy wyraża obawę przed zmianami i prezentuje postawę zamkniętą wobec zachodniego świata. Treści prezentują w formie niezmiennej, celowo nie podając jednak loginów użytkowników, używając za to kryptonimicznych oznaczeń literowych.

Czy jest jeszcze ratunek dla tego kraju, dla tego kontynentu, dla tej cywilizacji!?
(A, 26.01.2013)

A, rozwiązań jest wiele, zaczynając od ołowiu na gazie kończąc... ;) A co do samego demota – po kiego chuija nas pakowano w to gówno, zwane w obecnie unią europejską, a w przyszłości związkiem socjalistycznych republik europejskich? Wieczna pogon za zachodem przyniesie nam w końcu więcej złego niż dobrego. Mamy się wzorować na zachodzie, nawet jeśli propaguje i popiera on totalny idiotyzm, właśnie np. homose... pedałstwo. To jest lepsze określenie, nazywajmy rzeczy po imieniu. Nienawidzę komunistów i lewaków wszelkiej maści, ale muszę przyznać – w PRL nie było takich cyrków, jakie dzieją się na naszych oczach – parady równości (czyli hetero homosiowi nierówny), idiotyzmy typu kolorowej niepodległej (tak, plujmy otwarcie na barwy naszego kraju zapisane w konstytucji, to takie tolerancyjne!) lub pomysły dotyczące związków partnerskich. Co do tego ostatniego, pozostaje nam liczyć na rządzących... Fatalnie, czyż nie? A to wszystko za sprawą jednego podpisu deklarującego wstąpienie Polski do ue. Wcześniej oczywiście było też referendum. Ciekawe, jak dzisiaj wyglądałyby wyniki identycznego głosowania. (B, 26.01.2013)

Wspaniale to pokazuje degenerację zachodniego społeczeństwa. Możecie mnie nazywać homofobem, ja się ich nie boję, BRZYDZĘ się tą chorobą, ale nie brzydzę się ludźmi którzy zapadli na tą chorobę umysłową. (C, 26.01.2013)

Negatywne opinie emanują nienawiścią i złością, wskazując jednak Unię Europejską jako winowajcę zmian i uważając, że możliwe było uchronienie się od globalizacji. Pojawiają się odniesienia do III Rzeszy rozwiązującej problemy różnorodności oraz do socjalizmu, który piętnował zróżnicowanie. Komentarze pozytywne pojawiają się jak wspominałam, jednak nie wyróżniają się niczym szczególnym, prezentują wyłącznie aprobatę książki. Użytkownicy wyrażający takie opinie nie są skłonni włączać się w dyskusje. Także problem związany z wychowaniem dzieci pojawia się wielokrotnie w komentarzach osób wyrażających obawę o możliwości przekazania dzieciom tradycyjnych wartości i uchronienia ich od prezentowania nowych możliwości, naruszających utrwalone normy społeczne. Jak pisze Błaszczak (2015, s. 108) „Dziecko obserwuje świat i podejmuje próbę jego wszechstronnej analizy, w jej trakcie napotyka na liczne problemy i trudności, którym musi stawić czoło. (...) aby dziecięce działanie było właściwe, potrzebuje ono nakierowania, czasem wyjaśnienia i uporządkowania różnych spostrzeżeń. Jest to rola, jaką mają do spełnienia dorośli”.

Ja się pytam kto był tak pronounijny, że wyraził zgodę drukowania czegoś takiego, nie mówiąc o pokazywaniu tego dzieciom? (D, 25.01.2013)

W naszym kraju nie ma cenzury i można drukować co się chce, bez żadnej zgody. (E, 25.01.2013)

E, cenzury nie ma ale są paragrafy typu naruszenie obowiązujących norm społecznych, treści obsceniczne itp. Szczerze jak dla mnie to może być i zdrada stanu byle tego dzieciom nie pokazywać. Dziecko przyjmie wszystko co mu się powie zupełnie bezkrytycznie. (D, 25.01.2013)

A czym są normy społeczne? Dla ciebie ta książeczka je narusza, mimo że widzisz tylko jedną jej stronę i mimo, że nikt nie każe ci jej czytać. Dziecko przyjmuje wszystko bezkrytycznie, tak to prawda. Właśnie dlatego religii uczy się już w zerówce, ale indoktrynacja prowadzona przez kościół pewnie ci nie przeszkadza. (E, 26.01.2013)

E, Tu się mylisz. Jak najbardziej przeszkadza. Nie jestem religijny, nigdy nie byłem, ale mimo to ta jak to nazywasz „książeczka” jest ideologicznym maglem. Nie jestem z tych co pokotem w pierwszym szeregu biegną umrzeć dla idei, ale mimo, że dzieci nie posiadają obawiam się, jeśli takie treści włączają się teraz dzieciom. Taka ideologia stanowi w moim przekonaniu zagrożenie dla podstaw państwowości, fundamentów sięgających dużo dalej niż tysiąc lat, od których nie oddajemy już czci słońcu. (D, 26.01.2013)

W dzisiejszym świecie, jak pisze Burszta (2013, s. 11) „mamy się jednoznacznie opowiedzieć, za jaką wizją społeczeństwa jesteśmy; taką, która jest rzekomo reprezentowana przez większość („normalną większość”), czy taką, która traktowana jest wprawdzie jako mniejszościowa, ale – i o to chodzi – może uzyskać status normy w niedalekiej przyszłości. W świetle sporu Dobra i Zła niewiele miejsca pozostaje na szlachetne hasło

tolerancji”. Jednakże wśród wszystkich komentarzy pojawił się jeden, zwracający uwagę na terapeutyczną potrzebę powstawania takich treści, rozumiejący i akceptujący istnienie różnorodności, utrzymany jednak w neutralnym tonie.

To nie jest raczej książeczka dla wszystkich przedszkolaków tylko dla przedszkolaków których to zagadnienie dotyczy. Normy normami, ale sześciolatek ma dość mgliste pojęcie o rozmnażaniu człowieka w ogóle. Wie może że istnieje seks, ciąża, poród, ale bez szczegółów. Przedszkolak nie wie więc zwykle ani jak zakładać prezerwatywę ani jak mama z tatą najpierw kończą studia i zaciągają kredyt hipoteczny a potem decydują się na dziecko – bo to przedszkolakowi potrzebne jak rachunek różniczkowy. Tym bardziej nie musi znać szczegółów dotyczących życia rodzinnego ludzi stanowiących kilka procent społeczeństwa a wychowujących dzieci jeszcze rzadziej (przynajmniej w Polsce). Ale jeśli dziecko akurat do tego ułamka rodzin należy, albo jeśli jest bardzo bardzo ciekawe dlaczego koleżanka ma dwie mamy – no dobra, niech sobie poczyta. (F, 26.01.2013)

Tolerancja, o której w kontekście stale podtrzymywanych stereotypów i podkreślania dualizmu „my – oni” pisze Burszta (2013, s. 25), zakłada uznanie i akceptację odmienności ale nie wymaga uległości i porzucania własnego stylu życia. Daje możliwość koegzystencji jednak wymaga zrozumienia dla inności, dlatego, obok funkcji terapeutycznej literatury, szczególnie istotna jest dla mnie jako antropologa funkcja wychowawcza. Poszerzona ona horyzonty poznawcze oraz „obejmuje kierunkowe, tj. formujące młodych, oddziaływanie utworu literackiego na moralność i wrażliwość estetyczną czytelników oraz różnorodne sfery ich życia społecznego, przedstawiając im określony sposób postrzegania wartości etycznych, kulturowych i światopoglądowych” (H. Czernianin, W. Czernianin 2014 s. 13)

Zakończenie

Globalizacja, postępująca indywidualizacja i konsumpcjonizm doprowadziły do pluralizmu, różnorodności we wszystkich sferach życia. Aspekt małżeństwa i rodziny jest szczególnie interesujący w tych zmianach, bowiem najbardziej widoczny poprzez pryzmat poprzedniego – tradycyjnego porządku społecznego, określonego w przeszłości podziału ról i funkcji, jakie pełniła rodzina. Fukuyama rozwijając teorię wielkiego wstrząsu wyraża obawę o kondycję współczesnego świata. Spadek urodzeń i pojawienie się nowych form życia małżeńsko-rodzinnego – wzrost liczby rozwodów i związków kohabitacyjnych, a także zwiększenie liczby urodzeń pozamałżeńskich oraz upowszechnienie samotnego macierzyństwa, czy pojawienie się małżeństw bezdzietnych z wyboru osłabia spójność społeczną i wartość społecznego kapitału. Autor podkreśla jednak, że świat ponowoczesny nie jest dla człowieka sytuacją beznadziejną, bowiem kultura jest siłą dynamiczną i stale reprodukowaną przez społeczeństwo i przystosowuje się do zmieniających się okoliczności (Fukuyama 2000, s. 131) Rodzina w sensie kulturowym

przestała być instytucją naturalną i konieczną, jej założenie oraz posiadanie dzieci to już nie naturalny bieg rzeczy, a kwestia wyboru. W społeczeństwach tradycyjnych określony system norm i wartości wskazywał jednostce jej miejsce, współcześnie mowa raczej o chaosie i nieustającym ryzyku. „Dorastając w społeczeństwie uczymy się patrzeć i oceniać rzeczywistość przez pryzmat tego, co znane, co sami reprezentujemy, co „wysaliśmy z mlekiem matki”. Jeśli więc jacyś „inni” odstają od podobnej normy – wierzą w innego boga, mają inny kolor skóry albo kilka żon, jedzą robaki albo tylko warzywną papkę miast soczystego kotleta – wówczas odczuwamy, że „coś nie jest w porządku” (...) Aby oceniać to, jak żyją inni ludzie, musimy się oprzeć na kryteriach, a te zawsze pochodzą z wnętrza naszego świata wartości.” (Burszta 2013 s. 18). Rzeczywistość umożliwiająca wybór wydaje się jednak mieć konotację pozytywną, tolerancja dla różnorodności to jednak długi proces. Interdyscyplinarność biblioterapii, związanej z psychologią, pedagogiką, literaturoznawstwem ale także z antropologią kulturową, dostarczającej wiedzy o człowieku, kulturze, wzajemnych relacjach i nowych kontekstach uwikłania jest cechą, która pozwala na wyjątkowo prawidłowe funkcjonowanie tej metody wychowania w praktyce. Przy pomocy, bajek, książek można uporządkować świat dziecięcych myśli i uczuć oraz pomóc młodemu czytelnikowi zrozumieć ważne kwestie społeczne.

Bibliografia

- Bauman Z., *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995.
- Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2004.
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006.
- Bauman Z., *Consuming life*, Cambridge 2007.
- Beck U., *Społeczeństwo ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2002.
- Biernat T., O przemianach definicji rodziny i ich konsekwencjach, „*Społeczeństwo i Rodzina*” 18/2009, s. 28–40.
- Biernat T., Czy istnieje rodzina ponowoczesna? „*Paedagogia Christiana*” 2/2014, s. 183-195.
- Błaszczak I., Skuteczność terapeutyczna bajki w pokonywaniu trudności wychowawczych dzieci w wieku 4-9 lat, „*Zeszyty Naukowe. Pedagogika*” 1/2015, s. 107-120.
- Burszta, W. J., *Kotwice Pewności. Wojny kulturowe z popnacionalizmem w tle*. Warszawa 2013.
- Czernianin H., Czernianin W., O funkcji terapeutycznej i wychowawczej dzieła literackiego w badaniach biblioterapeutycznych – na przykładzie psychoanalitycznych interpretacji baśni Bruno Bettelheima oraz interpretacji Pisma Świętego

- z pozycji psychologii głębi Anzelma Grüna, „Przegląd Biblioterapeutyczny” 2/2014, s. 11-32.
- Czernianin W., *Teoretyczne podstawy biblioterapii*, Wrocław 2008.
- F. Fukuyama, *Wielki Wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, Warszawa 2000.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa 2001.
- Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2006.
- Giddens A., *Konsekwencje Nowoczesności*, Kraków 2008
- Herudzińska M.H., *Rodzina w świadomości społecznej. Co (kto) tak naprawdę stanowi rodzinę? Społeczne (re)konstruowanie definicji rodziny*, „Wychowanie w rodzinie” 6/2012 s. 15-41.
- Jemielniak D., *Netnografia, czyli etnografia wirtualna – nowa forma badań etnograficznych*, „Prakseologia” 154/2013, s. 97-116.
- Krejtz K., (red.) *Internetowa kultura obrażania?*, Warszawa 2012.
- Krejtz K., Zajac J. M., *Internet jako przedmiot i obszar badań psychologii społecznej*, „Psychologia Społeczna” 2/2007, s. 191–200.
- Nijakowski L. M., *Mowa nienawiści w świetle teorii dyskursu*, [w:]: Horolets A., *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń 2008, s. 112-133.
- Lewicka-Zelent A., Korona K., (red.) *Dziecko a rozwód. Bajki dla dzieci rozwodzących się rodziców*, Warszawa 2015.
- Rogulska A., *Edukacja kulturowa wobec przemian globalizacyjnych i lokalnych*, [w:]: Roguska A., Danielak-Chomać M., Dyrda M. J., (red.) *Edukacja kulturowa. Oczekiwania i potrzeby*, Siedlce 2012, s. 21-57.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2008 .
- Szulc W., *Sztuka i terapia*, Warszawa 1993.
- Włodarczyk J., *Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone : teoria, badania, praktyka” 13/2014, s. 122-158.

Analiza bazy ProQuest Dissertations and Theses pod kątem rozpraw doktorskich i prac naukowych przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy”

Analysis of the ProQuest Dissertations and Theses database – doctoral dissertations and research papers assigned to the keyword “bibliotherapy”

Abstrakt

Analizie zostaną poddane rozprawy doktorskie i prace naukowe wyszukiwane poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy” (biblioterapia) w bazie ProQuest Dissertations and Theses.

Słowa kluczowe

biblioterapia, biblioterapia jako nauka, ProQuest Dissertations and Theses, biblioterapia bazy danych, biblioterapia bibliografia

Abstract

There will be examined dissertations and theses searched by keyword “bibliotherapy” (bibliotherapy) in ProQuest Dissertations and Theses database.

Keywords

bibliotherapy, bibliotherapy as a science, ProQuest Dissertations and Theses, bibliotherapy database, bibliotherapy bibliography

Przedmiotem niniejszej analizy będą rozprawy doktorskie i prace naukowe wyszukiwane poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy” (biblioterapia) w bazie ProQuest Dissertations and Theses. W analizie zostaną podane następujące informacje: liczba wszystkich dysertacji, które znajdują się w bazie oraz liczba dysertacji z dostępem do pełnego tekstu; daty publikacji dysertacji, tematy oraz słowa kluczowe przypisane do dysertacji, Uniwersytet/Instytucja, w której powstały dysertacje, lokalizacja Uniwersytetu/Instytucji, język publikacji. Zostanie również przedstawiona bibliografia rozpraw doktorskich i prac naukowych z dostępem do pełnego tekstu przypisanych do słowa kluczowego „biblioterapia”.

ProQuest Dissertations and Theses (A&I) – to abstrakowo–indeksowa wersja bazy rozpraw doktorskich i prac naukowych (PQDT), która zawiera indeksy do ponad 2 mln dysertacji amerykańskich oraz wybranych europejskich rozpraw i prac naukowych, wydawanych od 1861 roku do dnia dzisiejszego. Katalog udostępnia streszczenia do prac

doktorskich opublikowanych od lipca 1980 i prac magisterskich publikowanych od 1988 roku. Baza oferuje dostęp do (ok. 10 %) – 24 stron większości rozpraw wydanych po 1997 roku. Zawiera też informacje na temat dostępności dysertacji.

Dysertacje i prace dyplomowe ProQuest Dissertations & Theses – dostęp do pełnego tekstu oraz bez dostępu do pełnego tekstu.

Liczba i daty publikacji

Do słowa kluczowego „bibliotherapy” w bazie ProQuest Dissertations & Theses jest przypisanych 2924 wyników wyszukiwania. W roku 2016 zostało opublikowanych 58 dysertacji, a w roku 2015 – 98. Na przestrzeni lat widoczny jest wzrost liczby prac doktorskich i naukowych przypisanych do słowa kluczowego bibliotherapy. W ciągu dekady 1950–1959 zostało opublikowanych 30 prac; 1960–1969: 32; 1970–1979: 197; 1980–1989: 352; 1990–1999: 620; 2000–2009: 996; w bieżącej dekadzie 2010–2019 zostało opublikowanych 697 dysertacji naukowych.

Temat

Do tematu „psychotherapy” zostało przypisanych 861 dysertacji naukowych, clinical psychology – 420, academic guidance counseling – 302, educational psychology – 281, developmental psychology – 192, mental health – 180, womens studies – 180, social psychology – 174, psychology – 155, sociology – 151, counseling psychology – 140, criminology – 140, elementary education – 126, language arts – 120, special education – 117, families & family life – 109, personal relationships – 108, behavioral sciences – 106, teaching – 106, curricula – 105, reading instruction – 95, literacy – 94, social work – 90, religion – 84, behavioral psychology – 77, teacher education – 70, nursing – 68, public health – 67, cognitive therapy – 59, education – 58, school counseling – 57, gerontology – 56, health education – 55, adult education – 54, american literature – 52, individual & family studies – 52, library science – 48, secondary education – 48, school administration – 46, multicultural education – 45, physiological psychology – 44, continuing education – 43, higher education – 43, bilingual education – 40, personality – 40, preschool education – 39, cognitive psychology – 37, african americans – 35, curriculum development – 34, therapy – 34, literature – 32, spirituality – 32, minority & ethnic groups – 30, communication – 28, occupational psychology – 27, mathematics education – 26, psychological tests – 26, rehabilitation – 26, american studies – 24, rhetoric – 24, cultural anthropology – 22, educational sociology – 22, glbt studies – 21, black studies – 20, philosophy – 20, psychobiology – 20, american history – 19, religious education – 19, early childhood education – 18, composition – 17, educational software – 17, gender stud-

ies – 17, oncology – 17, african american studies – 16, educational leadership – 16, experiments – 16, middle school education – 16, theology – 16, british and irish literature – 15, education history – 15, educational evaluation – 15, personality psychology – 15, clergy – 14, educational theory – 14, ethnic studies – 14, modern literature – 14, gifted education – 13, music – 13, aging – 12, mass media – 12, studies – 12, fine arts – 11, nutrition – 11, perceptions – 11, social studies education – 11, folklore – 10, health care – 10, medicine – 10, military studies – 10, motion pictures – 10.

Termin indeksu (słowo kluczowe)

Dysertacjom naukowym wyszukiwanym pod terminem indeksu „bibliotherapy” zostały przypisane następujące słowa kluczowe: bibliotherapy – 84 publikacje, depression – 83 publikacje, intervention – 68, children – 63, counseling – 56, adolescents – 55, children’s literature – 55, psychotherapy – 55, treatment – 47, women – 46, anxiety – 40, coping – 40, spirituality – 40, adolescent – 34, african – american – 31, self – help – 30, therapy – 30, trauma – 29, cognitive – behavioral therapy – 28, older adults – 26, play therapy – 26, stress – 26, gifted – 25, domestic violence – 24, group therapy – 23, college students – 22, girls – 22, reading – 22, recidivism – 21, teachers – 21, alcohol – 20, men – 20, parents – 20, resilience – 20, attachment – 19, eating disorders – 19, gender – 19, identity – 19, recovery – 19, at risk – 18, mental health – 18, sexual abuse – 18, substance abuse – 18, self – efficacy – 17, autism – 16, bereavement – 16, cognitive behavioral therapy – 16, elderly – 16, grief – 16, mindfulness – 16, motivational interviewing – 16, narrative – 16, religion – 16, bullying – 15, childhood sexual abuse – 15, multicultural – 15, posttraumatic stress disorder – 15, prison – 15, internet – 14, interventions – 14, social skills – 14, boys – 13, counselors – 13, gay – 13, middle school – 13, motivation – 13, poetry – 13, prevention – 13, self-esteem – 13, acceptance and commitment therapy – 12, empathy – 12, healing – 12, lesbian – 12, parenting – 12, sexual abuse – 12, social support – 12, suicide – 12, bibliotherapy – 11, counselor education – 11, divorce – 11, exercise – 11, family – 11, mental illness – 11, smoking cessation – 11, anxiety disorders – 10, attention deficit hyperactivity disorder – 10, cancer – 10, caregivers – 10, christian – 10, chronic pain – 10, elementary school – 10, phenomenology – 10, primary care – 10, siblings – 10, special education – 10, stages of change – 10, young adult literature – 10, adolescence – 9, adolescent literature – 9, anger management – 9.

Uniwersytet/Instytucja (20 pierwszych rekordów)

W Hofstra University zostało opublikowanych 70 dysertacji naukowych, The Ohio State University – 56, The Chicago School of Professional Psychology – 54, The Union Institute – 53, The Pennsylvania State University – 42, University of Illinois at Urbana – Champaign – 42, The Florida State University – 41, Temple University – 40, Walden University – 40, Alliant International University – 39, Regent University – 36, Universi-

ty of Southern California – 33, Alliant International University, San Francisco Bay – 32, Capella University – 31, University of North Texas – 30, University of Toronto (Canada) – 30, New York University – 29, Brigham Young University – 26, Indiana University – 26, University of Hartford – 26, Texas Woman's University – 25.

Lokalizacja uniwersytetu/instytucji

Najwięcej prac doktorskich i naukowych zostało opublikowanych w USA, z kolei w stanie California zostało opublikowanych najwięcej prac przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy” bo aż 377, następnie w Ohio – 223, New York – 214, Illinois – 201, Pennsylvania – 170, Texas – 159, Canada – 125, United States – Virginia – 117, Florida – 116, Minnesota – 87, Massachusetts – 72, Michigan – 65, Indiana – 61, Arizona – 60, New Jersey – 57, Colorado – 52, Utah – 41, Connecticut – 40, Tennessee – 40, Louisiana – 39, North Carolina – 39, Washington – 38, Alabama – 34, Wisconsin – 33, Maryland – 31, Missouri – 30, Oklahoma – 30, Nevada – 28, Mississippi – 25, New Mexico – 25, Iowa – 24, Kentucky – 24, England – 22, United States – Nebraska – 22, Oregon – 22, Kansas – 19, Georgia – 18, District of Columbia – 16, South Carolina – 15, Hawaii – 12, Montana – 12, South Dakota – 10, Delaware – 8, North Dakota – 8, Wyoming – 8, Arkansas – 7, New Hampshire – 7, West Virginia – 7, Rhode Island – 6, India – 5, United States – Maine – 5, Idaho – 4, Hong Kong – 2, South Africa – 2, Spain – 2, Wales – 2, Australia – 1, Ireland – 1, New Zealand – 1, Northern Ireland – 1, Scotland – 1, Sweden – 1.

Język

2917 dysertacji naukowych zostało opublikowanych w języku angielskim, 5 w j. francuskim, 2 w j. hiszpańskim, oraz 1 praca w j. szwedzkim.

Dysertacje i prace dyplomowe ProQuest Dissertations & Theses – dostęp do pełnego tekstu

Baza ProQuest Dissertations & Theses zapewnia dostęp do pełnego tekstu aż 80 prac doktorskich i prac dyplomowych wyszukiwanych za pomocą indeksu „bibliotherapy”.

Daty publikacji

W 2007 r. opublikowano 4 prace doktorskie bądź dyplomowe, w 2008 – 7, 2009 – 7, 2010 – liczba rekordów 8, 2011 – 11, 2012 – 11, 2013 – 9, 2014 – 11, 2015 – 10, 2016 – 2.

Temat

Do tematu „clinical psychology” przypisano 25 prac, counseling psychology – 14, mental health – 11, behavioral psychology – 10, cognitive psychology – 9, developmental psychology – 8, psychology – 8, psychotherapy – 5, educational leadership – 4, educational psychology – 4, gifted education – 4, public health – 4, special education – 4, women studies – 4, adult education – 3, gerontology – 3, literacy – 3, multicultural education – 3, nursing – 3, reading instruction – 3, school counseling – 3, social psychology – 3, behavioral sciences – 2, early childhood education – 2, elementary education – 2, gender studies – 2, health education – 2, library science – 2, pastoral counseling – 2, school administration – 2, school systems – 2, social research – 2, social work – 2, academic achievement – 1, academic guidance counseling – 1, african american studies – 1, aging – 1, alternative education – 1, alternative medicine – 1, american literature – 1, behavioral sciences – 1, biblical studies – 1, bilingual education – 1, black studies – 1, cognitive therapy – 1, communication – 1, community college education – 1, comparative – 1, comparative literature – 1, criminology – 1, curricula – 1, curriculum development – 1, drug therapy – 1, educational sociology – 1, educational tests & measurements – 1, epidemiology – 1, experimental psychology – 1, film studies – 1, folklore – 1, gays & lesbians – 1, glbt studies – 1, head start project – 1, health sciences – 1, higher education – 1, individual & family studies – 1, information science – 1, language arts – 1, literature – 1, mass media – medicine – 1, middle eastern studies – 1, middle school education – 1, military studies – 1, music – 1, occupational health – 1, organizational behavior – 1, parents & parenting – 1, peace studies – 1, pedagogy – 1, perceptions – 1, personality psychology – 1, physiological psychology – 1, post traumatic stress disorder – 1, preschool education – 1, professional development – 1, psychological tests – 1, public schools – 1, quantitative psychology – 1, rehabilitation – 1, religion – 1, religious education – 1, rural schools – 1, school discipline – 1, school violence – 1, speech therapy – 1, spirituality – 1, teacher attitudes – 1, teaching – 1, therapy – 1, writing – 1.

Termin indeksu (słowo kluczowe)

Dysertacjom naukowym wyszukiwanym pod terminem indeksu „bibliotherapy” zostały przypisane następujące słowa kluczowe: depression – w 5. pracach, adolescents – 4, anxiety – 4, bibliotherapy – 4, cognitive behavioral therapy – 4, counseling – 4, older adults – 4, treatment – 4, narrative – 3, psychotherapy – 3, recovery – 3, self-help – 3, abuse – 2, assessment – 2, attitudes – 2, children – 2, children’s literature – 2, christian education – 2, cognitive-behavioral therapy – 2, competency – 2, coping – 2, creativity – 2, culture – 2, diagnosis – 2, dialectical behavior therapy – 2, inpatient – 2, mental health – 2, middle school – 2, mindfulness – 2, motivational interviewing – 2, parents – 2, phenomenology – 2, rational emotive behavior therapy – 2, sexual – 2, spe-

cial education – 2, stress – 2, substance abuse – 2, therapy – 2, academic – 1, academic failures – 1, academic programs – 1, acceptance and commitment therapy – 1, acceptance and commitment therapy – 1, accountability – 1, action research – 1, addiction – 1, addiction recovery – 1, adhd – 1, adler – 1, adler, alfred – 1, adlerian therapy – 1, administrators – 1, adolescent females – 1, adolescent literature – 1, adults – 1, african american women – 1, african – american – 1, aging – 1, alfred adler – 1, anger – 1, anxiety disorders – 1, aphrodite – 1, archetypes – 1, art-based education and social action – 1, art-based multicultural research – 1, artists – 1, arts – 1, at risk – 1, at risk students – 1, attention placebo – 1, attrition – 1, audio program – 1, autism – 1, autism knowledge – 1, autoethnography – 1, barriers to cbt homework completion scale – 1, beauty and the beast – 1, behavior – 1, boys – 1, brainwashing – 1, brief psychotherapy – 1, cancer – 1, case study – 1, change processes – 1, changes in children’s literature – 1, changes in children’s literature with rise of television – 1, chaplain – 1, chick flicks – 1, child and adolescent – 1, child psychology – 1, child psychotherapy – 1, childhood depression – 1, choice theory – 1, christian – 1, christian college students – 1, christian colleges – 1, christian fundamentalism – 1, clients and family – 1, coaching-based – 1, cognitive behavioral – 1.

Uniwersytet/Instytucja

Pepperdine University – 7, Capella University – 4, Regent University – 3, State University of New York at Albany – 3, Alliant International University – 2, Biola University – 2, Fordham University – 2, Lesley University – 2, Northern Illinois University – 2, The Chicago School of Professional Psychology – 2, The University of North Carolina at Greensboro – 2, University of Arkansas for Medical Sciences – 2, University of Nevada, Reno – 2, University of Pennsylvania – 2, University of Phoenix – 2, University of Rochester – 2, University of South Florida – 2, Walden University – 2, Alliant International University, San Francisco Bay – 1, Argosy University/San Francisco Bay Area – 1, Argosy University/Sarasota – 1, Argosy University/Seattle – 1, Auburn University – 1, Ball State University – 1, East Carolina University – 1, Indiana University of Pennsylvania – 1, Institute of Transpersonal Psychology – 1, James Madison University – 1, Loyola Marymount University – 1, Massachusetts School of Professional Psychology – 1, Northeastern University – 1, Notre Dame of Maryland University – 1, Nova Southeastern University – 1, Pacifica Graduate Institute – 1, Saint Mary’s University of Minnesota – 1, Saybrook University – 1, Southeastern Louisiana University – 1, The University of Alabama – 1, The University of Arizona – 1, The University of Iowa – 1, The University of Mississippi – 1, The University of Oklahoma – 1, Union Institute and University – 1, University of Louisiana at Lafayette – 1, University of Louisville – 1, University of Missouri – Kansas City – 1, University of Missouri – Saint Louis – , Uni-

versity of North Texas – 1, University of Pittsburgh – 1, University of South Carolina – 1, University of South Dakota – 1, Virginia Commonwealth University – 1, Wayne State University – 1.

Lokalizacja Uniwersytetu/Instytucji

United States – California – 17, Minnesota – 7, New York – 7, Virginia – 5, Florida – 4, Illinois – 4, Massachusetts – 4, Pennsylvania – 4, Arizona – 3, North Carolina – 3, Alabama – 2, Arkansas – 2, Louisiana – 2, Missouri – 2, Nevada – 2, Indiana – 1, Iowa – 1, Kentucky – 1, Maryland – 1, Michigan – 1, Mississippi – 1, Ohio – 1, Oklahoma – 1, South Carolina – 1, South Dakota – 1, Texas – 1, Washington – 1.

Wszystkie dysertacje (80) zostały opublikowane w j. angielskim.

Podsumowanie

Analiza bazy ProQuest Dissertations and Theses jednoznacznie wskazuje, że rozprawy doktorskie jak i prace dyplomowe z zakresu biblioterapii powstają w licznych północnoamerykańskich uniwersytetach i instytucjach naukowych, a ich liczba systematycznie wzrasta z biegiem lat. Tematy dysertacji w większości wpisują się w dziedzinę psychoterapeutyczną i psychologiczną a tym samym umiejscawiają biblioterapię w obszarze nauk społecznych.

Bibliografia:

www.proquest.com

Bibliografia dysertacji z dostępem do pełnego tekstu:

Abrahamian, Anett. Diagnosis and treatment of childhood depression: A resource for pediatricians. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3547757.

Anderson, Amanda L. Scripts that Tame Us: “Beauty and the Beast” as Vehicle of Cultural Construction and Deconstruction. University of Louisiana at Lafayette, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3615284.

Arini, Marianne. The observer and the observed: An ex-fundamentalist speaks. Union Institute and University, ProQuest Dissertations Publishing, 2007. 3285234.

Batson, Grace. Head Start and at-risk students: Perceptions of administrators, practitioners, and parents. University of Phoenix, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3323351.

- Berghoff, Christopher R. *The Contribution of Mindfulness Meditation and Values Clarification to the Treatment of Anxiety: An Experience Sampling Study*. State University of New York at Albany, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3712101.
- Bethley, Nadia N. *Interaction of severity of stressor and coping strategy on psychological distress from a psychological flexibility conceptualization*. The University of Mississippi, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3726961.
- Blum, Petra S. *Women, Sex, and God: Women's Sexuality and the Internalization of Religious Messages*. University of Missouri – Saint Louis, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 10012848.
- Bocchino, Gregory P. *Community college grief counseling services: A national survey of grief counseling services for counselors at community colleges in the United States*. University of Rochester, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3348687.
- Bowles, Alexis. *The development of a standard of care for competency to stand trial evaluations*. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3524021.
- Brooke, Heather L. *Sexual identity and compulsive sexual behavior among students at Christian colleges*. Regent University, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3342632.
- Brown, Lana Mabelle Caldwell. *Tobacco cessation in older adults*. University of Arkansas for Medical Sciences, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3633754.
- Brown, Ruth Christine Chanan. *The development of the Common Factor Therapist Competence Scale for youth psychotherapy*. Virginia Commonwealth University, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3490636.
- Browne, Polly E. *Forgiveness therapy: A qualitative study of the forgiveness experience of people who have undergone forgiveness as a counseling intervention*. Capella University, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3352392.
- Busbee, Kelli Tazier. *Educational leaders and gifted program decisions: Gifted enrichment vs. gifted academic*. Southeastern Louisiana University, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3482190.
- Callan, Judith A. *Development of a scale: Barriers to CBT Homework Completion Scale*. University of Pittsburgh, ProQuest Dissertations Publishing, 2007. 3270072.
- Carrison, Amy L. *Treadway: A diversionary program for preadolescents at risk for substance use*. Saint Mary's University of Minnesota, ProQuest Dissertations Publishing, 2016. 10164044.

- Chen, Mei-kuang. Reviews of empirical studies on attention placebo for anxiety or phobia related problems. The University of Arizona, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3487197.
- Cole, Rebecca. A Survey of School Psychologists' Application of the Problem-Solving Model to Counseling Services. State University of New York at Albany, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3511677.
- Davenport, Amy Marie Holt. Building university community: A phenomenological study of faculty in residence. The University of Oklahoma, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3379896.
- Dicarlo, Marisha Boedigheimer. Does an initial stress management intervention prior to a behavioral weight control program augment weight loss for overweight African American women who report moderate to high perceived stress- A pilot feasibility study (RENEW II). University of Arkansas for Medical Sciences, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3703983.
- Driber-Hassall, Ellen M. Discovering How Older Adult Creativity Is Used to Explore Individual Social Capital. Nova Southeastern University, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3690727.
- Einstein, Tamar Reva. Sew it seams: Wearing the symbols of distant neighbors. Lesley University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3546299.
- Field, Thomas A. Implementing Dialectical Behavior Therapy for Adolescents in an Acute Inpatient Psychiatric Setting. James Madison University, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3620455.
- Fielding, Lara. A clinicians' guide to integrating mindfulness into evidence-based practice: A common elements approach. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3359837.
- Flores, Gabriel. Teachers' attitudes in implementing gay -themed literature as part of a balanced multicultural education curriculum. University of Phoenix, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3370947.
- Gallay, Lillian Hemingway. Understanding and Treating Creative Block in Professional Artists. Alliant International University, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3567547.
- Garrison, Heather. Adolescents' perceptions of the sociocultural construct of disability when responding to literature: "Of Mice and Men". Fordham University, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3302114.
- Gilbert, Amy L. Counselor Educators' Experiences of Gatekeeping in Online Master's – level Counseling Programs. Regent University, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3580243.

- Gray,Carolynn M. Reading To Heal: A Bibliotherapeutic Approach To Sexual Assault Recovery. Alliant International University, San Francisco Bay, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3529289.
- Greenfeld, Jay Matthew. Using Rational Emotive Behavior Therapy to initiate and maintain regular exercise in college-age men: A qualitative investigation. The University of Iowa, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3494155.
- Hale, Marsha Bentley. Chick flicks and weepies – the mythology of love in film. Pacifica Graduate Institute, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3531402.
- Holmes, Kristie. Ethical practice online: An exploration of provider liability risk among practitioners in the emerging field of online therapy. Capella University, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3324818.
- Hoopes, Marva L. The power of story in the spiritual development of children. Biola University, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3589727.
- Indelicato, Kimberly. An Examination of School Harassment for Middle School Lesbian, Gay, Bisexual, & Questioning Students. Loyola Marymount University, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3591947.
- Ionedes, Nancy Joanna. An exploration of social interest therapy as a treatment for depression in the elderly. Capella University, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3290977.
- Johnston, Yvonne A. Predictors of attrition among participants in a worksite wellness program. State University of New York at Albany, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3620225.
- Johnston, Yvonne A. Predictors of attrition among participants in a worksite wellness program. State University of New York at Albany, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3620225.
- Kirian, Kari B. Establishing a standard for peri-operative ICD education: A demonstration project. East Carolina University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3526720.
- Krigel, Susan W. Motivational interviewing and the effect of the Decisional Balance exercise on college smokers. University of Missouri – Kansas City, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3429543.
- Krishna-Pillai, Abhishek. An Initial Validation of a Two Dimensional Theory of Motivational Interviewing. Auburn University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3532341.
- Kum, Young JIn. An Assessment of Bibliotherapy Centered Growth Group : A Ministry to Korean Pastors’ Wives. Biola University, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3701194.

- Landis, Ellen M. Sharevision: A collaborative-reflective expressive arts intervention to address secondary trauma. Lesley University, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3423935.
- Lavenberg, Julia G. Effects of school-based cognitive-behavioral anger interventions: A meta-analysis. University of Pennsylvania, ProQuest Dissertations Publishing, 2007. 3271850.
- Lear, Laury. Personality Traits of Young Characters in Caldecott Award Winning Picture Books from Three Time Periods: 1950s, 1980s and 2000s. Notre Dame of Maryland University, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3706103.
- Legorburu, Noel. Understanding meaningful involvement in reality therapy and choice theory in the context of empathy research. Argosy University/San Francisco Bay Area, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3578096.
- Lock, Anna L. Enhancing cognitive behavioral therapy for childhood anxiety disorders: A parent manual. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3461733.
- Long, Douglas M. Development and Evaluation of an Acceptance and Commitment Therapy Online Competency Assessment: A Contextual Behavioral Building Block Approach. University of Nevada, Reno, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3724133.
- Look, Lee F. Playwriting to increase self-esteem and writing ability among middle school students. University of Louisville, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3308488.
- Mahgerefteh, Hengameh. Integrative behavioral couple therapy: A case study focusing on change processes, change mechanisms, and cultural considerations. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3716468.
- Mueller, Lisa Noelle. Self -help in vocational rehabilitation: Impact of a job search workbook on employment, job search behavior, skill, and self-efficacy. Fordham University, ProQuest Dissertations Publishing, 2007. 3262828.
- Neiders, Gunars Karlis. Theoretical development of a proposed Rational Emotive Behavior Therapy based model to treat persons with Chronic Perseverative Stuttering Syndrome. Argosy University/Seattle, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3537793.
- Nisly, Jenelle Susan. The perceptions of African American middle school students about participation in gifted programs: A qualitative study to promote social justice in gifted education. Walden University, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3412129.
- Ontiveros, Deborah M. The efficacy of transpersonal dream work in brief psychotherapy. Institute of Transpersonal Psychology, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3645151.

- Oren, Yelena Kholodenko. Effectiveness of Mindfulness-Based Stress Reduction Bibliotherapy. University of Nevada, Reno, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 10001046.
- Paul, John. Counseling sexually abused boys and men: A conjoint analysis of counselors' perceived effectiveness. University of South Dakota, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3412285.
- Phillips, Pamela. Using therapeutic writing to deconstruct recovery from posttraumatic stress disorder (PTSD). University of South Carolina, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3523132.
- Pinkerton, Sarah Maria. Writing to Right Themselves: Poetry as a Psychological Intervention for Women with Depression. The Chicago School of Professional Psychology, ProQuest Dissertations Publishing, 2016. 10151640.
- Plew, Michael D. Intangible Barriers to the Diagnosis & Treatment of Emotionally Disturbed Students: Reformulated School Psychologist Roles. Alliant International University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3504120.
- Quinones, Brian Carl. Home-based services: From the therapists' perspective. Argosy University/Sarasota, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3575399.
- Ravelo, Samuel E. A chaplain's responsive coaching-based model platform to impart effective coping skills for military personnel who have suffered prenatal or postnatal loss. Regent University, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3580221.
- Reycraft, Jacqueline J. A Collective Case Study of the Diagnosis of Dissociative Disorders in Children. University of South Florida, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3590456.
- Russo, Ruthann. How theory-driven web-based wellness planning influences attitudes and behavior: An action research case study. Saybrook University, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 3718554.
- Rutledge, M. Hannah. Patient family and hospital staff information needs at a pediatric hospital: An analysis of information requests received by the family resource libraries. University of North Texas, ProQuest Dissertations Publishing, 2015. 10034388.
- Saidi, Crystal. Counseling with Iranian-Americans: A critical review of the literature Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3621962.
- Santiago, Susan Veronica Ann. Exploring Millennial Generation Counselor Trainees' Perceptions of Aging and their Understanding of Counseling Older Adults: A Qualitative Study of Student Perspectives. University of Rochester, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3561029.
- Schifano, Robin M. Outcome evaluation of an elementary-level disciplinary alternative education placement. Ball State University, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3490142.

- Shah, Avani. Efficacy of an audio-based cognitive behavioral therapy for older adults with depression. The University of Alabama, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3439845.
- Shores, Cynthia I. The impact of a faith community nursing program on a culturally diverse community. The University of North Carolina at Greensboro, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3457585.
- Silverman, Sarah Beth. Assessing attention-deficit/hyperactivity disorder in adults: A review of rating scales. Pepperdine University, ProQuest Dissertations Publishing, 2012. 3511726.
- Stewart, Allison M. Treatment program evaluation for pre-adolescent children with sexual behavior problems. Capella University, ProQuest Dissertations Publishing, 2008. 3329876.
- Strobel, Debra. Bibliotherapy: An intervention designed for siblings of children with autism. Northern Illinois University, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3457982.
- Strohmyer, Karin A. Staff development and leadership roles related to response to intervention levels of implementation in rural schools. Walden University, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3419906.
- Tilles, Sara Evensen. Concepts of giftedness: (Re)constructions of academic identities through literacy. University of Pennsylvania, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3682411.
- Tuls, Kylee S. Parent response to adolescent self-injurious behavior: A collective case study. University of South Florida, ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 3449502.
- Voigt, Thomas J.K., Jr. Learning as it relates to addiction recovery: A case study of the learning experiences of men in a faith-based addiction recovery program. Northern Illinois University, ProQuest Dissertations Publishing, 2013. 3611362.
- Werkheiser, Susan N. Gravle. An exploration of the effects of a literature-based socio-emotional learning curriculum on the kindergarten classes in a large K-5 elementary school. Indiana University of Pennsylvania, ProQuest Dissertations Publishing, 2014. 3617198.
- Wineman, Pamela A. The efficacy of a dialectical behavior therapy-based journal-writing group with inpatient adolescent females: Improving emotion regulation, depressive symptoms and suicidal ideation. Northeastern University, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3359459.
- Yermish, Aimee. Cheetahs on the couch: Issues affecting the therapeutic working alliance with clients who are cognitively gifted. Massachusetts School of Professional Psychology, ProQuest Dissertations Publishing, 2010. 3415722.

Zenati, Huda. Effects of cognitive behavioral time-limited individual therapy on anxiety, depressive symptoms and cancer coping skills in women initially diagnosed with cancer. Wayne State University, ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 3359937.

Analiza bazy PsycARTICLES pod kątem tytułów przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy”

Analysis of the PsycARTICLES database – titles assigned to the keyword „bibliotherapy”

Abstrakt

Przedmiotem artykułu będzie analiza bazy PsycARTICLES pod kątem tytułów przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy”. Przedstawiona zostanie również bibliografia biblioterapeutyczna bazy PsycARTICLES.

Słowa kluczowe

biblioterapia, biblioterapia badania, biblioterapia literatura, PsycARTICLES

Abstract

The article will examine PsycARTICLES database titles assigned to the keyword „bibliotherapy”. There will be presented the bibliography of bibliotherapeutic literature available in PsycARTICLES database.

Keywords

bibliotherapy, bibliotherapy research, bibliotherapy literature, PsycARTICLES

PsycARTICLES baza danych opracowana przez American Psychological Association (APA), to wiarygodne źródło pełnotekstowych recenzowanych artykułów naukowych z dziedziny psychologii. Baza zawiera przeszło 153 000 artykułów z ponad 80 czasopism wydawanych przez stowarzyszenie American Psychological Association (APA) i fundację Educational Publishing Foundation (EPF), a także zaprzyjaźnione organizacje, takie jak Canadian Psychology Association oraz Hogrefe Publishing Group. Zakres chronologiczny materiałów sięga roku 1894, a zbiór obejmuje niemal wszystkie czasopisma APA od wolumenu 1, wydanie 1. (<http://web.a.ebscohost.com/>). Zgodnie z tezauresem PsycINFO do bazy PsycARTICLES termin bibliotherapy pierwszy raz został użyty w 1973 r. Biblioterapia definiowana jest jako użycie czytania jako wsparcia dla psychoterapii (use of reading as adjunct to psychotherapy), w szerszym znaczeniu jako leczenie (treatment) a za znaczenie powiązane z biblioterapią (related terms) uznano poezjoterapię (poetry therapy).

Do wartości logicznej/frazy BIBLIOTHERAPY w bazie PsycARTICLES przypisano 70 wyników wyszukiwania tzn. 70 pełnotekstowych artykułów opublikowanych

w czasopismach naukowych (recenzowanych naukowych) w przedziale czasowym 1948-2015.

Następująca liczba wyszukanych artykułów została przypisana do następujących tematów: bibliotherapy: 43 wyniki, major depression: 15, self help techniques: 10, cognitive behavior therapy: 8, group psychotherapy: 6, psychotherapy: 6, behavior therapy: 5, cognitive therapy: 5, prevention: 5, psychotherapeutic techniques: 5, individual psychotherapy: 4, psychotherapeutic processes: 4, sexual function disturbances: 4, treatment effectiveness evaluation: 4, intervention: 3, symptoms: 3, aggressive behavior: 2, alcohol abuse: 2, anxiety: 2, anxiety disorders: 2, at risk populations: 2, behavior disorders: 2, death and dying: 2, depression (emotion): 2, divorce: 2, group intervention: 2, inhibited sexual desire: 2, insomnia: 2, literature: 2, psychotherapists: 2, sexual abuse: 2, treatment outcomes: 2, adolescent psychotherapy: 1, air transportation: 1, assertiveness: 1, behavior change: 1, behavior modification: 1, books: 1, brief psychotherapy: 1, child abuse: 1, client attitudes: 1, client characteristics: 1, clinical judgment (not diagnosis): 1, clinical practice: 1, college academic achievement: 1, competition: 1, coping behavior: 1, counseling: 1, cross cultural differences: 1, drug rehabilitation: 1.

Następująca liczba wyszukanych artykułów została opublikowana w poniższych recenzowanych czasopismach naukowych: journal of consulting and clinical psychology: 25 wyników, journal of consulting psychology: 25, professional psychology: 12, professional psychology: research and practice: 12, psychotherapy: 10, psychotherapy: theory, research & practice: 10, psychotherapy: theory, research, practice, training: 10, journal of counseling psychology: 7, american journal of orthopsychiatry: 2, group dynamics: theory, research, and practice: 2, american psychologist: 1, bulletin of the society of psychologists in addictive behaviors: 1, bulletin of the society of psychologists in substance abuse: 1, canadian journal of behavioural science / revue canadienne des sciences du comportement: 1, canadian journal of behavioural science/revue canadienne des sciences du comportement: 1, canadian psychological review/psychologie canadienne: 1, canadian psychologist/psychologie canadienne: 1, canadian psychology: 1, canadian psychology/psychologie canadienne: 1, international journal of behavioral consultation and therapy: 1, journal of applied psychology: 1, psychiatric rehabilitation journal: 1, psychological bulletin: 1, psychological services: 1, psychology and aging: 1, psychology of addictive behaviors: 1, psychosocial rehabilitation journal: 1, psychotherapy with families: 1, psychotherapy with the elder and dying persons: 1, schizophrenia bulletin: 1, the canadian psychologist: 1, the humanistic psychologist: 1.

Wszystkie wyszukane artykuły zostały opublikowane w języku angielskim.

Badania opisane w artykułach dotyczyły następujących grup wiekowych: adulthood (18 yrs & older): 33 wyniki, young adulthood (18-29 yrs): 11, adolescence (13-17 yrs): 9, childhood (birth-12 yrs): 7, middle age (40-64 yrs): 7, thirties (30-39 yrs): 7, aged (65 yrs & older): 6, school age (6-12 yrs): 5, preschool age (2-5 yrs): 2.

Wyszukane artykuły zostały zaklasyfikowane do następujących obszarów psychologii: psychotherapy & psychotherapeutic counseling: 23 wyniki, health & mental health treatment & prevention: 15, cognitive therapy: 9, behavior therapy & behavior modification: 4, group & family therapy: 4, specialized interventions: 4, drug & alcohol rehabilitation: 2, behavior disorders & antisocial behavior: 1, behavioral & psychological treatment of physical illness: 1, cognitive & perceptual development: 1, gerontology: 1, marriage & family: 1, neuroses & anxiety disorders: 1, professional psychological & health personnel issues: 1, promotion & maintenance of health & wellness: 1, religion: 1, schizophrenia & psychotic states: 1, self help groups: 1.

W wyszukanych artykułach została zastosowana następujące podejścia metodologiczne: empirical study: 39 wyników, quantitative study: 16, followup study: 8, treatment outcome/clinical trial: 8, longitudinal study: 3, meta analysis: 2, clinical trial: 1, interview: 1, literature review: 1, qualitative study: 1.

W wyszukanych artykułach zastosowano następujące testy i pomiary: beck depression inventory: 4, schedule for affective disorders and schizophrenia for school-age children: 4, center for epidemiologic studies depression scale: 3, female sexual function index: 3, child behavior checklist: 2, hamilton rating scale for depression: 2, hurlbert index of sexual desire: 2, social adjustment scale-self report for youth: 2, spence children's anxiety scale: 2, anxiety disorders interview schedule for dsm-iv: 1, anxiety disorders interview schedule for dsm-iv, parent and child versions: 1, automatic thoughts questionnaire: 1, beck depression inventory-ii: 1, beck hopelessness scale: 1, brief symptom inventory: 1, cognitive therapy knowledge test: 1, composite international diagnostic interview version 3.0: 1, drinkers' inventory of consequences: 1, dysfunctional attitudes scale: 1, eating disorder diagnostic interview: 1, insomnia severity index: 1, loneliness scale: 1, mini international neuropsychiatric interview: 1, pleasant events schedule: 1, primary endpoint questionnaire: 1, revised children's manifest anxiety scale: 1, schedule for affective disorders and schizophrenia for school-age children (k-sads): 1, severity of alcohol dependence questionnaire: 1, sexual and physical abuse questionnaire: 1, short inventory of problems: 1, social adjustment scale--self report for youth: 1, social adjustment scale-self-report for youth: 1, structured clinical interview for dsm-iv: 1, symptoms check list-90-revised: 1, timeline followback interview: 1, university of rhode island change assessment scale: 1, university of rhode island change assessment scale--alcohol version: 1, wide range achievement test 3: 1.

Wyszukane artykuły ukazały się w następujących wydawnictwach: american psychological association (49), american association for applied psychology (25), dentan printing company (25), science press printing company (25), educational publishing foundation (20), division of psychotherapy (29), american psychological association (10).

Zaprezentowana analiza miała na celu uświadomić autonomiczność biblioterapii jako nauki w obszarze nauk społecznych. Obecność artykułów związanych z biblioterapią

pią w jednej z najważniejszych, elektronicznych pełnotekstowych baz danych z dziedziny psychologii podnosi rangę terapii czytelnicy jak i rzutuje na jej rozpoznawalność. Teksty związane z biblioterapią a opublikowane w prestiżowych psychologicznych czasopismach naukowych dotyczą wielu obszarów i tematów, grup wiekowych, przedstawiają różne podejścia metodologiczne – a tym samym doskonale sygnalizują interdyscyplinarność biblioterapii.

Bibliografia

<http://web.a.ebscohost.com/>

Bibliografia biblioterapeutyczna PsycARTICLES

- Ackerson, Joseph; Scogin, Forrest; McKendree-Smith, Nancy; Lyman, Robert D. Cognitive bibliotherapy for mild and moderate adolescent depressive symptomatology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 66(4), Aug, 1998 pp. 685-690.
- Aradi, Nicholas S.; Kaslow, Florence W. Theory integration in family therapy: Definition, rationale, content and process.
- Ard, Ben N. Review of Single Again. *Professional Psychology*, Vol 3(2), Spr 1972 pp. 189-190. Publisher: American Psychological Association; [Review-Book]
- Balzer, Alexandra M.; Mintz, Laurie B. Comparing two books and establishing probably efficacious treatment for low sexual desire. *Journal of Counseling Psychology*, Vol 62(2), Apr, 2015 pp. 321-328.
- Cobham, Vanessa E. Do anxiety-disordered children need to come into the clinic for efficacious treatment? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 80(3), Jun, 2012 pp. 465-476.
- Cook, Joan M.; Biyanova, Tatyana; Coyne, James C. Influential psychotherapy figures, authors, and books: An Internet survey of over 2,000 psychotherapists.
- CScogin, Forrest; Jamison, Christine; Gochneaur, Kimberly. Comparative efficacy of cognitive and behavioral bibliotherapy for mildly and moderately depressed older adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 57(3), Jun, 1989 pp. 403-407.
- Delisle, Robert G.; Woods, Abigail S. Children and death: Coping models in literature. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, Vol 14(4), Win 1977 Special Issue: Psychotherapy with the Elder and Dying Persons. pp. 438-443.
- Dodge, Kenneth A. Cost-effectiveness of psychotherapy for child aggression: First, is there cost effectiveness? Comment on Shechtman and Ben-David (1999). *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, Vol 3(4), Dec, 1999 pp. 275-278.

- Dodge, Laura T.; Glasgow, Russell E.; O'Neill, H. Katherine. Bibliotherapy in the treatment of female orgasmic dysfunction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 50(3), Jun, 1982 pp. 442-443.
- Essential issues in working with lesbian and gay male youths.
- Fleming, Michael; Bohnel, Ericka. Use of feature film as part of psychological assessment. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 40(6), Dec, 2009 pp. 641-647.
- Flynn, Teresa M.; Storandt, Martha. Supplemental group discussions in memory training for older adults. *Psychology and Aging*, Vol 5(2), Jun, 1990 pp. 178-181.
- Fordyce, Michael W. Development of a program to increase personal happiness. *Journal of Counseling Psychology*, Vol 24(6), Nov, 1977 pp. 511-521.
- Fuhriman, Addie; Barlow, Sally H.; Wanlass, Janine. Words, imagination, meaning: Toward change. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, Vol 26(2), Sum 1989 pp. 149-156.
- Galassi, John P.; Galassi, Merna D.; Litz, M. Carol. Assertive training in groups using video feedback. *Journal of Counseling Psychology*, Vol 21(5), Sep, 1974 pp. 390-394.
- Geisler, John D. What to tell the family. *Schizophrenia Bulletin*, Vol 1(7), Win 1973 pp. 4-5.
- Ginsburg, Sol Weiner. Review of Critical incidents in psychotherapy. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 30(4), Oct, 1960 pp. 832-836.
- Girodo, Michel; Henry, Donald R. Cognitive, physiological and behavioural components of anxiety in flooding. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, Vol 8(3), Jul, 1976 pp. 224-231.
- Glasgow, Russell E.; Rosen, Gerald M. Behavioral bibliotherapy: A review of self-help behavior therapy manuals. *Psychological Bulletin*, Vol 85(1), Jan, 1978 pp. 1-23.
- Glasgow, Russell E.; Schafer, Lorraine; O'Neill, H. Katherine. Self-help books and amount of therapist contact in smoking cessation programs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 49(5), Oct, 1981 pp. 659-667.
- Gonzalez, Vivian M.; Dulin, Patrick L. Comparison of a smartphone app for alcohol use disorders with an Internet-based intervention plus bibliotherapy: A pilot study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 83(2), Apr, 2015 pp. 335-345.
- Gregory, Robert J.; Schwer Canning, Sally; Lee, Tracy W.; Wise, Joan C. Cognitive Bibliotherapy for Depression: A Meta-Analysis. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 35(3), Jun, 2004 pp. 275-280.
- Increasing cost-effectiveness in obesity treatment through use of self-help behavioral manuals and decreased therapist contact.

- Jamison, Christine; Scogin, Forrest The outcome of cognitive bibliotherapy with depressed adults *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 63(4), Aug, 1995 pp. 644-650.
- Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 47(1), Feb, 1979 pp. 189-191.
- Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 76(4), Aug, 2008 pp. 595-606.
- Kaldo, Viktor; Ramnerö, Jonas; Jernelöv, Susanna. Involving clients in treatment methods: A neglected interaction in the therapeutic relationship. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 83(6), Dec, 2015 pp. 1136-1141.
- Klem, Mary L.; Klesges, Robert C. Competition in a minimal-contact weight-loss program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 56(1), Feb, 1988 pp. 142-144.
- LeLievre, Robert B. 'Goodnight Saigon': Music, fiction, poetry, and film in readjustment group counseling. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 29(1), Feb, 1998 pp. 74-78.
- Levitt, Heidi M.; Rattanasampan, Woraporn; Chaidaroon, Suwichit Sean; Stanley, Caroline; Robinson, Tamara. The process of personal change through reading fictional narratives: Implications for psychotherapy practice and theory.
- Lickorish, John R. The therapeutic use of literature. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, Vol 12(1), Spr 1975 pp. 105-109.
- Lidren, Donna M.; Watkins, Patti Lou; Gould, Robert A.; Clum, George A.; Asterino, Marla; Tulloch, Heather L. A comparison of bibliotherapy and group therapy in the treatment of panic disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 62(4), Aug, 1994 pp. 865-869.
- Loftus, Elizabeth F. The repressed memory controversy. *American Psychologist*, Vol 49(5), May, 1994 pp. 443-445.
- Mahalik, James R.; Kivlighan, Dennis M. Self-help treatment for depression: Who succeeds? *Journal of Counseling Psychology*, Vol 35(3), Jul, 1988 pp. 237-242.
- McCary, J. L.; Flake, Muriel Howell. The role of bibliotherapy and sex education in counseling for sexual problems. *Professional Psychology*, Vol 2(4), Fal 1971 pp. 353-355.
- McKinney, Fred. Explorations in bibliotherapy: Personal involvement in short stories and cases. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, Vol 12(1), Spr 1975 pp. 110-117.
- McLean, G. Donald; Graff, Robert W. Behavioral bibliotherapy: A simple home remedy for fears. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, Vol 7(2), Sum 1970 pp. 118-119.
- Meehl, Paul E. The individual and his religion. *Journal of Applied Psychology*, Vol 34(6), Dec, 1950 pp. 451-452.

- Miller, William R.; Taylor, Cheryl A.; West, JoAnne C. Focused versus broad-spectrum behavior therapy for problem drinkers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 48(5), Oct, 1980 pp. 590-601.
- Mimeault, Véronique; Morin, Charles M. Self-help treatment for insomnia: Bibliotherapy with and without professional guidance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 67(4), Aug, 1999 pp. 511-519.
- Mintz, Laurie B.; Balzer, Alexandra M.; Zhao, Xinting; Bush, Hannah E. Bibliotherapy for low sexual desire: Evidence for effectiveness. *Journal of Counseling Psychology*, Vol 59(3), Jul, 2012 pp. 471-478.
- Monti, Peter M.; Fink, Edward; Norman, William; Curran, James; Hayes, Steven; Caldwell, Aqualyn Effect of social skills training groups and social skills bibliotherapy with psychiatric patients.
- Nickerson, Eileen T. Bibliotherapy: A therapeutic medium for helping children.
- No authorship indicated. Review of Building self-confidence. *Journal of Consulting Psychology*, Vol 12(3), May, 1948 pp. 198.
- No authorship indicated. Suggested bibliography for bibliotherapy for sexual problems. *Professional Psychology*, Vol 2(4), Fal 1971 pp. 356-357.
- Norcross, John C. Integrating self-help into psychotherapy: 16 practical suggestions. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 37(6), Dec, 2006 pp. 683-693.
- Ogles, Benjamin M.; Lambert, Michael J.; Craig, Douglas E. Comparison of self-help books for coping with loss: Expectations and attributions. *Journal of Counseling Psychology*, Vol 38(4), Oct, 1991 pp. 387-393.
- Onaga, Esther E. Review of Read two books & let's talk next week: Using bibliotherapy in clinical practice.
- Pardini, Jamie; Scogin, Forrest; Schriver, Jennifer; Domino, Marla; Wilson, Dawn; LaRocca, Michael. Efficacy and process of cognitive bibliotherapy for the treatment of depression in jail and prison inmates. *Psychological Services*, Vol 11(2), May, 2014 pp. 141-152.
- Pezzot-Pearce, Terry D.; LeBow, Michael D.; Pearce, John W.; *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 50(3), Jun, 1982 pp. 448-449.
- Polusny, Melissa A.; Follette, Victoria M. Remembering childhood sexual abuse: A national survey of psychologists' clinical practices, beliefs, and personal experiences. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 27(1), Feb, 1996 pp. 41-52.
- Price, Matthew; Anderson, Page; Rothbaum, Barbara O. Virtual reality as treatment for fear of flying: A review of recent research. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, Vol 4(4), 2008 pp. 340-347.
- Psychiatric Rehabilitation Journal*, Vol 25(1), Sum 2001 pp. 96.

- Psychological self-help books-How dangerous are they?
Psychotherapy: Theory, Research & Practice, Vol 12(3), Fal 1975 pp. 258-261.
- Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, Vol 24(3S), Fal 1987 Special Issue: Psychotherapy with Families. pp. 595-608.
- Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, Vol 46(1), Mar, 2009 pp. 42-51.
- Quackenbush, Robert L. The prescription of self-help books by psychologists: A bibliography of selected bibliotherapy resources. Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, Vol 28(4), Win 1991 pp. 671-677.
- Rapee, Ronald M.; Abbott, Maree J.; Lyneham, Heidi J. Bibliotherapy for children with anxiety disorders using written materials for parents: A randomized controlled trial. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 74(3), Jun, 2006 pp. 436-444.
- Redding, Richard E.; Herbert, James D.; Forman, Evan M.; Gaudiano, Brandon A. Popular self-help books for anxiety, depression, and trauma: How scientifically grounded and useful are they? Professional Psychology: Research and Practice, Vol 39(5), Oct, 2008 pp. 537-545.
- Register, Angela C.; Beckham, Jean C.; May, Jack G.; Gustafson, David J. Stress inoculation bibliotherapy in the treatment of test anxiety. Journal of Counseling Psychology, Vol 38(2), Apr, 1991 pp. 115-119.
- Rohde, Paul; Stice, Eric; Gau, Jeff M.; Marti, C. Nathan. Reduced substance use as a secondary benefit of an indicated cognitive-behavioral adolescent depression prevention program. Psychology of Addictive Behaviors, Vol 26(3), Sep, 2012 pp. 599-608.
- Rohde, Paul; Stice, Eric; Shaw, Heather; Briere, Frédéric N. Indicated cognitive behavioral group depression prevention compared to bibliotherapy and brochure control: Acute effects of an effectiveness trial with adolescents. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 82(1), Feb, 2014 pp. 65-74.
- Rohde, Paul; Stice, Eric; Shaw, Heather; Gau, Jeff M. Effectiveness trial of an indicated cognitive-behavioral group adolescent depression prevention program versus bibliotherapy and brochure control at 1- and 2-year follow-up. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 83(4), Aug, 2015 pp. 736-747.
- Salloum, Alison. Minimal therapist-assisted cognitive-behavioral therapy interventions in stepped care for childhood anxiety. Professional Psychology: Research and Practice, Vol 41(1), Feb, 2010 pp. 41-47.
- Scogin, Forrest; Jamison, Christine; Davis, Nancy. Two-year follow-up of bibliotherapy for depression in older adults. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 58(5), Oct, 1990 pp. 665-667.

- Shechtman, Zipora; Ben-David, Michal. Individual and group psychotherapy of childhood aggression: A comparison of outcomes and processes. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, Vol 3(4), Dec, 1999 pp. 263-274.
- Smith, Nancy M.; Floyd, Mark R.; Scogin, Forrest; Jamison, Christine S. Three-year follow-up of bibliotherapy for depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 65(2), Apr, 1997 pp. 324-327.
- Stice, Eric; Rohde, Paul; Gau, Jeff M.; Wade, Emily. Efficacy trial of a brief cognitive-behavioral depression prevention program for high-risk adolescents: Effects at 1- and 2-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 78(6), Dec, 2010 pp. 856-867.
- Stice, Eric; Rohde, Paul; Seeley, John R.; Gau, Jeff M. Brief cognitive-behavioral depression prevention program for high-risk adolescents outperforms two alternative interventions: A randomized efficacy trial.
- Stice, Eric; Rohde, Paul; Seeley, John R.; Gau, Jeff M. Testing mediators of intervention effects in randomized controlled trials: An evaluation of three depression prevention programs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 78(2), Apr, 2010 pp. 273-280.
- The Humanistic Psychologist*, Vol 37(4), Oct-Dec, 2009 pp. 326-352. 56.
- van Lankveld, Jacques J. D. M. Bibliotherapy in the treatment of sexual dysfunctions: A meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 66(4), Aug, 1998 pp. 702-708.
- van Lankveld, Jacques J. D. M.; ter Kuile, Moniek M.; de Groot, H. Ellen; Melles, Reinhilde; Nefs, Janneke; Zandbergen, Maartje. Cognitive-behavioral therapy for women with lifelong vaginismus: A randomized waiting-list controlled trial of efficacy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 74(1), Feb, 2006 pp. 168-178.
- Warner, Ronald E. Bibliotherapy: A comparison of the prescription practices of Canadian and American psychologists. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, Vol 32(3), Jul, 1991 pp. 529-530.
- Wollersheim, Janet P.; Wilson, Gregory L. Group treatment of unipolar depression: A comparison of coping, supportive, bibliotherapy, and delayed treatment groups. *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol 22(6), Dec, 1991 pp. 496-502.
- Zambelli, Grace C.; DeRosa, Arnold P. Bereavement support groups for school-age children: Theory, intervention, and case example. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 62(4), Oct, 1992 pp. 484-493.

Analiza bazy Elsevier – Science Direct pod kątem materiałów wyszukiwanych poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy”

Analysis of the Elsevier – Science Direct database – materials searched by keyword “bibliotherapy”

Abstrakt

Analizie zostaną poddane artykuły z recenzowanych czasopism naukowych wyszukiwane poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy” (biblioterapia) w bazie Elsevier – Science Direct.

Słowa kluczowe

biblioterapia, biblioterapia jako nauka, Elsevier – Science Direct, biblioterapia bazy danych, biblioterapia bibliografia

Abstract

In the analysis will be examined articles from peer-reviewed scientific journals searched by keyword “bibliotherapy” (bibliotherapy) in Elsevier – Science Direct database.

Keywords

bibliotherapy, bibliotherapy as a science, Elsevier – Science Direct, bibliotherapy database, bibliotherapy bibliography

Przedmiotem niniejszej analizy będą materiały naukowe (w większości artykuły z recenzowanych czasopism naukowych) wyszukiwane poprzez słowo kluczowe „bibliotherapy” (biblioterapia) w bazie *Elsevier – Science Direct*. W analizie bazy głównej oraz jej podbaz (*Psychology, Arts and Humanities, Linguistics, Medicine and Dentistry*) zostaną podane następujące informacje: rok publikacji, tytuł czasopisma, temat, typ zasobu. Zostanie również przedstawiona bibliografia prac przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy” w 2015 r.

Baza *Elsevier – Science Direct* zawiera elektroniczne wersje czasopism naukowych wydawanych przez Elsevier Science, w tym spisy treści, dane bibliograficzne, abstrakty oraz pełne teksty artykułów wraz z grafiką. Integralną część kolekcji stanowią czasopisma Academic Press oraz Harcourt Health Science. Baza umożliwia dostęp do pełnych tekstów z około 2500 tytułów, w tym 1579 czasopism aktualizowanych jest na bieżąco.

Elsevier – Science Direct

W bazie *Elsevier – Science Direct* do słowa kluczowego „bibliotherapy” przypisanych jest 1186 wyników wyszukiwania.

Year

Z wyprzedzeniem do roku 2017 – 2 artykuły zostały opatrzone słowem kluczowym „bibliotherapy”, z kolei w 2016 r. (61 artykułów), 2015 (60), 2014 (60), 2013 (63), 2012 (48), 2011 (58), 2010 (46), 2009 (44), 2008 (29), 2007 (35), 2006 (31), 2005 (30), 2004 (25), 2003 (15), 2002 (39), 2001 (18), 2000 (16), 1999 (17), 1998 (17), 1997 and earlier (472).

Publication title

Artykuły naukowe powiązane z obszaru biblioterapii zostały opublikowane w następujących tytułach czasopism naukowych: *Behavior Therapy* (114 artykułów z obszaru biblioterapii), *Behaviour Research and Therapy* (108), *The Arts in Psychotherapy* (78), *Clinical Psychology Review* (51), *Addictive Behaviors* (37), *Cognitive and Behavioral Practice* (37), *Journal of Behavior Therapy and Experimental Ps...* (32), *Journal of Affective Disorders* (26), *The Journal of Sexual Medicine* (22), *Journal of Anxiety Disorders* (21), *Patient Education and Counseling* (21), *Procedia – Social and Behavioral Sciences* (20), *Journal of Adolescent Health Care* (19), *Progress in Behavior Modification* (17), *Journal of the American Academy of Child & Adol...* (16), *European Psychiatry* (15), *International Library Review* (14), *Schizophrenia Research* (13), *Journal of Substance Abuse Treatment* (12), *The Lancet* (11).

Topic

W temacie *treatment* powstały 174 artykuły, *patient* (118), *behavior therapy* (77), *child* (68), *behavior* (66), *depression* (47), *new york* (44), *sexual* (44), *client* (40), *participant* (39), *mental health* (35), *anxiety disorder* (32), *social* (32), *alcohol* (31), *anxiety* (31), *parent* (31), *ocd* (30), *family* (28), *weight loss* (28), *art therapy* (27).

Content type

1034 materiały dotyczące biblioterapii zostały opublikowane w czasopismach (*Journal*), 172 w książkach (*Book*), a 25 zostały zaliczone do *Reference Work* np. jako hasła w słownikach i encyklopediach.

Psychology

W podbazie *Elsevier – Science Direct Psychology* znajduje się 795 wyników wyszukiwania dla słowa kluczowego *bibliotherapy*.

Year

2017 (1), 2016 (36), 2015 (33), 2014 (32), 2013 (35), 2012 (30), 2011 (27), 2010 (26), 2009 (21), 2008 (18), 2007 (26), 2006 (16), 2005 (24), 2004 (14), 2003 (10), 2002 (22), 2001 (16), 2000 (12), 1999 (15), 1998 (14), 1997 and earlier (367).

Publication title

Behavior Therapy (114), Behaviour Research and Therapy (108), The Arts in Psychotherapy (78), Clinical Psychology Review (51), Addictive Behaviors (37), Cognitive and Behavioral Practice (37), Journal of Behavior Therapy and Experimental Ps... (32), Journal of Anxiety Disorders (21), Progress in Behavior Modification (17), Journal of the American Academy of Child & Adol... (16), Schizophrenia Research (13), Journal of Substance Abuse Treatment (12), Encyclopedia of Psychotherapy (10), Computers in Human Behavior (9), Journal of Nutrition Education (9), Psychiatry Research (9), Advances in Behaviour Research and Therapy (8), Journal of Psychosomatic Research (8), PAIN® (8), European Neuropsychopharmacology (7).

Topic

Treatment (149), behavior therapy (76), behavior (58), patient (56), child (46), client (36), new york (33), participant (30), weight loss (27), clinical psychology (26), poetry therapy (26), alcohol (25), art therapy (25), therapy (25), ocd (24), depression (23), social (23), panic (22), mental health (20), anxiety disorder (19).

Content type

Journal (699), Book (115), Reference Work (22).

Arts and Humanities

W podbazie *Elsevier – Science Direct Arts and Humanities* znajduje się 38 wyników wyszukiwania dla słowa kluczowego *bibliotherapy*.

Year

2016 (3), 2015 (3), 2014 (3), 2013 (2), 2012 (2), 2011 (4), 2010 (4), 2007 (1), 2002 (4),

2001 (3), 1993 (1), 1989 (1), 1982 (1), 1981 (4), 1980 (1), 1978 (1).

Publication title

Procedia – Social and Behavioral Sciences (20), Journal of Fluency Disorders (4), International Encyclopedia of the Social & Beha... (3), Philosophical Practice (3), Poetics (2), Recent Advances in School Librarianship (2), Women’s Studies International Forum (2), Learning Strategies (1), The Second Handbook on Parent Education (1).

Topic

Behavior (4), philosophical practice (3), student (3), treatment (3), behavioral science (2), control (2), library (2), literary (2), literature (2), parent (2), philosophical (2), social (2), socratic dialog (2), woman (2), art (1), art therapy (1), career (1), change questionnaire (1), client (1), clinical psychology (1).

Content type

Journal (28), Book (10), Reference Work (3).

Linguistics

W podbazie *Elsevier –Science Direct Linguistics* znajduje się 1186 wyników wyszukiwania dla słowa kluczowego bibliotherapy.

Year

2017 (2), 2016 (61), 2015 (60), 2014 (60), 2013 (63), 2012 (48), 2011 (58), 2010 (46), 2009 (44), 2008 (29), 2007 (35), 2006 (31), 2005 (30), 2004 (25), 2003 (15), 2002 (39), 2001 (18), 2000 (16), 1999 (17), 1998 (17), 1997 and earlier (472).

Publication title

Behavior Therapy (114), Behaviour Research and Therapy (108), The Arts in Psychotherapy (78), Clinical Psychology Review (51), Addictive Behaviors (37), Cognitive and Behavioral Practice (37), Journal of Behavior Therapy and Experimental Ps... (32), Journal of Affective Disorders (26), The Journal of Sexual Medicine (22), Journal of Anxiety Disorders (21), Patient Education and Counseling (21), Procedia – Social and Behavioral Sciences (20), Journal of Adolescent Health Care (19), Progress in Behavior Modification (17), Journal of the American Academy of Child & Adol... (16), European Psychiatry (15), Interna-

tional Library Review (14), Schizophrenia Research (13), Journal of Substance Abuse Treatment (12), The Lancet (11).

Topic

Treatment (174), patient (118), behavior therapy (77), child (68), behavior (66), depression (47), new york (44), sexual (44), client (40), participant (39), mental health (35), anxiety disorder (32), social (32), alcohol (31), anxiety (31), parent (31), ocd (30), family (28), weight loss (28), art therapy (27).

Content type

Journal (1,034), Book (172), Reference Work (25).

Elsevier–Science Direct Medicine and Dentistry

W podbazie *Elsevier –Science Direct Medicine and Dentistry* znajduje się 962 wyników wyszukiwania dla słowa kluczowego bibliotherapy.

Year

2017 (1), 2016 (53), 2015 (46), 2014 (54), 2013 (49), 2012 (39), 2011 (43), 2010 (36), 2009 (32), 2008 (26), 2007 (31), 2006 (28), 2005 (30), 2004 (21), 2003 (14), 2002 (24), 2001 (15), 2000 (14), 1999 (16), 1998 (16), 1997 and earlier (374).

Publication title

Behavior Therapy (114), Behaviour Research and Therapy (108), The Arts in Psychotherapy (78), Clinical Psychology Review (51), Addictive Behaviors (37), Cognitive and Behavioral Practice (37), Journal of Behavior Therapy and Experimental Ps... (32), Journal of Affective Disorders (26), The Journal of Sexual Medicine (22), Journal of Anxiety Disorders (21), Patient Education and Counseling (21), Journal of Adolescent Health Care (19), Journal of the American Academy of Child & Adol... (16), European Psychiatry (15), Schizophrenia Research (13), Journal of Substance Abuse Treatment (12), The Lancet (11), The American Journal of Geriatric Psychiatry (10), Journal of Pediatric Health Care (10), Psychiatric Clinics of North America (10).

Topic

Treatment (151), patient (99), behavior therapy (67), child (58), behavior (42), depression (41), sexual (39), participant (37), new york (36), anxiety disorder (30), ocd

(30), anxiety (29), mental health (27), parent (27), art therapy (26), poetry therapy (26), alcohol (24), client (24), family (23), clinical psychology (22).

Content type

Journal (912), Book (51), Reference Work (3).

Podsumowanie

Wszystkie rekordy (1186) powiązane ze słowem kluczowym „bibliotherapy” wyszukiwane w bazie głównej Elsevier-Science Direct, a tym samym największa ich liczba, przypisane są do podbazy Linguistics. Druga z kolei największa liczba wyników (962) przypisana jest do bazy Medicine and Dentistry, następnie Psychology (795) oraz Arts and Humanities (38). Warto zaznaczyć, że wszystkie rekordy przypisane do obszaru lingwistyki, ukazały się głównie w czasopismach naukowych z dziedziny psychologii i medycyny. Fakt ten pozwala umiejscowić biblioterapię w obszarze nauk społecznych, jak i medycznych. Artykuły oznaczone słowem kluczowym „bibliotherapy” publikowane są w prestiżowych czasopismach z listy JCR a ich liczba systematycznie wzrasta, tym samym biblioterapia zyskuje rozpoznawalność i umacnia swą naukową autonomię.

Bibliografia

www.sciencedirect.com

Bibliografia materiałów naukowych wyszukiwanych w bazie Elsevier-Science Direct przypisanych do słowa kluczowego „bibliotherapy” – 2015 r.

- Bellón J.A., Moreno-Peral P., Motrico E., Rodríguez-Morejón A., Fernández A., Serano-Blanco A., Zabaleta-del-Olmo E., Conejo-Cerón S. Effectiveness of psychological and/or educational interventions to prevent the onset of episodes of depression: A systematic review of systematic reviews and meta-analyses. *Preventive Medicine*, Volume 76, Supplement, July 2015, Pages S22-S32.
- Blom K., Tarkian Tillgren H., Wiklund T., Danlycke E., Forssén M., Söderström A., Johansson R., Hesser H., Jernelöv S., Lindefors N., Andersson G., Kaldo V. Internet-vs. group-delivered cognitive behavior therapy for insomnia: A randomized controlled non-inferiority trial. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 70, July 2015, Pages 47-55.
- Casault L., Savard J., Ivers H., Savard M.H. A randomized-controlled trial of an early minimal cognitive-behavioural therapy for insomnia comorbid with cancer. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 67, April 2015, Pages 45-54.

- Chan D.W. Education for the Gifted and Talented. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 2015, Pages 158-164.
- Chilton J. Memoirs of Substance. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, Volume 54, Issue 5, May 2015, Page 426.
- Chilton J. The Climb. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, Volume 54, Issue 1, January 2015, Page 71.
- Cooper K., Martyn-St James M., Kaltenthaler E., Dickinson K., Cantrell A., Wylie K., Frodsham L., Hood C. Behavioral Therapies for Management of Premature Ejaculation: A Systematic Review. *Sexual Medicine*, Volume 3, Issue 3, September 2015, Pages 174-188.
- Deeba F., Rapee R.M. Evaluation of an innovative intervention for traumatized children from a low resourced country. *Mental Health & Prevention*, Volume 3, Issue 4, December 2015, Pages 157-169.
- Flanagan E., Herron K.A., O'Driscoll C., de C. Williams A.C. Psychological Treatment for Vaginal Pain: Does Etiology Matter? A Systematic Review and Meta-Analysis Review Article. *The Journal of Sexual Medicine*, Volume 12, Issue 1, January 2015, Pages 3-16.
- Franklin M.E., Kratz H.E., Freeman J.B., Ivarsson T., Heyman I., Sookman D., McKay D., Storch E.A., March J. Cognitive-behavioral therapy for pediatric obsessive-compulsive disorder: Empirical review and clinical recommendations. *Psychiatry Research*, Volume 227, Issue 1, 30 May 2015, Pages 78-92.
- Gaddam S.M.K., Buell T., Robertson C.S. Chapter 14 – Systemic manifestations of traumatic brain injury. *Handbook of Clinical Neurology*, Volume 127, 2015, Pages 205-218.
- Gidding L.G., Spigt M.G., Maris J.G., Herijgers O., Dinant G.J. Shifts in the care for patients presenting in primary care with anxiety; stepped collaborative care parameters from more than a decade. *European Psychiatry*, Volume 30, Issue 6, September 2015, Pages 770-777.
- Gulland A. Wales aims to turn round unhappy Valleys. *The Lancet Psychiatry*, Volume 2, Issue 1, January 2015, Pages 18-19.
- Hedman E., Andersson E., Lekander M., Ljótsson B. Predictors in Internet-delivered cognitive behavior therapy and behavioral stress management for severe health anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 64, January 2015, Pages 49-55.
- Herrera-Mercadal P., Montero-Marin J., Plaza I., Medrano C., Andrés E., López-Del-Hoyo Y., Gili M., García-Campayo J. The efficacy and pattern of use of a computer-assisted programme for the treatment of anxiety: A naturalistic study using mixed methods in primary care in Spain. *Journal of Affective Disorders*, Volume 175, 1 April 2015, Pages 184-191.

- Hood H.K., Antony M.M. Panic Disorder. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 2015, Pages 468-473.
- Huang A.X., Delucchi K., Dunn L.B., Nelson J.C. A Systematic Review and Meta-analysis of Psychotherapy for Late-Life Depression. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, Volume 23, Issue 3, March 2015, Pages 261-273.
- Jain F.A., Walsh R.N., Eisendrath S.J., Christensen S., Cahn B.R. Critical Analysis of the Efficacy of Meditation Therapies for Acute and Subacute Phase Treatment of Depressive Disorders: A Systematic Review. *Psychosomatics*, Volume 56, Issue 2, March–April 2015, Pages 140-152.
- Jankowska M., Jasińska A., Lemańska M., Dręzewski M. Major depression in HIV-infected patient. Significance of cooperation with psychologist in ART therapy team. Case report. *HIV & AIDS Review*, Volume 14, Issue 2, 2015, Pages 49-51.
- Jónsson H., Thastum M., Arendt K., Juul-Sørensen M. Group cognitive behavioural treatment of youth anxiety in community based clinical practice: Clinical significance and benchmarking against efficacy. *Journal of Anxiety Disorders*, Volume 35, October 2015, Pages 9-18.
- Kelman E., Wheeler S. Cognitive Behaviour Therapy with children who stutter. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 193, 30 June 2015, Pages 165-174.
- Kozłowski J.L., Lusk P., Melnyk B.M. President's Choice Pediatric Nurse Practitioner Management of Child Anxiety in a Rural Primary Care Clinic With the Evidence-Based COPE Program. *Journal of Pediatric Health Care*, Volume 29, Issue 3, May–June 2015, Pages 274-282.
- Krishna M., Lepping P., Jones S., Lane S. Systematic review and meta-analysis of group cognitive behavioural psychotherapy treatment for sub-clinical depression. *Asian Journal of Psychiatry*, Volume 16, August 2015, Pages 7-16
- Lewis K.M., Amatya K., Coffman M.F., Ollendick T.H., Treating nighttime fears in young children with bibliotherapy: Evaluating anxiety symptoms and monitoring behavior change, *Journal of Anxiety Disorders*, Volume 30, March 2015, Pages 103-112.
- Marchalik D., Jurecic A. Novel remedies. *The Lancet*, Volume 386, Issue 10000, 26 September–2 October 2015, Page 1223.
- McKnight M. Ethical health information: Do it well! Do it right! Do no harm! Meeting Health Information Needs Outside of Healthcare, 2015, Pages 77-95.
- Miloff A., Marklund A., Carlbring P. The challenger app for social anxiety disorder: New advances in mobile psychological treatment. *Internet Interventions*, Volume 2, Issue 4, November 2015, Pages 382-391.

- Montgomery P., Maunders K., The effectiveness of creative bibliotherapy for internalizing, externalizing, and prosocial behaviors in children: A systematic review, *Children and Youth Services Review*, Volume 55, August 2015, Pages 37-47.
- Moritz S., Cludius B., Hottenrott B., Schneider B.C., Saathoff K., Kuelz A.K., Gallinat J. Mindfulness and relaxation treatment reduce depressive symptoms in individuals with psychosis. *European Psychiatry*, Volume 30, Issue 6, September 2015, Pages 709-714.
- Müller S., Rohde P., Gau J.M., Stice E., Moderators of the effects of indicated group and bibliotherapy cognitive behavioral depression prevention programs on adolescents' depressive symptoms and depressive disorder onset, *Behaviour Research and Therapy*, Volume 75, December 2015, Pages 1-10.
- Naeem F., Gul M., Irfan M., Munshi T., Asif A., Rashid S., Khan M.N.S., Ghani S., Malik A., Aslam M., Farooq S., Husain N., Ayub M. Brief Culturally adapted CBT (CaCBT) for depression: A randomized controlled trial from Pakistan. *Journal of Affective Disorders*, Volume 177, 15 May 2015, Pages 101-107.
- Ong C., Pang S., Sagayadevan V., Chong S.A., Subramaniam M. Functioning and quality of life in hoarding: A systematic review. *Journal of Anxiety Disorders*, Volume 32, May 2015, Pages 17-30.
- Orkibi H., Bar-nir A. Linking collective self-esteem to well-being indicators of arts therapies students and practitioners: Meaning and engagement as mediators. *The Arts in Psychotherapy*, Volume 45, September 2015, Pages 26-35.
- Ornelas Maia A.C.C. de, Nardi A.E., Cardoso A.. The utilization of unified protocols in behavioral cognitive therapy in transdiagnostic group subjects: A clinical trial. *Journal of Affective Disorders*, Volume 172, 1 February 2015, Pages 179-183.
- Park K.M., Park H. Effects of Self-esteem Improvement Program on Self-esteem and Peer Attachment in Elementary School Children with Observed Problematic Behaviors. *Asian Nursing Research*, Volume 9, Issue 1, March 2015, Pages 53-59.
- Richards D., Richardson T., Timulak L., McElvaney J. The efficacy of internet-delivered treatment for generalized anxiety disorder: A systematic review and meta-analysis. *Internet Interventions*, Volume 2, Issue 3, September 2015, Pages 272-282.
- Richards D., Timulak L., O'Brien E., Hayes C., Viganò N., Sharry J., Doherty G. A randomized controlled trial of an internet-delivered treatment: Its potential as a low-intensity community intervention for adults with symptoms of depression. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 75, December 2015, Pages 20-31.
- Rohde P. Cognitive-behavioral prevention of depression in adolescents. *Current Opinion in Psychology*, Volume 4, August 2015, Pages 136-141.

- Rooksby M., Elouafkaoui P., Humphris G., Clarkson J., Freeman R. Internet-assisted delivery of cognitive behavioural therapy (CBT) for childhood anxiety: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, Volume 29, January 2015, Pages 83-92.
- Rus-Makovec M., Furlan M., Smolej T., Experts on comparative literature and addiction specialists in cooperation: A bibliotherapy session in aftercare group therapy for alcohol dependence, *The Arts in Psychotherapy*, Volume 44, July 2015, Pages 25-34.
- Saekow J., Jones M., Gibbs E., Jacobi C., Fitzsimmons-Craft E.E., Wilfley D., Taylor C.B. StudentBodies-eating disorders: A randomized controlled trial of a coached online intervention for subclinical eating disorders. *Internet Interventions*, Volume 2, Issue 4, November 2015, Pages 419-428.
- Sampaio F., Enebrink P., Mihalopoulos C., Feldman I., PHS65 – Cost effectiveness of Group-Based parenting programs and Bibliotherapy for Parents of Children at risk of developing conduct disorder: a Multicenter Randomized Controlled Trial, *Value in Health*, Volume 18, Issue 3, May 2015, Page A258.
- Spain D., Sin J., Chalder T., Murphy D., Happé F. Cognitive behaviour therapy for adults with autism spectrum disorders and psychiatric co-morbidity: A review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, Volume 9, January 2015, Pages 151-162.
- Stan R.V. The Importance of Literature in Primary School Pupils' Development and Personal Growth. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 180, 5 May 2015, Pages 454-459.
- Stice E., Rohde P., Butryn M., Menke K.S., Marti C.N. Randomized Controlled Pilot Trial of a Novel Dissonance-Based Group Treatment for Eating Disorders. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 65, February 2015, Pages 67-75.
- Sucylaite J. Elderly People Communication in Literature Learning Environment. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 191, 2 June 2015, Pages 953-957.
- Tremont G., Davis J.D., Papandonatos G.D., Ott B.R., Fortinsky R.H., Gozalo P., Sang Yue M., Bryant K., Grover C., Bishop D.S. Psychosocial telephone intervention for dementia caregivers: A randomized, controlled trial. *Alzheimer's & Dementia*, Volume 11, Issue 5, May 2015, Pages 541-548.
- VanFleet R., Fine A.H., O'Callaghan D., Mackintosh T., Gimeno J. Chapter 12 – Application of Animal-Assisted Interventions in Professional Settings: An Overview of Alternatives. *Handbook on Animal-Assisted Therapy (Fourth Edition)*, 2015, Pages 157-177.
- Vowles K.E. Editorial overview: Third wave behavior therapies. *Current Opinion in Psychology*, Volume 2, April 2015, Pages v-viii.

- Zettle R.D. Acceptance and commitment therapy for depression. *Current Opinion in Psychology*, Volume 2, April 2015, Pages 65-69.
- Donovan C.L., Cobham V., Waters A.M., Occhipinti S. Intensive Group-Based CBT for Child Social Phobia: A Pilot Study. *Behavior Therapy*, Volume 46, Issue 3, May 2015, Pages 350-364.
- Pennant M.E., Loucas C.E., Whittington C., Creswell C., Fonagy P., Fuggle P., Kelvin R., Naqvi S., Stockton S., Kendall T., Expert Advisory Group. Computerised therapies for anxiety and depression in children and young people: A systematic review and meta-analysis. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 67, April 2015, Pages 1-18.
- Yan-Yee Ho F., Chung K.F., Wing-Fai Yeung, Ng T.H., Kwan K.S., Yung K.P., Cheng S.K. Self-help cognitive-behavioral therapy for insomnia: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Sleep Medicine Reviews*, Volume 19, February 2015, Pages 17-28.
- Duberstein P.R., Wittink M.N. Chapter 8 – Person-Centered Suicide Prevention. *Psychology and Geriatrics*, 2015, Pages 153-181.
- Grové C., Reupert A., Maybery D. Peer connections as an intervention with children of families where a parent has a mental illness: Moving towards an understanding of the processes of change. *Children and Youth Services Review*, Volume 48, January 2015, Pages 177-185.
- Driessen E., Hegelmaier L.M., Abbass A.A., Barber J.P., Dekker J.J.M., Van H., Jansma E.P., Cuijpers P. The efficacy of short-term psychodynamic psychotherapy for depression: A meta-analysis update. *Clinical Psychology Review*, Volume 42, December 2015, Pages 1-15.
- Norell-Clarke A., Jansson-Fröjmark M., Tillfors M., Holländare F., Engström I. Group cognitive behavioural therapy for insomnia: Effects on sleep and depressive symptomatology in a sample with comorbidity. *Behaviour Research and Therapy*, Volume 74, November 2015, Pages 80-93.
- Scott A.J., Webb T.L., Rowse G. Self-help interventions for psychosis: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, Volume 39, July 2015, Pages 96-112.
- Melson G.F., Fine A.H. Chapter 13 – Animals in the Lives of Children. *Handbook on Animal-Assisted Therapy (Fourth Edition)*, 2015, Pages 179-194.

Dział Międzynarodowy

International Department

Nicholas F. Mazza¹

College of Social Work, Florida State University, Tallahassee, FL, United States

Christopher J. Hayton

Department of Social Work, Saint Leo University, Gainesville, FL, United States

Poetry therapy: An investigation of a multidimensional clinical model²

Abstract

The tripartite practice model for poetry therapy developed by Mazza (2003) is composed of receptive/prescriptive, expressive/creative, and symbolic/ceremonial modes (RES). The structure of this model was investigated by means of an online survey of therapists across disciplines. Analysis of the data collected supported the components of the RES as a suitable framework for describing the range of language arts-based methods used therapeutically, and for classification of therapists in relation to this application.

Keywords

arts, clinical, language, poetry therapy, RES model, therapists

Poetry and other literary genres have been used both formally and informally in healing capacities in the United States since the early 19th century (Mazza, 1999). Although poetry therapy was formally recognized in 1969, to date there has been little systematic investigation of its differential use and treatment effectiveness (Heimes, 2011; Mazza, 2003; McCulliss, 2011a). In keeping with ethical and clinical standards it is imperative to investigate the extent, specific methods, strengths, and limitations of the differential use of poetry therapy. Heimes (2011), in an extensive review of poetry therapy research, found that most studies appeared in the fields of psychiatry, psychotherapy, and psychology; however, it was also noted that poetry therapy was present in a wide range of contexts (e.g., cancer treatment, addictions, and geriatrics).

The use of poetry and a variety of poetic methods (e.g., metaphors, journal writing, letter writing, and ceremonies) in health and mental health disciplines has been widely reported in the professional literature (Chavis, 2011; Mazza, 2008; McCulliss, 2011a). The gap in the literature, however, is a systematic investigation of the use of poetry therapy methods with respect to professional discipline, theoretical orientation, client char-

---

¹ Corresponding author at: College of Social Work, Florida State University, 296 Champions Way, Suite C2502, Tallahassee, FL 32306-2570, United States. E-mail address: nfmazza@fsu.edu (N.F. Mazza).

² This research was supported in part by a grant from the Florida State University Provost's Funds for Faculty Research

acteristics, problem/disorder, treatment modality (i.e., individual, couple, family, and group treatment), and stage of treatment.

Based on the best available evidence, Mazza (1999, 2003) developed a three-component, multidimensional poetry therapy practice model. The first component, receptive/prescriptive (R/P), involves the introduction of already existing poetry (or other forms of literature) in a therapeutic context. The purpose could include validating a feeling, promoting self-disclosure, and advancing group discussion. Of course, the timing and selection of poetic material must always be considered (Chavis, 2011; Hitchcock & Bowden-Schaible, 2007; Rolfs & Super, 1988). The second component, expressive/creative (E/C), encourages client expression through a number of writing methods (e.g., poetry, letters, journals, and stories). Various individual and group exercises can be used for clinical/health purposes. They might act as a safety valve to express feelings, provide a sense of order and control, or promote group process variables such as cohesion. There is existing research by James Pennebaker et al. on the positive effects of expressive writing on physical and emotional health (Lepore & Smyth, 2002; Pennebaker, 1993). L'Abate and Sweeney (2011), and the contributors to their edited text, offer an extensive review of the research basis for the therapeutic aspects of writing as it relates to mental health. The third, the symbolic/ceremonial (S/C) component, uses metaphors, rituals, symbols, storytelling, and performance (for example, dance or movement) as a means to deal with life transitions; for example, a ritual to deal with death and loss (Mazza, 2003). Mazza's integrative model of poetry therapy, consisting of these three components (receptive/prescriptive, expressive/creative, and symbolic/ceremonial) will henceforth in this article be referred to as the RES model. The model offers a structure for the study and understanding of this realm of clinical practice.

Purpose of the study

The conceptual base of the RES model of poetry therapy encompasses not only poetry therapy in the traditional sense, but also other related disciplines and methods that utilize language arts in some form or another (Chavis, 2011; Gladding, 2010; Mazza, 2009). Thus bibliotherapy, journal therapy, narrative therapy, expressive arts therapy generally, and even music, dance, art, and drama therapies fall within the boundary of the RES multidimensional model. Because of this diversification within the broad field of poetry therapy, it would be reasonable to expect that these different disciplines might exhibit a focus on one component of the practice model such that empirical support for the distinction between one discipline and another can be derived from an exploration of practitioner usage of the components. For the purpose of further refinement of the RES model, the current study examines data collected via an online survey of clinical practitioners.

To date, little exists in terms of empirical support for the use of poetry therapy in clinical practice, yet its use in its various forms is relatively widespread, as evidenced by the existence of organizations providing forums for practitioner association, dissemination of ideas and evidentiary support, and the training and licensing of practitioners. In the current climate of eclecticism and the integration of approaches, it would also be reasonable to expect general practitioners to incorporate one or more versions of poetry therapy or its related disciplines into their practice. Collecting practice data is, however, a complex undertaking, and a subsidiary purpose of the current study was to test the feasibility or practicality of protocols suggested for web-based surveys, for which response rates in excess of 50% have been reported, with higher percentages found when e-mail requests were combined with traditional mail (Couper, Traugott, & Lamais, 2001; Dillman, 2000; Dillman, Smyth, & Christian, 2009; Groves et al., 2004).

Specific aims

Therefore, this current study will begin the process of accumulating socially significant interdisciplinary research that seeks to bridge the divide between “art” and “science” in the interests of health and healing.

Mazza’s (1999, 2003) multidimensional poetry therapy practice model was developed on the best available evidence that supported each dimension. Much of this evidence was from anecdotal reports, case studies, and qualitative research. The strongest empirical support was drawn from related studies on the health benefits of expressive writing (e.g., Pennebaker, 1993; Pennebaker and Chung, 2007; Tegner, Fox, Phillip, & Thorne, 2009) and bibliotherapy (Hebert and Furner, 1997; Hynes & Hynes-Berry, 2012; McCulliss, 2011b; Olsen, 2007; Rossiter & Brown, 1988). The current study seeks to clarify terminology that has remained a problem in examining the research and practice base of poetry therapy. For example, bibliotherapy with a primary emphasis on the receptive/prescriptive component, has in some instances been considered synonymous with poetry therapy. It was hypothesized that there would be identifiable differences in the components of the tripartite model utilized by different categories of therapists employing some form of language arts in a therapeutic context. This and future studies will also explore the use of the model by practicing therapists.

Method

In an ideal research world, equal access to all practicing licensed clinical social workers would be assured. The reality in this regard, as this study discovered, is far from desirable. With the limited budget available, one of two concurrent preliminary tasks

was to compile a database of practitioners to whom invitations to participate in an online survey could be e-mailed.

Procedure for acquiring e-mail addresses

No single source exists which records and makes available contact information for all practicing licensed clinical social workers and related practitioners in the United States or the other countries included in this study. Furthermore, the sources of such information that do exist are not equally accessible to researchers. Some organizations will allow various levels of access to their member contact lists, but often at a price which ruled out their use for the present study. The consequence was that the size of the total population of practitioners was unknown, which in combination with an inability to achieve equal access to them all, made probability sampling impossible. The study was, therefore, always going to rely on some kind of convenience sample, based on however many practitioners the team could acquire e-mail addresses for. The steps taken to compile a mailing list were as follows:

1. A Google search was initiated using, separately, the search terms “poetry therapy,” “bibliotherapy,” “expressive arts,” and “expressive writing.”
2. For each search, links were followed to the websites of organizations and individual practitioners or practices that fell under the umbrella of therapy using one or more of the three different approaches to the use of the written or spoken word (the RES practice model). Only included were organizations and practices in the following English-speaking countries: USA; UK (England, Scotland, Wales, and Northern Ireland); Republic of Ireland; Canada; Australia; New Zealand; and South Africa.
3. Links to relevant sites were bookmarked, and contact information recorded and listed (mailing address, uniform resource locator (URL), phone number, and e-mail address).
4. Links given on each website were followed, repeating steps 2, 3, and 4.
5. When the process ceased to yield a significant number of new relevant websites, the search was terminated.
6. Each organization or practice listed was contacted to establish the number of professional members or practitioners.
7. Member lists were requested for the purpose of e-mailing invitations to take part in the online survey about poetry and related therapies.

The organizations thus identified fell into five broad categories of usefulness to the study:

- a. Non-responders.
- b. Those for whom membership in the organization allowed the member to access the e-mail addresses of the members for purposes that included research, or whose member contact information was freely available on the organization website.
- c. Those for whom contact with members was available for purchase. The organization would distribute the invitation to participate in the survey to whatever quantity of the membership we paid for. This avenue could have provided rapid and extensive access to large populations of practitioners, but the cost would have run to tens of thousands of dollars and hence was prohibitive in this exploratory study.
- d. Those who expressed an inability to assist us in the way we requested, due to stringent data protection laws or anti-SPAM rules. Some of these groups, however, offered to help by distributing the invitation to participate via electronic newsletters, listserves, or online groups, or by e-mailing their membership on our behalf.
- e. Those for whom e-mail contact information was not available under any circumstances.

In addition to the steps taken above, a further Internet search was conducted in an attempt to locate directories of licensed clinical social workers or therapists within the United States, for which e-mail addresses were included in the contact information. Keywords used for this search were ‘therapist’ and ‘directory’. The final potential database arrived at by all methods consisted of individuals who could be contacted directly by e-mail by the research team; individuals who could be contacted indirectly by e-mail via secretaries of the organization to which they belonged (the e-mail addresses were unknown to the research team); and individuals who could be contacted indirectly via announcements in electronic organization newsletters; listserves; or online forums (again; the e-mail addresses of such individuals were unknown). Due to time and funding constraints only those practitioners who could be contacted directly by the team were included in the final database. Thus the experience of the team was that, in the absence of very substantial funding, anything even remotely approximating a ‘textbook’ sampling scenario was not achievable.

Development of the survey instrument

Concurrently with the compilation of the practitioner e-mail database, the development of the survey instrument was carried out as an iterative process of expert and peer review, which included trial deployments of paper and electronic draft versions of the questionnaire. The end product was an attractive and easy-to-follow Internet-based questionnaire design, that included a balanced arrangement of the questions on each web

page, easy-to-read font style and size, consistently marked instructions, sequential ordering of response options, and clean-looking formatting with ample blank space on each page (Dillman, 2000; Murphy, 1993).

In addition to questions requesting basic demographic information, the beginning of the questionnaire sought to establish the respondent's theoretical orientation, the extent to which they had received training in this field, and their feelings toward the use of poetry in therapy. An example of the type of question used for these purposes is provided in Appendix A. The bulk of the questionnaire was composed of six sections, each of which addressed the use of a particular mode of poetry therapy in the RES model, using both poetry and other forms of written expression (see Appendix B for an example). The end of the questionnaire sought further demographic information related to respondent work setting, professional memberships, highest degree, and field of practice.

Survey implementation

Guidance on web survey implementation was derived from Chapter 7 of *Internet, mail, and mixed-mode surveys: The tailored design method* (Dillman et al., 2009). Of the 9082 e-mail addresses amassed for the initial mail-out, 13 were bad, leaving 9069 to which the request for participation was successfully sent. Addresses from which responses were received were filtered from the address database for the second and third e-mail reminders. Despite the assertion of Dillman et al. (2009) that individually sent e-mails tend to result in better response rates, bulk e-mailing was the only option available because of the number of addresses involved.

Response

There were 676 responses, representing a response rate of 7.5%. Of those 676 respondents, 384 answered the question asking if they considered themselves a practitioner of any form of poetry or related type of therapy, 240 indicating a positive identification with one of these therapy forms. This article focuses on these 240 respondents, hereafter referred to as the sample.

Composition of the responding poetry therapy practitioners

Within the sample of 240 users of some form of poetry or related therapy, 80.4% were female and 19.6% male. 90% were white. Only 1.3% identified any Hispanic ethnicity. Age ranged from 21 to 99 years, with a mean age of approximately 46. Number of years in professional practice ranged from 0 to 57, with a mean of about 15 years. Mean annual income was in the \$40,000-49,000 range, and 22.1% reported that they worked exclusively in private practice.

Table 1

Percentage of sample belonging to specific professional organizations (N = 240).

Organization	Percentage of members
National Association for Poetry Therapy (NAPT)	31.8
American Music Therapy Association (AMTA)	52.1
Center for Journal Therapy	7.1
National Association of Social Workers (NASW)	16
American Family Therapy Association (AFTA)	5
American Association for Marriage and Family Therapy (AAMFT)	11
American Psychological Association (APA)	12
American Counseling Association (ACA)	15
California Association for Marriage and Family Therapy (CAMFT)	5

25% of the poetry or related therapy users held a bachelor's as their highest degree earned, 49.2% a master's, 23.3% a doctorate, and 2.5% some other type of degree. The percentage of this sample of 240 respondents belonging to various professional organizations is summarized in Table 1. Noteworthy is the high percentage of this group of respondents who were members of the American Music Therapy Association (AMTA) (see above).

27.5% of this sample (N = 240) identified their primary approach as being eclectic/integrational, and 27.5% as humanistic. 16.3% identified primarily with the use of a cognitive behavioral approach, 9.2% behavioral, 5% narrative, and 4.2% psychoanalytic. When asked to identify their primary field or discipline, 52.1% stated music therapy (again, see above), 12.1% general counseling, 9.6% psychology, 7.9% marriage and family therapy, and 7.5% social work. Table 2 summarizes the type of poetry or related therapy those in the sample of 240 identified themselves as practitioner users. As can be seen from Table 2, over 50% of these practitioners identified as primarily users of music therapy, a consequence of a large portion (approximately 1500) of the 9000 or so e-mail addresses in the database being for members of the AMTA. Overall, the attempt in this study was to learn more about the use of poetic methods within the RES model with respect to discipline and theoretical orientation. It should be noted, however, that the eclectic/integrational classification may incorporate one or more of the well established theoretical approach used in this study.

Results of statistical analysis

Table 2 lists the percentage of respondents identifying primarily with one of eight categories of therapists (poetry therapists, bibliotherapists, expressive arts therapists, journal therapists, narrative therapists, music therapists, art therapists, and drama or dance therapists). This categorization was the independent variable in the statistical

analysis used to determine whether distinct differences could be identified between them in terms of the components of the RES practice model.

Table 2

Percentage of sample (N = 240) identifying with specific forms of poetry or related therapies.

Type of poetry or related therapy	Percentage identifying primarily with this type
Poetrytherapy	7.9
Bibliotherapy	6.7
Expressive arts therapy	5.8
Journal therapy	8.3
Narrative therapy	9.2
Music therapy	53.8
Art therapy	3.3
Dance therapy, dramatherapy, psychodrama, sociodrama, etc.	5.0

Table 3

Mean^a usage values for non-poetry forms of written expression in E/C mode.

	Therapist group							
	Poetry (N=18)	Biblio- (N=14)	Ex. arts (N=14)	Journal (N=17)	Narrative (N=17)	Music (N=91)	Art (N=7)	Drama (N=9)
Letters	3.50	3.64	3.44	3.51	3.36	2.04	3.14	3.93
Songs, lyrics	2.50	2.79	3.14	2.53	2.35	4.52	1.86	2.89
Journals, diaries or logs	3.89	4.29	4.14	4.53	3.65	2.30	4.00	4.56
Poem or sentence stems ^b	3.83	3.29	2.93	3.12	2.71	3.00	3.14	3.67
Weblogs	1.33	2.00	1.43	2.18	1.82	1.12	1.29	1.56
Other	2.67	2.29	2.71	2.82	2.06	1.58	1.71	2.44

^a Scale responses on original items were 1 = never, 2 = infrequently, 3 = sometimes, 4 = frequently, 5 = very frequently, 6 = always

^b These devices may result in client-written poetry but are included here because they represent a distinct technique for prompting written responses

Use of the three main model components

The questionnaire asked participants to state whether or not they used each of the three components of the RES model in their practice. Both the receptive/prescriptive and expressive/creative components were subdivided into the use of actual poetry and the use of other written material. To determine, first of all, if significant differences in model component existed between each therapist category and the aggregated other groups, PASW Statistics 18 software was used to compare each separate group with the rest of the 240 respondents treated as a single other group. Cross-tabulations were run, and the continuity-corrected Chi-squared values in the output used, as each test was composed of a 2 x 2 table. Where one or more cell in the table contained a value of less than

5, thereby invalidating the use of χ^2 , the p values from the Fisher's Exact Test were used to determine if there was a significant difference in likelihood of component usage.

At this broad level, poetry therapists were found to be significantly more likely to use existing poetry in R/P mode ($p = .001$) and the client's own written poetry in E/C mode ($p = .001$) in their professional practice than the rest of the therapists combined. Expressive arts therapists (expressive arts therapy includes the use of poetry) were significantly more likely than the rest of the therapists combined to utilize forms of written expression other than poetry in E/C mode ($p = .044$). Music therapists, on the other hand, were significantly *less* likely than the other groups combined, to use poetry in R/C mode ($\chi^2 = 13.493, p < .001$), poetry in E/C mode ($\chi^2 = 13.997, p < .001$), other (non-poetry) forms of written expression in E/C mode ($\chi^2 = 7.912, p = .005$), and the S/C mode ($\chi^2 = 13.087, p < .001$).

The limitations of these results derive especially from the nonrandom nature of this convenience sample, the small size of the sample, and the unequal groups (music therapists constituted more than 50% of $N = 240$).

By conducting Chi-square tests between each therapist group and every other group individually, a slightly more detailed picture emerged when likelihood to use different components of the RES model was again considered (note that a p value only is given, referring to Fisher's Exact Test, since all significant comparisons violated the rule of no cells in the cross-tabulation containing less than 5 cases).

R/P mode

Poetry therapists were significantly more likely to use existing poetry in R/P mode than were bibliotherapists ($p = .032$), narrative therapists ($p = .011$), and music therapists ($p < .001$). Expressive arts therapists were also significantly more likely to use poetry in this mode than were music therapists ($p = .01$). There were no significant differences in the reported tendency to use other forms of written expression in R/P mode.

E/C mode

Poetry therapists reported a significantly greater tendency to use the client's own written poetry in E/C mode than were bibliotherapists ($p = .013$), expressive arts therapists ($p = .008$), journal therapists ($p = .008$), narrative therapists ($p = .023$), musictherapists ($p < .001$), and art therapists ($p = .019$). Drama therapists were significantly more likely than music therapists to use client poetry in E/C mode. Music therapists were similarly significantly less likely than poetry therapists ($p = .026$) and expressive arts therapists ($p = .021$) to use other forms of client writing in E/C mode.

S/C mode

Bibliotherapists ($p = .031$) and expressive arts therapists ($p = .021$) were significantly more likely to use the S/C mode generally than were music therapists.

Use of specific forms of E/C mode

Data were collected describing the use by respondents of various forms of expressive or creative language arts (client-written letters, song lyrics, journals, blogs, and other forms of written expression) and the use of poem or sentence stems in therapeutic contexts, employing a 6 point scale with an underlying continuity. Table 3 summarizes the mean frequency of usage values for six categories of other written material in E/C mode by each of the eight groups of therapists. These mean responses were compared using independent samples t -tests, with $p = .05$ as the threshold of significance. Limitations were presented by violations of the assumptions for independent samples t -tests: the sample was not random, and in some group comparisons the variances were not equal. Additionally, the distribution of frequency of use data for three categories was not normal: for journal use the distribution was not uni-modal, and kurtosis was fairly high (-1.007); 73% of respondents reported that they never used weblogs therapeutically, resulting in the distribution being skewed (2.462) with high kurtosis (6.328); 61% of respondents reported never using other forms of written expression in a therapeutic context (skewness 1.085). Analysis was undertaken on the understanding that these violations were unlikely to have a major effect on the results (Smith, Gratz, & Bousquet, 2009).

Results of the t -tests comparing mean frequency of usage of each category of non-poetry written expression in E/C are presented in Table 4. The principal patterns that emerged show music therapists reporting significantly more frequent use of client written songs and lyrics than did each of all other types of therapists in the study.

At the same time, music therapists were less likely to use letter writing, journal or diary writing, weblogs, and other forms of written expression, or to utilize poetic or sentence stems as a technique (see Table 4). Journal therapists were distinguished from poetry therapists by reporting significantly more frequent usage of journals and weblogs therapeutically, and they also more frequently used journal writing than did narrative therapists. Expressive arts therapists, whose broad approach encompasses creative components of poetry therapy, journal therapy, and music therapy, reported significantly more frequent usage of song writing than did narrative therapists and art therapists.

Table 4
Between-group t-test comparisons for non-poetry forms of written expression in E/C mode.

	Poetry (N = 18)	Biblio- (N = 14)	Ex. Arts (N = 14)	Journal (N = 17)	Narrative (N = 17)	Music (N = 91)	Art (N = 7)	Drama (N = 9)
Poetry (N = 18)					d. 2.558, .008	a. 5.277, <.001 c. 5.166, <.001 d. 2.530, .007 e. 2.027, .023 f. 3.239, .001		
Biblio- (N = 14)						a. 5.063, <.001 c. 5.562, <.001 e. 5.204, <.001		
Ex. arts (N = 14)					b. 2.167, .020	a. 4.612, <.001 c. 5.181, <.001 e. 2.090, .020 f. 2.958, .002	b. 2.265, .018	
Journal (N = 17)	c. 2.220, .017 e. 2.594, .007				c. 2.744, .005	a. 5.061, <.001 c. 7.028, <.001 e. 6.842, <.001 f. 3.415, <.001		
Narrative (N = 17)						a. 4.955, <.001 c. 4.201, <.001 e. 4.829, <.001		
Music (N = 91)	b. 7.344, <.001	b. 5.385, <.001	b. 4.285, <.001	b. 6.872, <.001	b. 7.741, <.001		b. 6.216, <.001	b. 4.216, <.001
Art (N = 7)						a. 2.655, .005 c. 3.486, <.001		
Drama (N = 9)					c. 2.199, .019	a. 5.097, <.001 c. 5.239, <.001 e. 3.304, <.001		

Values for t and p are only listed where mean differences are significant; figures are arranged such that therapist type on vertical axis uses E/C form more frequently; p values given are half the two-tailed p values in the PASW Statistics output, as tests were one-tailed; a, letters; b, songs/lyrics; c, journals, diaries, logs; d, use of poem/sentence stems; e, weblogs; and f, other forms of written expression.

Table 5
Meana usage values for forms of S/C mode.

	Therapist group							
	Poetry (N = 18)	Biblio- (N = 14)	Ex. Arts (N = 14)	Journal (N = 17)	Narrative (N = 17)	Music (N = 91)	Art (N = 7)	Drama (N = 9)
Metaphors	4.54	4.50	4.36	4.18	4.07	2.91	4.20	4.11
Movement dance	2.00	1.83	3.27	2.09	1.79	3.43	3.00	3.67
Performance	3.62	2.75	3.55	3.09	2.57	3.20	2.20	4.22
Rituals ceremonies	3.00	3.08	3.73	3.45	3.29	2.68	3.20	4.11
Storytelling	3.69	3.42	3.27	2.91	3.93	2.75	3.40	3.67
other S/C	1.23	1.67	2.18	1.73	1.50	1.91	2.00	2.67

a Scale responses on original items were 1 = never, 2 = infrequently, 3 = sometimes, 4 = frequently, 5 = very frequently, 6 = always.

Use of specific forms of S/C mode

In similar fashion to the components of the E/C mode referred to in the previous section, data on frequency of usage of six subdivisions of the S/C mode by each of the eight groups of therapists was obtained from the responses to the questionnaire. The mean frequency of usage reported by each group is summarized in Table 5. The frequency of usage data for five of the six categories was distributed within normal parameters, but for the ‘other’ category, 67.2% of respondents indicated that they never used other forms of the E/C mode (skewness 1.583, kurtosis 1.40) and these data were not normally distributed. Other limitations, in terms of using independent samples *t*-tests, were the same as for the E/C data.

Results of the *t*-tests comparing mean frequency of usage of each category of the S/C mode are presented in Table 6. Patterns emerging from this data again featured music therapists prominently. Both music therapists and drama therapists reported significantly more frequent use of movement than did therapists whose work is based primarily on the written word (poetry therapists, bibliotherapists, journal therapists, and narrative therapists) but not expressive arts therapists, whose scope would be expected to include expressive components of the S/C mode. Indeed, expressive arts therapists reported significantly more frequent use of movement than did poetry therapists, bibliotherapists, and narrative therapists (see Table 6). Drama therapists also more frequently used performance than did bibliotherapists, narrative therapists, music therapists, and art therapists, and more frequently used ritual than bibliotherapists and music therapists. Conversely, music therapists reported significantly less frequent use of metaphor than all other groups, less frequent use of storytelling than poetry therapists, bibliotherapists, and drama therapists, less frequent use of ritual than expressive arts therapists and drama therapists, and less frequent use of performance than poetry therapists and drama therapists.

Table 6
Between-group *t*-test comparisons for forms S/C mode.

	Poetry (N = 13)	Biblio- (N = 12)	Ex. Arts (N = 11)	Journal (N = 11)	Narrative (N = 14)	Music (N = 56)	Art (N = 5)	Drama (N = 9)
Poetry (N = 13)					c. 2.857, .004	a. 4.290, <.001 c. 2.545, .011 e. 3.010, .002		
Biblio- (N = 12)						a. 4.242, <.001 e. 2.015, .024		
Ex. arts (N = 11)	b. 2.569, .009	b. 2.569, .009			b. 3.203, .002	a. 3.568, <.001 d. 2.533, .007		
Journal (N = 11)						a. 3.428, <.001		

	Poetry (N = 13)	Biblio- (N = 12)	Ex. Arts (N = 11)	Journal (N = 11)	Narrative (N = 14)	Music (N = 56)	Art (N = 5)	Drama (N = 9)
Narrative (N = 14)				f. 2.222, .018		a. 3.313, <.001 f. 4.084, <.001		
Music (N = 56)	b. 4.254, <.001	b. 4.409, <.001		b. 3.513, <.001	b. 5.131, <.001			
Art (N = 5)					b. 2.376, .015	a. 2.352, .011		
Drama (N = 9)	b. 3.039, .003 d. 2.297, .017 f. 3.004, .004	b. 2.953, .004 c. 2.666, .008		b. 2.385, .014	b. 3.662, <.001 c. 4.064, <.001 f. 2.304, .016	a. 2.870, .003 c. 2.498, .008 d. 3.118, .002 e. 2.523, .007	c. 3.315, .003	

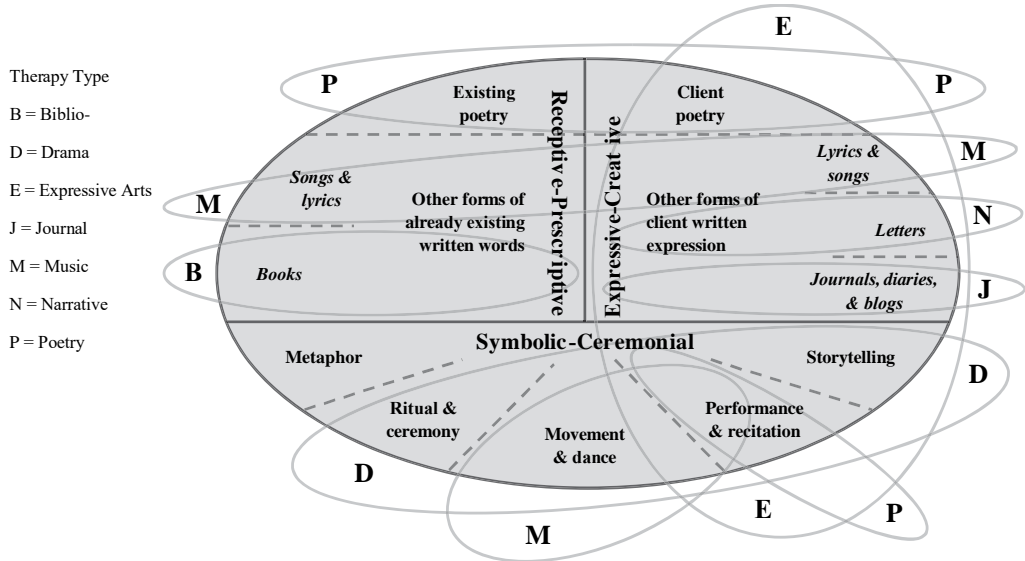
Values for *t* and *p* are only listed where mean differences are significant; figures are arranged such that therapist type on vertical axis uses S/C form more frequently; *p* values given are half the 2-tailed *p* values in the PASW Statistics output, as tests were one-tailed; a, metaphors; b, movement, dance; c, performance; d, rituals, ceremonies; e, storytelling; and f, other forms of symbolic/ceremonial.

Discussion

The above results allow some classification of therapist types based on the components of the RES model, although understandably the picture obtained is imperfect, as would be expected bearing in mind the eclectic nature of modern practice and the uneven representation of different therapist groups in the sample. The results present nothing illogical, however, supporting the validity of the dataset despite the convenience sampling. Music therapists naturally focus on the use of music, which is not included as a language form specifically mentioned in the survey, so unsurprisingly they were less likely than the other therapists as a whole to use most of the components of the model. They do employ song lyrics, which would come under the use of other forms of written expression in the R/P mode, hence it makes sense that they were as likely as the rest of the therapists as a group, to use this mode. Music and drama therapists were both significantly more likely to use components of the model expected to support important methods in their practice, such as song writing or movement and performance, respectively. Poetry therapists were distinguished by their use of poetry, journal therapists by journal writing, and expressive arts therapists displayed commonality with more narrowly defined groups whose techniques fall within the range of those used by this overarching group. The use of metaphor, to a lesser or larger extent, was common among all therapist groups.

The results also suggest directions for the refinement of the RES model, based on the categories of language arts-based therapeutic methods described in connection with the components of the RES model (Mazza, 2003). Fig. 1 summarizes the main subdivisions of the

model components and their relationships with the language arts-based therapies examined in this study, based on the analysis of the questionnaire results. In subsequent studies, the data from the poetry therapy questionnaire will examine therapist opinions as to the usefulness of poetry and related therapies (for example, in assessment), their helpfulness in treating client problems, and the relationship between their use and positive outcomes.

In this diagram the domains of the RES model primarily occupied by poetry therapy, music therapy, journal therapy, and drama/dance therapy are supported by the data from the survey discussed in the current study. Bibliotherapy is shown focused on the use of books in R/P mode, based on the definition of this type of therapy, and letters in E/C mode are used in narrative therapy, hence its inclusion here. Practitioners of these latter two types of therapy were not shown by the questionnaire results to be significantly more likely to use these methods, however. In the S/C mode, metaphor is shown to be used by all groups. Note also that expressive arts therapy would be expected to encompass all expressive/creative and some symbolic/ceremonial components.

Fig. 1. The RES model of poetry and related language arts-based therapies. In this diagram the domains of the RES model primarily occupied by poetry therapy, music therapy, journal therapy, and drama/dance therapy are supported by the data from the survey discussed in the current study. Bibliotherapy is shown focused on the use of books in R/P mode, based on the definition of this type of therapy, and letters in E/C mode are used in narrative therapy, hence its inclusion here. Practitioners of these latter two types of therapy were not shown by the questionnaire results to be significantly more likely to use these methods, however. In the S/C mode, metaphor is shown to be used by all groups. Note also that expressive arts therapy would be expected to encompass all expressive/creative and some symbolic/ceremonial components.

Summary

This preliminary study of the data from the poetry therapy questionnaire supports the structure of the RES model and suggests links between specific components of the model and particular groups of therapists using language arts-based methods. While the questionnaire results were derived from a convenience sample, the data examined statistically so far have yielded results which fit logically with the established RES model, suggesting that the data offer meaningful insight into the use of poetry therapy and related disciplines.

Appendix A

Example of question from the questionnaire poetry therapy: an investigation of language, symbol, and story in clinical practice.

Question 7: How important are the following theories to your practice?

	Not important	Slightly important	Somewhat important	Important	Very important	Most important
1. Behavioral	1	2	3	4	5	6
2. Cognitive behavioral	1	2	3	4	5	6
3. Humanistic	1	2	3	4	5	6
4. Narrative	1	2	3	4	5	6
5. Psychoanalytic	1	2	3	4	5	6
6. Eclectic/integrative	1	2	3	4	5	6
7. Other	1	2	3	4	5	6
8. None	1	2	3	4	5	6

Appendix B

Example of section from the questionnaire poetry therapy: an investigation of language, symbol, and story in clinical practice.

The following questions are based on Mazza's Multidimensional Model of Poetry Therapy. Please carefully read the description at the beginning of each section and provide the answers that are closest to your experience.

Receptive/prescriptive

The *Receptive/prescriptive* mode of poetry therapy involves the introduction of existing poetry in a therapeutic capacity (e.g. validate a feeling, promote self-expression, to advance group process).

Question 11: Doyou use the receptive/prescriptive mode of using existing poetry inatherapeutic capacity?

Yes

No (this automatically skips respondent to question 23)

These questions referto utilizing existing poetry:	Never	Infrequently	Someti- mes	Frequently	Very frequently	Always
12. How frequently doyou use this mode in your professional practice?	1	2	3	4	5	6
13. For the times you use this mode of poetry therapy, how often do you use it in the beginning of the session?	1	2	3	4	5	6
14. Forthe times you use this mode of poetrytherapy, how often do you use it in the middle of the session?	1	2	3	4	5	6
15. Forthe times you use this mode of poetrytherapy, how often do you use it at the end of the session?	1	2	3	4	5	6
These questions refer to utilizing existing poetry:	Strongly disagree	Disagree	Slightly disagree	Slightly agree	Agree	Strongly agree
16. Using this mode of poetrytherapy is helpful in the assessment of clients.	1	2	3	4	5	6
17. Using this mode of poetrytherapy is helpful in the treatment of clients.	1	2	3	4	5	6
18. Using this mode of poetrytherapy is directly related to a positive outcome.	1	2	3	4	5	6
19. The clients with whom you use this mode of poetrytherapy find it helpful.	1	2	3	4	5	6

References

- Chavis, G. G. (2011). *Poetry and story therapy: The healingpowerofcreative expression*. London: Jessica Kingsley.
- Couper, M. P.,Traugott, M. W., & Lamias, M.J. (2001). Web survey design and administration. *Public Opinion Quarterly*, 65, 230-253.
- Dillman, D. A. (2000). *Mail and Internetsurveys: The tailored design method*. New York: JohnWiley&Sons.
- Dillman, D. A., Smyth, J. D., & Christian, L. M. (2009). *Internet, mail, and mixed-mode surveys: The tailored design method*. Hoboken, NJ:John Wiley & Sons.
- Gladding, S. T. (2010). *The creative arts in counseling (4th ed.)*. Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Groves, R. M., Fowler, F.J., Couper, M., Lepkowski,J. M., Singer, E., & Tourangeau, R. (2004). *Survey methodology*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Hebert, T. P., & Furner, J. M. (1997). Helping high ability students overcome math anxiety through bibliotherapy.*Journal ofSecondary Gifted Education*, 8,164-179.

- Heimes, S. (2011). State of poetrytherapy research (review). *The Arts in Psychotherapy*, 38,1-8.
- Hitchcock, J. L., & Bowden-Schaible, S. (2007). Is it time for poetry now? Therapeutic potentials-individual and collective. *Journal of Poetry Therapy*, 20,129-140.
- Hynes, A. M., & Hynes-Berry, M. (2012). *Biblio/poetry therapy The interactive process: A handbook*. St. Cloud, MN: North Star Press.
- L'Abate, L., & Sweeney, L. G. (Eds.). (2011). *Research on writing approaches in mental health*. Bingley, UK: Emerald Group.
- Lepore, S. J., & Smyth, J. M. (2002). *The writing cure: How expressive writing promotes health and emotional well-being*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Mazza, N. (1999). *Poetry therapy: Interface of the arts and psychology*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Mazza, N. (2003). *Poetry therapy: Theory and practice*. New York: Routledge.
- Mazza, N. (2008). Twenty years of scholarship in the „Journal of Poetry Therapy”: The collected abstracts. *Journal of Poetry therapy*, 21, 63-133.
- Mazza, N. (2009). The arts and family social work: A call for advancing practice, research, and education. *Journal of Family Social Work*, 12,3-8.
- McCulliss, D. (2011a). Poetrytherapy. In L. L'Abate, & L. G. Sweeney(Eds.), *Research on writing approaches in mental health* (pp. 93-114). Bingley, UK: Emerald Group.
- McCulliss, D. (2011b). Bibliotherapy. In L. L'Abate, & L. G. Sweeney (Eds.), *Research on writing approaches in mental health* (pp. 67-83). Bingley, UK: Emerald Group.
- Murphy, C. A. (1993). Increasing response rates of reluctant professionals in mail surveys. *Applied Nursing Research*, 6(3), 137-141.
- Olsen, M. A. (2007). *Bibliotherapy: School psychologists' report of use and efficacy*. Educational Specialist Dissertation. Provo, Utah: Brigham Young University.
- Pennebaker, J. W. (1993). Putting stress into words: Health, linguistics and therapeutic implications. *Behavioral Research and Therapy*, 31, 539-548.
- Pennebaker, J. W., & Chung, C. K. (2007). Expressive writing, emotional upheavals, and health. In H. Friedman, & R. Silver (Eds.), *Handbook of health psychology* (pp. 263-284). New York: Oxford University Press.
- Rolfs, A., & Super, S. I. (1988). Guiding the unconscious: The process of poetry selection for poetrytherapygroups. *The Arts in Psychotherapy*, 15,119-126.
- Rossiter, C., & Brown, R.(1988). An evaluation of interactive bibliotherapy in a clinical setting. *Journal of Poetry Therapy*, 1,157-168.
- Smith, L. F., Gratz, Z. F., & Bousquet, S. G. (2009). *The art and practice of statistics*. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning.
- Tegner, I., Fox, J., Phillip, R., & Thorne, P. (2009). Evaluating the use of poetry to improve well-being and emotional resilience in cancer patients. *Journal of Poetry therapy*, 22,121-131.

Alena A. Golzitskaya

Psychological Institute of the Russian Academy of Education (Moscow, Russia)
junior scientific researcher
a_golzi@mail.ru

Some mechanisms of psychotherapeutic effects in bibliotherapy

Abstract

Some mechanisms of bibliotherapy that cause the reader's personal change are considered in article. Vygotsky's research in connection with the psychology of art, that became one of the basic in the analysis of functioning of method, are also outlined.

Keywords

bibliotherapy, basic therapeutic mechanisms, reader, book

The therapeutic mechanisms causing personality changes in the reader were a subject of Vygotsky's research in connection with the psychology of art, and, as a consequence, they became basic in the analysis of functioning in bibliotherapy method.

Bibliotherapy is an important clinical tool used in the professional practice in order to optimize the process of individual personal development, as well as in the course of psychotherapy in various dysfunctional states (depression, phobias, dependencies, etc.).

The term bibliotherapy (from the Greek words "biblion" book and "therapeia" treatment) was first used by Samuel McChord Crothers (1916), implying the use of literary works for the treatment of mental illness. Later, in 1961, the definition of this concept was adopted by the Association of American Libraries (ALA). It included not only a reference to the use of the method for psychotherapeutic purposes, but also placed emphasis on the aspect of solving personal problems through directed reading. The history of method development counts for more than one millennium, but the rapid development and the actual study was gained only in the XX century, when it began to develop such areas as therapeutic dialogue, discussion of the perception of the literary text under the guidance of a trained professional as well as providing patients with specially selected literary works and the emergence of the self-help books genre.

The researchers propose to allocate a number of subtypes of bibliotherapy in accordance with the object and goals of its work. Starting from the method of influence on the reader and the presence of subsequent group work with the literary works, reactive bibliotherapy and interactive bibliotherapy are pointed out. In the first of these sub-

types the therapeutic changes are provided through reading as it is, while in the second one the emphasis shifts towards targeted discussions based on the material read by the subject.

An important question ever arisen before the bibliotherapy researchers is the question of the mechanisms that cause the reader's personal change. Vygotsky, considering the formation of an emotional response to a literary text in his "Psychology of Art", writes: "Emotions of art are clever emotions. Rather than appear in the making fists and trembling, they settle mainly in fantasy images. (...) All the artwork – a fable, short story, a tragedy – contains necessarily affective contradiction, causing mutually opposite rows of feelings and, thus, causes them to destruct. This can be called the true effect of a work of art, and we, thus, come quite close to the concept of catharsis ... ..".

A little later, in the 50s of the XX century, it was Shrodes (1951) who first described the basic mechanisms – identification, projection, introjection, catharsis and insight – making it possible to implement the psychotherapeutic effect of bibliotherapy. As a basis for the consideration she took the same processes, which were described by Vygotsky, specifying and marking them in terms of psychodynamic paradigm. After Shrodes this view on bibliotherapy was held by such researchers as Zaccaria (1968), Afolayan (1992), Bernstein (1989), Farkas and Yorker (1993), Kramer and Smith (1998), Morawski (1997), Pardeck (1998). The researchers argue that the reader under the influence of fiction literature for the first time experiences the psychological processes of identification and projection in the moment when he/she shares his/her problem and its circumstances with the character of the book. In turn, abreaction and catharsis take place when the reader gets acquainted with the way the character of the book solves the difficulties. That is, the inner work of complex feelings carried out by the reader, at the stage of exploring the literary work can be quite invisible to an outside observer, however it goes and prepares him/her for the most important stages of the bibliotherapeutic process – the emergence of catharsis and insight.

On this occasion, Vygotsky wrote: "... no other term used until now in psychology expresses with such completeness and clarity the central fact for aesthetic response that painful and unpleasant affects are exposed to destruction and transformation into the opposite, and that aesthetic response as such essentially boils down to ... catharsis, that is, to the complex transformation of feelings. (...) from fable and to tragedy the law of aesthetic response is one and the same: it embodies the passion, developing in two opposite directions, which in its final point, as if in a short circuit, finds its destruction".

Indeed, catharsis allows the reader experience an affective discharge, get the experience of living on the other modality of emotions within a situation that has caused difficulties in real life. Insight arises at the moment when the reader is able to realize a new mode of action which can be applied in practice and internalize the solution described in the book.

Bibliotherapy enables recognition process that takes place when the reader identifies with the character of the book or sees the similarity of their situation to the situation in which the characters occur. The experience of self-discovery through Bibliotherapeutic reading may be outstanding, or ordinary, much of the process is determined by the patient or a participant who control the degree of their identification with the content of the text (Lawrence I. Silverberg, 2003). Personal insight about the problematic situation may occur with varying frequency and speed; everything depends on the personality traits and other characteristics of the reader.

References

- Karpova N.L. Family group logotherapy: stuttering research / ed. Karpova N.L. – SPb. : Nestor-story, 2011.
- McCulliss, D (2012) Bibliotherapy: Historical and research perspectives *Journal of Poetry Therapy*, 25 (1), 23–38 (16).
- Vygotsky L.S. “Psychology of Art” M: Art, 1965.

Recenzje

Reviews

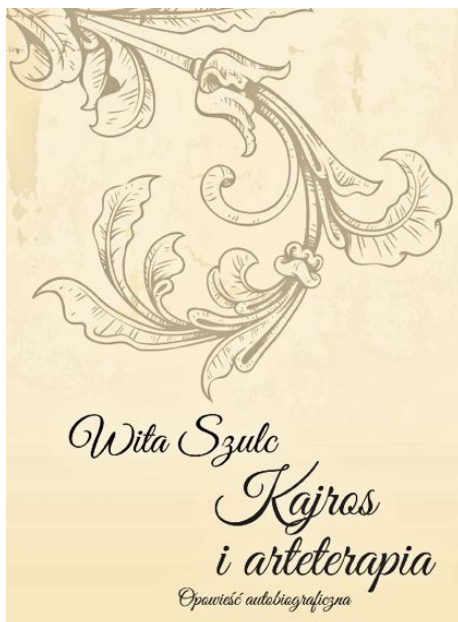

Poezjoterapia

Poetrytherapy

Wita Szulc – profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik Zakładu Edukacji Zdrowotnej i Arteterapii w Instytucie Pedagogiki Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych. Przewodnicząca Zarządu Głównego Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich „Kajros”. Magisterium z filologii klasycznej i habilitację z pedagogiki uzyskała na UAM, doktorat z kulturoznawstwa – na Uniwersytecie Wrocławskim. Od kilku dni (wieczorów) towarzyszy mi najnowsza książka Pani profesor, zatytułowana „Kajros i arteterapia. Opowieść autobiograficzna”. Publikacja ta, wydana w 2013 r. przez Centrum Szkoleniowo-Wydawnicze Arteer, ma charakter naukowy, wbrew wrażeniu, jakie może wywoływać użyte w podtytule słowo – opowieść. Szczegółowo opatrzona przypisami i bogatą bibliografią, napisana z wielką starannością faktograficzną książka – choć autobiograficzna – z powściągliwością przeprowadza czytelnika przez życie Autorki, cały czas mając na uwadze swój cel, jakim jest zapoznanie czytelnika nie tyle z faktami biograficznymi, ile z ich wpływem na wizję arteterapii, czy szerzej – kulturoterapii, jaką propaguje prof. Witę Szulc. Nazwałabym tę osobliwą opowieść „podróżą dydaktyczną”, która zabiera czytelnika w inny świat po to, by go zobaczył i zrozumiał, a przy okazji również mógł zrozumieć samego siebie. Pisanie biografii i autobiografii, jak również dzielenie się osobistymi przeżyciami i doświadczeniem to częsta praktyka wśród zagranicznych arteterapeutów – informuje we wstępie Autorka. Wyjaśnia dalej, że zwyczaj ten pozwala lepiej zrozumieć filozofię arteterapeutyczną, odmienne podejście do terapii i dobór metod pracy, specyficznych dla każdego terapeuty. Taką też rolę zdaje się spełniać „Kajros...”. Książka adresowana jest w pierwszym rzędzie do pedagogów i arteterapeutów – zaznacza prof. Wita Szulc – tych doświadczonych, jak i tych, którzy dopiero zaczynają zgłębiać tajniki terapii przez sztukę... Pozostałych, mniej zainteresowanych kulturoterapią, Autorka zachęca do zapoznania się z książką, jako jedną z wielu ilustracji historycznych, która sięga początków ubiegłego wieku, a obejmuje obszary polskich Kresów

Wschodnich, a także wykracza daleko poza granice dawnej i obecnej Rzeczypospolitej. Jako czytelnik, przynależę chyba do obu tych grup po trosze.

W sposób szczególny ujął mnie i skłonił do rozmyślań jeden z akapitów książki, opatrzonej sugestywnym tytułem: „Tajemnice poezjoterapii”. Z dwóch powodów. Jednym z nich jest mój debiutancki tomik wierszy z 2011r. – „Za mną przede mną”, prawie już przeze mnie zapomniany, a przywołany w publikacji jako ilustracja podstawowego założenia poezjoterapii, które streszcza się w twierdzeniu, że pisanie wierszy ważne jest głównie dla piszącego. Wspomniałam o tym w przedmowie do tomiku, wyrażając niejako własną filozofię twórczą, która do dziś zresztą pozostaje niezmienna. Nie zajmowałam się nigdy teoretycznymi podstawami arteterapii, jednakże z własnego doświadczenia pisarskiego (zwłaszcza poetyckiego) i obserwacji innych wiem, że aspekt terapeutyczny każdej pracy twórczej jest nie do przecenienia. Myślę, że autoterapia to główny – bardziej lub mniej uświadomiony – motyw wszelkiej, autentycznej aktywności twórczej, która jako taka jest aktywnością specyficznie ludzką, wynikającą z potrzeby wyrażania siebie i swojej transcendencji – tu w znaczeniu przekraczania czysto biologicznej natury. Sztuka jest więc nie tylko skutkiem działalności człowieka, elementem kultury; jest również środkiem do celu, jakim jest rozwój osoby ludzkiej. Swoją funkcję terapeutyczną spełnia, ilekroć przyczynia się do poprawy lub utrzymania dobrej kondycji osoby, zwłaszcza w jej wymiarze psychicznym i duchowym. Czyli prawie zawsze. Już samo pojęcie „spełnienie twórcze” kryje w sobie tę kojącą, terapeutyczną nutę znaczeniową.

Kolejnym powodem mojego „zatrzymania się” przy tajemnicy poezjoterapii było dość uporcezywe pytanie: Gdzie leży granica między poezją-sztuką a produktem poezjopodobnym, powstałym w wyniku procesu arteterapeutycznego? Z punktu widzenia autora wiersza – jego potrzeb, emocji, wrażeń – nie będzie to miało, być może, większego znaczenia. Proces tworzenia i pisania, jak podejrzewam, może być równie satysfakcjonujący w przypadku, gdy powstaje utwór wybitny, jak i wtedy, gdy stworzymy dzieło bez żadnej wartości artystycznej. Problem pojawia się dopiero w fazie odbioru tekstu, oceny jego jakości. Przekonanie, że piszemy piękne i mądre wiersze nie zawsze daje się obronić w konfrontacji z czytelnikiem, zwłaszcza bardziej wymagającym, „wyrobionym” literacko. Co wtedy? Czy nieprzychylna reakcja odbiorców nie zniweczy całego procesu poezjoterapeutycznego? Jaką rolę do spełnienia ma poezjoterapeuta w procesie uświadamiania „podopiecznego”, że czym innym jest wartość terapeutyczna poezji, a czym innym wartość poezji jako sztuki, i że w jego efektach twórczych wartości te się nie kumulują? I czy w przypadku poezjoterapii takie uświadamianie jest w ogóle potrzebne? That is the question! :)

Recenzenci

Consulting editors

Prof. dr hab. Zbigniew Andres

Dr Lucyna Biały

Prof. UW. dr hab. Danuta Borecka-Biernat

Prof. UMCS dr hab. Stanisława Byra

Dr Dorota Chmielewska-Łuczak

Dr Halina Czernianin

Dr Małgorzata Czerwińska

Dr Mirosława Furmanowska

Dr hab. Artur Jazdon

Dr Marta Kochan-Wójcik

Prof. APS dr hab. Agnieszka Konieczna

Prof. UW. dr hab. Andrzej Ładyżyński

Dr Wanda Matras-Mastalerz

Dr Joanna Piskorz

Dr Ryszard Poprawa

Dr Małgorzata Prokosz

Prof. UW. dr hab. Alicja Senejko

Prof. APS dr hab. Bernadeta Szczupał

Dr Anita Stefańska

Prof. PWSZ im. Witelona w Legnicy dr hab. Wita Szulc

Prof. UP w Krakowie, dr hab. Jolanta Zielińska

Prof. WSNS Pedagogium w Warszawie, dr hab. Hanna Żuraw

Prof. UWM dr hab. Agnieszka Żyta

Wskazówki dla autorów

Guidelines for Authors

Artykuł zapisany jako dokument tekstowy w formacie DOC prosimy przesłać drogą elektroniczną na adres: k.chatzipentidis@psychologia.uni.wroc.pl

Prosimy o używanie pisma Times New Roman. Wielkość pisma:

- imię i nazwisko autora (autorów), ich afiliacja – 12;
- tytuł opracowania wyśrodkowany i pogrubiony – 14;
- śródtytuły wyśrodkowane, bez numeracji – 12;
- tekst podstawowy, odstęp między wierszami 1,5, marginesy 2,5 cm – 12.

Cytaty prosimy pisać kursywą, bez cudzysłowu, dłuższe cytaty prosimy wydzielać z tekstu, odstęp między wierszami 1,0. Tabele i rysunki prosimy ponumerować kolejno w całym artykule i opatrzyć odpowiednio tytułem lub podpisem:

- rysunki w postaci elektronicznej prosimy dostarczać w formatach importowalnych do programu MS Word, np. tif, jpg, bmp, eps, pcx, wmf;
- rysunki sporządzone w wewnętrznym programie MS Word powinny stanowić całość;
- elementy powinny być zgrupowane (nie powinny być rysowane bezpośrednio w pliku tekstowym).

Odsyłacze należy umieszczać w strukturze tekstu w nawiasach (np. Czernianin 2008, s.63). Tekst powinien zawierać bibliografię. Do artykułu należy dołączyć streszczenie lub abstrakt w języku polskim i w języku angielskim wraz z tytułem. Abstrakt, np. według następującego porządku: 1) przedmiot i cel badań, 2) metoda badań, 3) rezultat badań, 4) konkluzja.

Minimalny okres oczekiwania na opublikowanie tekstu wynosi ok. 6 miesięcy (półrocznik). W przypadku, gdy opinie na temat oferowanego tekstu są rozbieżne, okres oczekiwania może być dłuższy. Materiały nadesłane do redakcji (wydruki, płyty CD) nie są zwracane.

Redakcja prosi autorów publikacji o ujawnianie informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania publikacji (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy). Główną odpowiedzialność za podanie tych informacji ponosi autor zgłaszający artykuł. „Ghostwriting”, „guest authorship” są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki będą demaskowane.

ZOSTAŃ BIBLIOTERAPEUTĄ!

Instytut Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego zaprasza na
STUDIA PODYPLOMOWE BIBLIOTERAPII

Studia przeznaczone są dla:

- wychowawców i nauczycieli
- bibliotekarzy i polonistów
- psychologów i pedagogów
- pracowników służb socjalnych, pracowników służby zdrowia oraz osób duchownych

Na studiach zdobędziesz wiedzę i umiejętności z zakresu zastosowania biblioterapii w rozwiązywaniu psychologicznych i pedagogicznych problemów osób chorych, nieprzystosowanych społecznie, potrzebujących wsparcia psychicznego na różnych etapach życia.

Studia pomogą Ci wzbogacić warsztat pracy o nowe, szersze spojrzenie na książkę i pokażą możliwości działań terapeutycznych w oparciu o materiał czytelniczy.

Studia adresowane są przede wszystkim do osób zainteresowanych praktycznym zastosowaniem biblioterapii, niemniej jednak program uwzględnia też przygotowanie do pracy naukowej w dziedzinie biblioterapii, metodologię badań naukowych, zgodnie z zaleceniami organizacji międzynarodowych zajmujących się standardami edukacji w zakresie terapii przez sztukę.

Czas trwania studiów: 2 semestry, 162 h praktyki i teorii

www.psychologia.uni.wroc.pl